

РОЗДІЛ I
Міжнародні відносини

УДК 327(73)

Viktoriiia Bondaruk

**Factors to influence the formation of the US foreign
policy during the presidency of Bill Clinton**

The US foreign policy serves as an example for other countries, as it is one of the most developed countries in the world. For a better understanding of the features of contemporary foreign policy, the preconditions for its formation are determined. The history of the United States of America has been analyzed, which has inevitably influenced the formation of its current foreign policy and geostrategy. The political system of the country is defined as one of the direct factors influencing the formation of foreign policy. It is revealed that the very political preconditions create the legal basis for the existence and development of foreign policy, and therefore their study is very important for a deeper understanding of the vectors, principles and means of implementing the modern foreign policy of any state, namely, the United States.

The internal economic situation, structure and development of the country's economy, as well as problems and challenges on the way to the development of the national economy that are directly relevant for defining the functions, priorities and directions of foreign policy are considered. After all, it is the economy that is one of the most important factors shaping the foreign economic strategy of the state, which is an important factor in the formation of foreign economic relations and politics in general. It is proved that the geopolitical situation is the main factor for the definition of foreign policy vectors of the state. The geographic and geopolitical location of the state, in this case, the United States, defines the directions and vectors of the foreign policy of the state. The article explores all the factors and preconditions for the formation of US foreign policy during the presidency of Bill Clinton and his predecessors.

Key words: Bill Clinton, George W. Bush, foreign policy, USA, geopolitical background, economic development.

Scientific problem and its importance. William Jefferson "Bill" Clinton is an American politician who served as the 42nd President of the United States from 1993 to 2001. President Clinton assumed office shortly after the fall of the Soviet Union and end of the Cold War, which had left the United States as the world's only remaining superpower. As such and soon after taking office, President Clinton had to decide whether and how the United States would deal with the violence of numerous conflicts internationally. The relevance research topic is the fact that actions of the USA during the presidency of Bill Clinton in the international arena serve as a model and pattern of behavior of the subjects of international relations. Analysis of the factors and causes of the United States foreign policy during the presidency of Bill Clinton is very important for the understanding of its development. Among the preconditions and factors are the following: historical, political, socio-economic and geopolitical.

The issues of the US foreign policy, its preconditions and course were studied by W. Blum, R. Maddow, W. Russel, S. Coll, H. Kissinger, S. Kinzer etc. The following Ukrainian and Russian scientists researched the mentioned issues B. Shyryaev, O. Oborskyj, M. Beleskov and so on.

The goal of the paper is to define the background and features that influenced the formation of US foreign policy during the presidency of Bill Clinton.

The analysis of the studies. History of the United States of America is a very long and complicated process. United States Declaration of Independence was issued by the Second Continental Congress of North American colonies of Great Britain and was adopted on July 4, 1776. The Document declared that the thirteen colonies in North America become free and independent states. Since 1776 and until 1959, more and more states joined the United States, expanded the territory of the country and increased population. Now country consists of 50 states and the District of Columbia [6].

The United States of America entered World War II on December 7, 1941. Its impact on the countries of the world has become much stronger. End of the World War II became the beginning of Cold War that was an

extremely important stage of the USA history. The Cold War was a state of political and military tension after World War II between powers in the Eastern Bloc (the Soviet Union and its satellite states) and powers in the Western Bloc (the United States, its NATO allies and others). The end of the Cold War was one of the main historical factors to determine the USA foreign policy during the presidency of Bill Clinton [7].

Speaking about political preconditions, first of all it is important to understand, that the United States is a federal republic, which is a federation (political entity characterized by a union of partially self-governing states or regions under a central government) of states with a democratic form of government. The US political system is defined in the Constitution adopted in 1787, as well as in amendments to the Constitution. At national level, authority is divided into three independent branches – judicial, legislative and executive. The executive branch is represented in the face of the president, vice president, cabinet of ministers and independent agencies. The executive branch is headed by the President and is formally independent of both the legislature and the judiciary. Legislative power is vested in the two chambers of Congress, the Senate and the House of Representatives. President of the United States can oversee the activities of the legislature. He can veto a bill passed by Congress, convene a special session and announce a break in the Congress. The judicial branch (or judiciary), composed of the Supreme Court and lower federal courts, exercises judicial power [8].

It is very important to analyze the main directions and preferences in the domestic and foreign policy of George Herbert Walker Bush (the predecessor of Bill Clinton) in order to understand the preconditions and factors of development of the foreign policy of the USA during the presidency of Bill Clinton, because that time in many areas the external policy of the country was caused by achievements and shortcomings of G. Bush policy.

George Herbert Walker Bush is an American political leader who served as the 41st President of the United States of America from 1989 to 1993. Domestic policy of George. W. Bush was called "Reaganomics without Reagan". However, the precise program he had, trying to follow throughout predecessor. That lack of fresh ideas was the main reason for criticism of the President. Despite the fact that when Congress was controlled by Democrats, Bush managed to reach an agreement between

Republicans and Democrats on major issues of domestic and foreign policy and to ensure the effective implementation of its policies. Four years of the Bush presidency fell on a difficult period: the end the Cold War, which lasted forty years, fall of the Berlin Wall, collapse of the Soviet Union and other events [2].

A key focus of Bush's presidency was foreign policy. He began his time in the White House when Germany was in the process of reunification, the Soviet Union was collapsing and the Cold War was ending. Bush would be credited with helping to improve U.S.-Soviet relations. He met with Soviet leader Mikhail Gorbachev, and in July 1991, the two men signed the Strategic Arms Reduction Treaty. He succeeded in other areas of foreign policy. For example, he sent American troops into Panama to overthrow the General Manuel Noriega regime there. He sent 425,000 American soldiers to the aid of Kuwait after the invasion of the Iraqi President Saddam Hussein troops into the country. First there were the weeks of bombing and battles, and then there was a battle which lasted one hundred hours and now is known as "Operation Desert Storm". In this battle a million Iraqi army was defeated.

In the Middle East, Bush continued to support Israel. US-China relations occupied great importance during the Bush presidency. George. W. Bush participated in promoting the unification of Germany, he was one of those who on September 12, 1990 in Moscow signed the settlement of the German question, which included the unification Federal Republic of Germany and East Germany. After the collapse of the Soviet Union the United States supported the newly independent states and established diplomatic relations with them [3].

As for relations with Ukraine during Bush they were mixed. On the one hand, his administration made significant efforts towards international recognition of Ukraine, and on the other, the policy concerning Ukraine was limited to its nuclear disarmament. Yet during the Bush presidency Ukraine received foreign financing. As US President in August 1, 1991 in Kiev he made a speech in which he clearly advocated the preservation of the USSR and supported Gorbachev.

The economy of the United States of America is determined by its rich and diverced natural resources which are considered to be the greatest power into the strengthening of the USA economy. Internal and external economic and social situation of the country plays extremely important

role for the formation of the foreign policy directions of the country. The most prominent presidential events planned by G. Bush were to fight against drugs and organized crime, to solve environmental problems, to develop educational system and to improve the health care system. These activities were significantly complicated by the 1989-1992 economic crisis, due to some negative manifestations of Reaganomics [2].

The main problem on which his administration worked all the time was a constantly growing budget deficit. Early in his term, Bush faced the problem of what to do with leftover deficits spawned by the Reagan years (during the 1980-1990 period the deficit had grown to three times in size). Bush understood that one of the main tasks of his administration is to deal with this problem. It was clear that it is impossible for the country to remain world leader with such a problem, so it was decided to make great efforts in order to get rid of this problem [1].

The problem was, that Republicans and Democrats had very different views on the ways of this problem solving. But, since Democrats controlled the Congress,

G. Bush was forced to raise tax revenues. Republicans didn't like that, as it was against his presidential campaign. This difficult decision provoked great decrease in popularity of the President. After that many governmental programs increased and started to develop. Among them are welfare programs, program to provide additional benefits for unemployed people (unemployment rate started to increase) and so on.

During second year of service G. Bush stopped to pay so much attention for the economy and become more concentrated on the foreign policy. By that time, inflation rate had become the lowest and that was one of the main achievements of George Bush. But, the level of unemployment and number of people who lived in poverty were extremely high. George Bush recognized, that his domestic policy was not very successful and said that he was more interested in the foreign policy, that's why he paid more attention to it.

In the social sphere G. Bush paid a lot of attention to the social issues. He approved Civil Rights Act of 1991. He worked to increase federal spending for education, healthcare, childcare, advanced technology research and so on. Also he signed Radiation Exposure Compensation Act, according to which compensation was guaranteed to those people who had contracted cancer and a number of other specified

diseases as a direct result of their exposure to atmospheric nuclear testing undertaken by the United States during the Cold War. Thanks to Immigration Act of 1990, signed by George Bush, the number of legal immigrants increased very much. This fact was widely criticized all over the world.

There was one more act of the President George Bush that was not appreciated by the Republicans. In 1992, during the presidency of G. Bush US Supreme court with the majority of voices recognized the right of women to abortion. It was criticized inside the country and in the other countries all over the world. But it was made in order to assure rights of women and to show to the world that the USA is democratic country.

George Bush payed great attention to the international economic relations. The greatest example is cooperation in the way of creation of the North American Free Trade Agreement. He understood, that this kind of agreement would eliminate majority of tariffs on goods in the trade relation between the United States of America, Canada and Mexico. Also this treaty would provide removal of investments restrictions and in such a way would encourage them [3].

The agreement came under heavy scrutiny amongst mainly Democrats, who charged that NAFTA resulted in a loss of American jobs. NAFTA also contained no provisions for labor rights; according to the Bush administration, the trade agreement would generate economic resources necessary to enable Mexico's government to overcome problems of funding and enforcement of its labor laws. Bush needed a renewal of negotiating authority to move forward with the NAFTA trade talks. Such authority would enable the president to negotiate a trade accord that would be submitted to Congress for a vote, thereby avoiding a situation in which the president would be required to renegotiate with trading partners those parts of an agreement that Congress wished to change.

Attempts to create the North American Free Trade Agreement played extremely important role for the defining of the foreign policy vectors of Bill Clinton. George Bush provided all necessary talks and negotiations, but agreement was signed by Bill Clinton and came into force during his presidency [3].

The end of the Cold War was the period, when world was no longer bipolar and became unipolar. The United States of America became the

only remaining superpower in the world. It was the period of the drastic changes in the international politics. The system of international relations was changed, new tendencies and processes were developing very fast. After the end of the Cold War the USA get a lot of new possibilities to develop the world it the way that will meet the needs of the country. The USA became even more active in the global arena, started to develop existing vectors of the foreign policy and to create new ones [4].

One of the greatest examples is the fact that the USA started to work actively in the sphere of international organizations. For example, they were working on the creation of the new program for the NATO in order to expand its membership. Also, the process of creation of some new international organizations (such as NAFTA and WTO) began.

The main priority of the US diplomacy after the Cold War was Europe. Main reason for that was the growing power of the European countries. Europeans wanted to be more independent in the economic and political issues. As the result, the USA could lose its leadership in the international economy. That's why it was very important for the USA to build strong economic relations with the European countries in order to be able to control situation [4].

The USA is a founding member of the United Nations Organization (established on 24 October 1945) and North Atlantic Treaty Organization (established on April 4, 1949). Also, it is a member of many others international organizations. Membership in a large number of international organizations shows that the United States has developed system of relations with many countries of the world [5].

Conclusions and further research prospects. The position of the USA as the actor at the international arena was rather controversial when Bill Clinton became the President. After the end of the Cold War, collapse of the USSR and a number of other events balance of power has changed. Some countries were not leaders anymore and other ones became more powerful on the contrary. There was great necessity to show the power of the USA as the only leader of the unipolar world. George Bush, who was the predecessor of Bill Clinton was concentrated on the foreign policy. He was trying to build friendly relation with many countries (USSR and later Russia, China, Latin American countries and others). In the sphere of economy Bush was trying to deal with budget deficit by raising tax revenues. This decision caused many disputed and became one of the

reasons why G. Bush lost his support at the next elections. In the sphere of international economic relation the process of creation of NAFTA started. The major priority of US diplomacy was Europe, as it was necessary to build friendly relations with rather powerful European countries. The main task of the President Bill Clinton was to ensure position of the USA as the only world leader.

Resources and Literature

1. America's Economy in the 1990s [Electronic resource]. – Available at: <http://econhist.econproph.net/2014/12/americas-economy-in-the-1990s/>
2. Drezner D. W. The best and worst of the best and worst list of foreign policy presidents / D. W. Drezner // Foreign policy. – 2011. – August. – P. 12-17
3. George H. W. Bush: Foreign Affairs [Electronic resource]. – Available at: <https://millercenter.org/president/bush/foreign-affairs>
4. The End of the Cold War [Electronic resource]. – Available at: <http://www.ushistory.org/us/59e.asp>
5. U. S. Hegemony and International Organizations [Electronic resource]. – Available at: <https://www.foreignaffairs.com/reviews/capsule-review/2003-09-01/us-hegemony-and-international-organizations>
6. Алексеев Ю. М. Всесвітня історія / Ю. М. Алексеев, А. Г. Вертегел, О. О. Казаков. – К. : Каравела, 2006. – 240 с.
7. Виппер Р. Ю. История нового времени / Р. Ю. Виппер, И. П. Реверсов, А. С. Трачевский. – М. : Республика, 1995. – 496с.
8. Романцова С. О. Країни світу / С. О. Романцова. – Х. : Книжковий клуб, 2005. – 382с.

Бондарук Вікторія. Фактори, які впливали на формування зовнішньої політики США за часів президенства Біла Клінтона. Зовнішня політика США слугує прикладом для інших країн, адже вона є однією з найбільш розвинених країн світу. Для кращого розуміння особливостей сучасної зовнішньої політики визначено передумови її формування. Проаналізовано історію Сполучених Штатів Америки, яка неодмінно вплинула на формування її сучасної зовнішньої політики та геостратегії країни. Політична система країни визначена як один із прямих чинників, що впливають на формування зовнішньої політики. Виявлено, що саме політичні передумови створюють правову базу для існування та розвитку зовнішньої політики і, тому їх вивчення є дуже важливим для глибшого розуміння векторів, принципів та засобів здійснення сучасної зовнішньої політики будь-якої держави, а саме США.

Розглядається внутрішня економічна ситуація, структура та розвиток економіки країни, а також проблеми та виклики на шляху до розвитку національної економіки, які мають безпосереднє значення для визначення функцій, пріоритетів та напрямків зовнішньої політики. Адже саме економіка є одним із найважливіших факторів що формують зовнішньоекономічну стратегію держави, саме тому вона і є важливим чинником формування зовнішньоекономічних відносин та політики в цілому. Доведено, що геополітична ситуація є основним фактором для визначення зовнішньополітичних векторів держави. Географічне та геополітичне розташування держави, в даному випадку Сполучених Штатів Америки, визначає напрями та вектори зовнішньої політики держави У статті досліджено усі фактори та передумови формування зовнішньої політики США за часів президентства Біла Клінтона та його попередників.

Ключові слова: Білл Клінтон, Джордж Буш, зовнішня політика, США, геополітичні передумови, економічний розвиток.

Бондарук Виктория. Факторы, которые влияли на формирование внешней политики США во времена президентства Билла Клинтона. Внешняя политика США служит примером для других стран, ведь она является одной из самых развитых стран мира. Для лучшего понимания особенностей современной внешней политики определены предпосылки ее формирования. Проанализировано историю Соединенных Штатов Америки, которая непременно повлияла на формирование его современной внешней политики и геостратегии страны. Политическая система страны определена как один из прямых факторов, влияющих на формирование внешней политики. Выявлено, что именно политические предпосылки создают правовую базу для существования и развития внешней политики и, поэтому их изучение очень важно для более глубокого понимания векторов, принципов и средств осуществления современной внешней политики любого государства, а именно США.

Рассматривается внутренняя экономическая ситуация, структура и развитие экономики страны, а также проблемы и вызовы на пути к развитию национальной экономики, которые имеют непосредственное значение для определения функций, приоритетов и направлений внешней политики. Ведь именно экономика является одним из важнейших факторов формирующих внешнеэкономическую стратегию государства, именно поэтому она и является важным фактором формирования внешнеэкономических отношений и политики в целом. Доказано, что геополитическая ситуация является основным фактором для определения внешнеполитических векторов государства. Географическое и

геополитическое положение государства, в данном случае Соединенных Штатов Америки, определяет направления и векторы внешней политики государства. В статье исследованы все факторы и предпосылки формирования внешней политики США во времена президентства Билла Клинтона и его предшественников.

Ключевые слова: Билл Клинтон, Джордж Буш, внешняя политика, США, геополитические предпосылки, экономическое развитие.

Стаття надійшла до редколегії
21.05.2017 р.

УДК 352.075.1

Світлана Була

Співвідношення локальної демократії та вертикалі влади

У статті визначено моделі взаємодії місцевого самоврядування та центральних органів влади: модель партнерства та модель агента. Локальна демократія передбачає відносини партнерства з органами центральної влади, ба більше, питання, що стосуються інтересів територіальної громади, мають належати лише компетенції органів місцевого самоврядування. Виділено три основні системи здійснення публічної влади на місцях: англосаксонська, романо-германська, іберійська. Розглядаються різні підходи до законодавчого закріплення та регулювання компетенцій місцевих органів влади.

Встановлено принципи співвідношення локальної демократії та вертикалі влади: законність (розподіл компетенцій має бути законодавчо закріплений); пріоритетність інтересу громади; автономія (зокрема фінансова) органів локальної демократії, що дозволяє здійснювати належне врядування, формувати органи самоорганізації населення; представництво, участь громадян; контроль (і з боку громадян, і з боку центральних органів влади). Наголошено, що головним інструментом локальної демократії, а також принципом співвідношення з органами державної влади є самоорганізація.

Зазначено, що в розвинених демократіях інститути локальної демократії перебувають у відносинах партнерства з органами центральної влади. У перехідних суспільствах на початкових етапах транзиту органам локальної демократії не приділяють належної уваги, органи місцевого самоврядування намагаються перетворитись на агентів державної влади.

Як засвідчує історія європейських країн, кожна з них проходила свій власний шлях побудови дієвого місцевого та регіонального врядування, і не обійшлося без помилок, тому виокремлено деякі аспекти цього досвіду, які доцільно впровадити в діяльність районних рад в Україні. В нашій державі досі зберігається модель агента, органи місцевого самоврядування не володіють належною автономією, не здатні самостійно реалізувати інтереси територіальних громад.

Ключові слова: місцеве самоврядування, локальна демократія, модель агента, модель партнерства, органи центральної влади

Постановка наукової проблеми та її наукове значення. Поєднання в різних формах державного територіального управління і місцевого самоуправління – одна з найактуальніших проблем теорії і практики управління. Хоча об'єкт управління один – територія, функції державних органів управління і органів місцевого самоврядування різні. Якщо перші забезпечують реалізацію національних цінностей і гарантії досягнення мінімальних соціальних норм, то другі діють в інтересах населення локального рівня. З огляду на це важливо встановити принципи співвідношення локальної демократії та вертикалі влади.

Формулювання мети та завдання дослідження. Мета статті - визначити моделі взаємодії місцевого самоврядування та центральних органів влади. Завдання – дослідити принципи співвідношення локальної демократії та центральних органів влади на основі трьох основних системи та проаналізувати діяльність цих інститутів на прикладі різних країн.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування основного матеріалу дослідження. Аналізуючи досвід здійснення місцевого самоврядування в зарубіжних країнах, можна визначити його як владу місцевого населення у справах локального значення, яку воно здійснює безпосередньо та через виборні органи в межах закону, проте без втручання центрального уряду. Водночас слід пам'ятати, що місцеве самоврядування має низку ознак, властивих державній

владі. До них, зокрема, належать: чітко виражений інституціоналізований характер (місцеве самоврядування є загальнообов'язковим інститутом, рішення якого має враховувати населення відповідної території), наявність специфічного відокремленого апарату, що здійснює владні функції; безперервність у часі, універсальність, загальність; основанийість на законах та інших нормативних актах; здійснення на конкретній території стосовно всіх осіб, які там проживають; можливість використання засобів законодавчо інституційованого примусу; встановлення та збір податків, самостійне формування бюджету [1].

Локальна демократія – це суспільні відносини, у яких суб'єкти, згідно з нормами права місцевого самоврядування, наділені повноваженнями приймати рішення з питань місцевого значення, впливати на інші суб'єкти цих відносин відповідно до своїх цілей у межах державної політики [2]. Розмежування повноважень вкрай необхідне та зумовлене, на наш погляд, потребою встановлення конкретної політичної та юридичної відповідальності органів місцевого самоврядування та місцевих державних органів за ділянки робіт.

Виділяють три основні системи здійснення публічної влади на місцях: англосаксонська, романо-германська, іберійська. Головним критерієм для наведеної класифікації є принципи, що слугують фундаментом відносин місцевих органів між собою та з центральними органами влади.

Для англосаксонської системи системи, яка існує в США, Великобританії, Австралії, Канаді тощо, місцеве управління має максимум децентралізації; місцеві представницькі органи діють автономно в межах наданих їм повноважень; контроль центру за діяльністю місцевих органів має посередній характер, тобто здійснюється через відповідні міністерства та судові органи; на місцях відсутні уповноважені центральної влади.

Романо-германська система місцевого управління більш поширена у світі. Вона властива європейським країнам (зокрема постсоціалістичним державам), країнам Африки, Азії та Близького Сходу. За цією системою, на місцях функціонують і агенти органів державного управління, і місцеві представницькі органи (органи місцевого самоврядування). Призначені агенти державної

адміністрації, як правило, здійснюють виконавчу владу на місцях і наглядають за діяльністю органів місцевого самоврядування. Своєю чергою, органи місцевого самоврядування управляють місцевими справами.

Іберійська система місцевого управління в основному існує у країнах Латинської Америки (у Бразилії, Мексиці, Колумбії, Еквадорі, Перу та ін.). Ця система схожа з романо-німецькою системою місцевого управління. Заразом функціонування президентської республіки впливає на статус місцевих органів управління та місцевих органів самоврядування. У таких країнах форми та способи державного управління мають перевагу перед повноваженнями місцевих представницьких органів.

А. Георгіц, розглядаючи повноваження органів місцевого самоврядування, вважає, що сучасні конституції демократичних країн забезпечують гнучкий і надійний механізм, який забезпечує головню координацію зусиль усіх рівнів влади, що дозволяє враховувати різні місцеві особливості [3]. Сучасні зарубіжні конституції, насамперед, закріплюють загальні підходи до регулювання компетенції місцевих органів влади. Скажімо, Конституція Греції [4] у п. 3 ст. 101 фіксує таку норму-принцип: «Периферійні (тобто місцеві) державні органи володіють загальною вирішальною компетенцією у питаннях свого району, центральні служби, крім спеціальних функцій, відають загальним напрямком, координацією і контролем діяльності периферійних органів, як це визначено законом». У ст. 124 Конституції Нідерландів [5] сказано: «1. Повноваження провінцій і муніципалітетів щодо регулювання і відання внутрішніх справ делегуються органом провінцій і муніципалітетів. 2. Акт парламенту може зобов'язати органи провінцій і муніципалітетів забезпечити регулювання і відання внутрішніх справ». Аналогічно в Конституції Естонії [6] (ст. 154) сказано, що усі питання місцевого життя вирішують органи місцевого самоврядування, які діють на підставі закону самостійно. Подібні положення містяться в конституціях Словенії (ст. 140), Норвегії (ст. 130), Словаччини (ст. 67), Чехії (ст. 104) та інших держав [7].

У федеративних державах застосовуються дещо інші підходи до регулювання компетенції місцевих органів управління та

самоврядування. Зокрема, у ФРН обсяг і зміст повноважень місцевих органів «зумовлені залишковим вільним простором, який за законом не наданий іншим державним органам». В Основному законі (п. 2 ст. 28) йдеться про те, що «громадам повинно бути надано право регулювати у межах закону під свою відповідальність усі справи місцевої спільноти» [8]. Федеральний конституційний суд так витлумачив цю статтю: «комунальним органам повинно бути гарантовано право займатися усіма місцевими справами, які за законом не надані іншим органам управління».

Федеральна ж Конституція США [9] обмежилась тим, що в Розділі 10 ст. 1 встановила обмеження прав штатів. Вони були, зокрема, позбавлені права укладати міжнародні договори, вступати до союзів, викарбовувати монети, обкладати митом і податками ввіз і вивіз товарів. Щодо решти, то органи локальної демократії мають досить широкі повноваження. Найбільшими ланками системи місцевого управління США є шкільні та спеціальні округи. На відміну від інших адміністративно-територіальних підрозділів, вони спеціалізуються на конкретній сфері – освіта, водопостачання, санітарія тощо .

У Канаді, з уваги на особливості її Конституції [10], провінції не мають свого окремого Основного закону (як це є в інших федеративних державах). Федеральна Конституція надає провінціям виключні повноваження щодо регулювання проблем місцевого характеру. Так, у пп. 7, 9, 10 ст. 92 Конституційного акта 1867 р. до їх виключної компетенції зараховано видання законів з питань заснування, утримання та управління лікарнями, притулками, благодійними установами і будинками опіки для бідних; щодо видачі патентів на торговельні заклади, бари, готелі та аукціони з метою отримання доходів на місцеві потреби.

На Кубі місцеві асамблеї народної влади наділені чи не найбільш широкими повноваженнями щодо здійснення державних функцій у межах своєї території. Згідно зі ст. 102 Конституції Куби 1976 р. [11], вони керують економічними, виробничими та обслуговувальними підприємствами, які перебувають у їхньому підпорядкуванні, а також здійснюють ту діяльність, яка необхідна для задоволення економічних, культурних, освітніх потреб населення, і допомагають у виконанні планів підприємств, розміщених на їхній території і

безпосередньо підпорядковані їм. Місцеві асамблеї народної влади відповідно до своїх повноважень і на основі закону беруть участь у підготовці та виконанні плану соціально-економічного розвитку (ст. 104). До їхніх повноважень також належить обрання суддів і призначення керівників адміністративних управлінь (ст. 105 Конституції). Отже, у класичній тріаді влади на муніципальному рівні місцеві представницькі органи місцевої влади лідирують і володіють практично функціями виконавчої влади.

Щодо регламентації компетенції органів місцевого самоврядування в конституціях постсоціалістичних держав, то, за винятком Основного закону Угорщини [12], її визначено лише в найбільш загальних рисах. Наприклад, у Конституції Румунії [13] (ст. 120) сказано, що місцеві ради і примари вирішують публічні справи міст і комун, а до компетенції повітових рад входить координація діяльності низових рад і реалізація публічних служб повітового значення. Конституція Болгарії [12] фіксує такі положення органів місцевого самоврядування, як право на об'єднання з іншими громадами для вирішення загальних питань (ст. 137), право на власність і самостійний бюджет (ст.ст. 140, 141). Стаття 62 Основного закону (Конституції) Монголії [14] визначає основоположними повноваженнями територіальних органів самоврядування вирішення питань соціально-економічного життя та організацію участі населення у вирішенні питань, які належать до компетенції вищих органів.

Свої особливості має конституційне регулювання цих питань у державах Латиноамериканського регіону. Згідно зі ст. 311 Конституції Колумбії [12] 1991 р., муніципії як базові одиниці в адміністративно-територіальному поділі повинні надавати державні послуги, визначені законом, здійснювати відповідно до місцевих потреб будівництво, сприяти розвитку своєї території, активізації суспільної участі, поліпшенню соціальних і культурних умов життя своїх мешканців і виконувати інші функції, передбачені законом.

Конституційне законодавство багатьох держав у тій чи іншій формі та в неоднаковому обсязі виділяє і так звану «делеговану» (доручену) компетенцію місцевих органів. Наприклад, у ФРН функції місцевого управління поділяються на три основні групи: добровільні, обов'язкові та делеговані (доручені). До третьої групи

належать питання, що не вважаються безпосередньо місцевими й утворюють так звану «делеговану сферу впливу». Законодавство Фінляндії також передбачає три групи функцій управління: добровільні (ті, що відносяться до загальної сфери діяльності комун), безпосередньо встановлені законом, а також делеговані зверху (так звані «агентні»).

При цьому в різних державах взаємовідносини між місцевою і центральною владою будуються залежно від прийнятої в тій чи іншій країні моделі. Якщо в США, Нідерландах та Швейцарії відносини ці будуються на основі концепції (моделі) партнерства, то в таких країнах, як Франція, Італія, Португалія, Японія – на так звані «агентській моделі». Перша концепція розглядає відносини місцевих і центральних влад як відносини партнерів і рівноправних учасників (за аналогією із цивільним правом), які відстоюють загальні цілі та які надають потрібні послуги населенню. Подібний підхід передбачає наявність невеликих і компактних муніципальних одиниць, наділених значною автономією в різних сферах, враховуючи і галузь фінансів. У рамках агентської моделі відносини між центральною і місцевою владою розглядаються як відносини агента і принципала, тобто акцент робиться на головній ролі центру стосовно місцевого управління. Щоправда, останнім часом у науковій літературі утверджується нова модель взаємовідносин центральної і місцевої влади, в основу якої покладено концепцію взаємозалежності. Згідно із цією моделлю, відносини центральних і місцевих органів характеризуються деякою мірою і їхньою незалежністю, і взаємозалежністю та визначаються реальним владним потенціалом сторін і ресурсами, які мають у своєму розпорядженні.

Головним інструментом локальної демократії, а також принципом співвідношення з органами державної влади є самоорганізація. Звертаючись до зарубіжного досвіду країн із давніми демократичними традиціями, потрібно відзначити, що у Сполученому Королівстві Великобританії і Північній Ірландії, США, Швеції, Австралії та інших країнах самоорганізація громадян на місцевому рівні здійснюється через інститути неприбуткового сектору, найбільш поширеними серед яких є центри місцевих співтовариств; сусідські співтовариства та сусідські трасти. Зазначені

інституції є благодійницькими та переважно функціонують у формі асоціацій і трастів, легалізація яких не потребує створення юридичної особи. Вибір організаційно-правової форми насамперед залежить від поглядів засновників на управління власністю [15].

У країнах пострадянського простору, зокрема у Російській Федерації, Білорусі та Польщі, органи самоорганізації населення є елементом системи місцевого самоврядування. Федеральний Закон РФ «Про загальні принципи організації місцевого самоврядування в Російській Федерації» [16] територіальне громадське самоврядування визначає як самоорганізацію громадян за місцем їх проживання на частині території поселення для самостійного і під свою відповідальність здійснення власних ініціатив з питань місцевого значення, яке може здійснюватися безпосередньо через збори і конференції громадян, а також через створення органів територіального громадянського самоврядування. Органи територіального громадянського самоврядування обираються на зборах або конференціях громадян, які проживають на відповідній території. Російське законодавство передбачає такі форми територіальної самоорганізації населення територіальне громадське самоврядування; товариства власників житла; будівельні кооперативи; деякі громадські організації та деякі органи громадської самодіяльності. При цьому остання форма територіальної самоорганізації населення не має аналогів у законодавстві України. Орган громадянської самодіяльності є громадським об'єднанням без членства, яке створюється для спільного розв'язання різних соціальних проблем, що виникають у громадян за місцем проживання, роботи чи навчання, його діяльність спрямована на задоволення потреб необмеженого кола осіб, чий інтереси пов'язані з досягненням статутних цілей і реалізацією програм органу громадянської самодіяльності за місцем його створення. Органи громадянської самодіяльності можуть брати на себе обов'язки юридичної особи після державної реєстрації.

Закон Республіки Білорусь «Про місцеве управління та самоврядування в Республіці Білорусь» [17] визначив органи територіального громадянського самоврядування як організаційну форму здійснення громадянами територіального громадянського самоврядування. Органи територіального громадянського

самоврядування підзвітні у своїй діяльності місцевому зібранню, що його заснувало або обрало, та відповідній раді. При цьому на тій чи тій частині адміністративно-територіальної одиниці може бути створено тільки один орган територіального громадського самоврядування.

Грунтовний, осмислений інтерес до європейського досвіду належного врядування має дати можливість не вдаватись до беззастережного його копіювання, а виокремити деякі аспекти цього досвіду, які доцільно впровадити в діяльність районних рад в Україні. Як засвідчує історія європейських країн, кожна з них проходила свій власний шлях побудови дієвого місцевого та регіонального врядування, і не обійшлося без помилок.

Конституція України та законодавство, розподіливши повноваження між органами влади по вертикалі, не повною мірою враховують ті динамічні зміни, які відбуваються у процесах ринкотворення, недостатньо зорієнтовані на прогнози структурних перетворень, несуть на собі відбиток запізнення з формуванням єдиної державної політики у сфері державного управління. Це вимагає комплексного системного порівняльного аналізу організаційно-економічних змін в Україні та досвіду розв'язання проблем муніципального, регіонального управління та місцевого самоврядування в зарубіжних країнах, врахування його у визначенні напрямів діяльності з удосконалення управління.

Більш чітке і повне закріплення локальної демократії міститься в конституційному визначенні місцевого самоврядування, яке є складним і багатоплановим інститутом. Воно є однією з основ конституційного ладу та основоположним принципом організації влади, що визначає систему демократичного управління, форму народовладдя, право територіальних громад на самостійне управління місцевими справами [18].

Закріплюючи місцеве самоврядування як один з елементів конституційного ладу, Конституція України гарантує організаційну відокремленість місцевого самоврядування, його органів у системі управління суспільством і державою. Не будучи складовою системи органів державної влади, органи місцевого самоврядування не є структурними підрозділами державної системи управління, відповідно, не можуть бути підпорядкованими державним органам.

Водночас це не означає його повної автономності щодо державної влади .

Окрім того, відповідно до визначення державного управління – це «підзаконна діяльність органів виконавчої влади, спрямована на практичну організацію життя суспільства і забезпечення особистої безпеки громадян, створення умов їх матеріального, культурного та духовного розвитку» [19], місцеве самоврядування має аналогічні завдання у справах локального значення.

До того ж у системі місцевого самоврядування відсутня суворієрархія та підпорядкованість; воно здійснюється не від імені держави, тобто форма влади виступає суспільними відносинами, у яких суб'єкти, згідно з нормами права місцевого самоврядування, наділені повноваженнями ухвалювати рішення з питань місцевого значення, впливати на інші суб'єкти цих відносин відповідно до своїх цілей у межах державної політики [2].

Ми вже зазначали про важливість розмежування повноважень, додамо лише, що практика розмежування повноважень в Україні розвивається з позицій різних шкіл (юридичної, політологічної, історичної, соціологічної), що, безперечно, є віддзеркаленням перехідного стану розвитку нашого суспільства та впливу на це незавершеності процесу формування правової бази діяльності цих органів. Особливо гостро питання розмежування повноважень стояло до прийняття Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997) та «Про місцеві державні адміністрації» (1999). Однак проблему не розв'язано і досі. Суть проблеми поділу влади полягає не тільки в науково обґрунтованому розведенні функцій різних владних гілок, а, що не менш важливо, – у висвітленні їх взаємодії .

Як справедливо зауважує В. Рубцов, «керівна еліта в центрі і на місцях не зрозуміла досі, що локальна демократія є резервом розвитку держави і подолання суспільно-економічної кризи [20].

Одним з істотних виявів суперечливості та недосконалості наявної територіальної організації влади в Україні є надмірна централізація державної влади, яка негативно позначається на розвитку регіонів, де пряме державне управління превалює над місцевим самоврядуванням. Намагання ввести самоврядні інституції в адміністративну державну вертикаль призвело до фактичної підпорядкованості й несамостійності органів місцевого

самоврядування. Дублювання повноважень та конкуренція компетенцій місцевих державних адміністрацій і місцевих рад, позбавлених значної частини важелів управління, серйозного матеріально-фінансового підґрунтя й ефективного механізму правового захисту спричинює конфлікти, гальмує розвиток суспільних відносин. Подальше вдосконалення поділу влади по горизонталі – між окремими гілками, однопорядковими підсистемами державної влади, – неможливе без поділу влади по вертикалі – між вищими, центральними і місцевими органами, без удосконалення системи державного управління в питаннях централізації та децентралізації влади, збалансованості загальнодержавних інтересів з інтересами регіонів та територіальних громад.

Є надія, що ситуація зміниться з проведенням адміністративно-територіальної реформи та завершенням процесу децентралізації, як наслідок розширення повноважень місцевого самоврядування, утвердження принципу його повсюдності і стимулювання добровільного об'єднання громад в асоціації для виконання спільних проєктів.

Для того щоб чітко розмежувати функції по вертикалі і по горизонталі, треба розподілити їх між органами, а також між територіальними рівнями. І тому перше завдання влади – виділити виключні повноваження представницьких органів місцевого самоврядування. До виключних повноважень місцевих рад різного рівня слід зарахувати затвердження бюджетів, затвердження структури виконавчого органу ради, обрання посадових осіб, обрання керівництва та складу контрольних органів, затвердження окладів посадових осіб виконавчого органу та оцінку дій виконавчого органу ради.

Також важливо чітко виділити повноваження, які має здійснювати обласна державна адміністрація, а саме: забезпечення і виконання, контроль за дотриманням Конституції та законів України, актів Президента та Кабінету Міністрів; додержання прав і свобод громадян; координація діяльності регіональних представництв центральних органів виконавчої влади; контроль за недопущенням бюджетних диспропорцій у ході бюджетного року. На цьому рівні ніяких виконавчих функцій державній адміністрації не припадає.

Наступним кроком має стати чітке розмежування повноважень рівнів самоврядування, територіальних рівнів самоврядування. До обласного рівня пропонується зарахувати: затвердження програм регіонального розвитку, підготовку та перепідготовку спеціалістів в інститутах та академіях, розвиток регіональної науки, утримання доріг регіонального значення, транспортну інфраструктуру області, спеціалізоване медичне обслуговування, запобігання та ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій, координацію діяльності місцевої міліції, управління об'єктами спільної власності, дозвілля і культура.

До повноважень районного рівня варто зарахувати: стаціонарні медичні послуги, підготовку молодшого медичного персоналу, підготовку спеціалістів у профтехучилищах, коледжах, насамперед, орієнтованих на комунальну сферу, організацію та утримання місцевої міліції, кадастр, організацію торгівлі, утримання доріг районного значення, транспортне обслуговування, а також дозвілля і культуру.

Найбільше повноважень згідно децентралізацією пропонується передати самоврядуванню громади, а відтак, і ресурсів. Ідеться про дитячу дошкільну освіту та виховання, догляд за особами похилого віку та інвалідами, турботу про сім'ю та молоде покоління, початкову і загальну освіту, профілактику і первинну медичну допомогу, організацію торгівлі, планування і використання землі, охорону довкілля, будівництво житла, благоустрій територій, утримання місцевих доріг, вулиць, парків тощо, дозвілля та культуру, транспортне забезпечення, побутове забезпечення, водогони, каналізацію, теплозабезпечення, енергозабезпечення, санітарний контроль і профілактику, ветеринарний контроль та профілактику, а також дотримання громадського порядку.

За роки існування Європейського Союзу Рада Європи розробила та впровадила низку документів щодо гарантування і захисту прав локальної демократії. Наприклад, ст. 8 Проекту Європейської хартії регіональної демократії «передбачає існування рівня регіональної влади, представленій демократично обраними та вільно приймаючими рішення органами, що володіють високим рівнем автономії та належними ресурсами щодо повноважень, а також шляхів та засобів їх здійснення» [21]. На відміну від цього положення, що діє у європейських країнах, в Україні лише на

базовому рівні місцевого самоврядування у територіальній громаді, простежуються реальні елементи локальної демократії.

Визначення співвідношення між сферою автономної діяльності обраних посадових осіб місцевого самоврядування, тобто представницькою демократією, та сферою участі громадян у формуванні й реалізації політики у міжвиборчий період, тобто безпосередньою та учасницькою формами, є принциповим для забезпечення легітимності локальної демократії як режиму. З одного боку, домінування теорій прямої, учасницької та деліберативної демократії у сучасному дискурсі передбачає бажаність варіанта зміщення центру ухвалення публічних рішень у бік якнайширшого залучення жителів громад. З іншого, існують небезпідставні сумніви, що навіть у середовищі розвиненого громадянського суспільства артикуляція інтересів може бути монополізована найбільш забезпеченими ресурсами групами, неурядовими організаціями, які, на відміну від органів місцевого самоврядування, з формально-правового погляду, є непідконтрольними населенню [22]. Тому не дивно, що частина авторів вважає, що основою легітимізації локальної демократії має бути принцип представництва, завдяки якому формується влада, що складається з обранців усіх жителів громад. Розділяючи цю позицію, наголосимо, що первинність представництва в забезпеченні режиму місцевої демократії вимагає забезпечення вільної конкуренції щодо доступу до політико-управлінських посад для усіх членів територіальних громад, а також створення інституційних умов для презентації в органах влади, насамперед локальних інтересів, зважаючи, без сумніву, і на загальнонаціональні пріоритети.

З урахуванням того, що державна влада не має свободи, характерної для самоорганізованих систем (місцевого самоврядування), незважаючи на наявність суверенної влади, держава перебуває «в полоні» своїх специфічних (надцентралізованих) завдань і функцій, для реалізації яких вона й створена. При цьому невикористаним все ще є колосальний потенціал самоорганізації. Місцеве самоврядування опосередковане локальними репродуцентами і внаслідок специфіки питань місцевого значення має динамічніший характер [23]. Кожна з підсистем публічної влади має і переваги, і недоліки, тому видається

необхідним оптимальне співвідношення державного управління й місцевого самоврядування щодо їх соціальної ефективності, злагодженого функціонування соціального організму як макросистеми.

Висновки та перспектива подальших досліджень. Отже, органи місцевого самоврядування та центральні органи влади взаємодіють в рамках двох моделей – партнерства (органи місцевого самоврядування – партнер органів центральної влади) та агента (органи місцевого самоврядування виступають агентами центральної влади). Локальна демократія передбачає відносини партнерства з органами центральної влади, більше того, питання, що стосуються інтересів територіальної громади, мають належати до виключної компетенції органів місцевого самоврядування. До принципів співвідношення локальної демократії та вертикалі влади належать: законність (розподіл компетенцій має бути закріплений законом), пріоритетність інтересу громади, автономія (зокрема фінансова) органів локальної демократії, що дозволяє здійснювати належне врядування, творення органів самоорганізації населення (як у випадку США, коли територія діяльності цих організацій може виходити за межі території місцевого самоврядування), представництво, участь громадян, контроль (і з боку громадян, і з боку центральних органів влади).

У розвинених демократіях інститути локальної демократії перебувають у відносинах партнерства з органами центральної влади. У перехідних суспільствах на початкових етапах транзиту органам місцевого самоврядування не приділяють належної уваги, намагаються перетворити їх на агентів державної влади, що часто пояснюють необхідністю централізованого проведення реформ. На етапі формування консолідованої демократії набирають ваги інститути і цінності локальної демократії, вони розширюють коло суб'єктів політики, наділяють легітимністю політичну систему загалом. Саме в цей період спостерігається намагання встановити партнерські відносини з органами місцевого самоврядування. В Україні досі зберігається модель агента, органи місцевого самоврядування не володіють належною автономією, не здатні самостійно реалізувати інтереси територіальних громад.

Місцеве самоврядування найтісніше пов'язане з органами державної влади, тому особливої уваги заслуговує проблема оптимального співвідношення їх діяльності з урахуванням історичних і національних особливостей українського суспільства. Дослідження взаємовідносин державної влади й місцевого самоврядування має не лише науково-теоретичне, а й практично-прикладне значення. Відсутність у парламенті зваженої політики щодо місцевого самоврядування призводить до того, що одні закони приймаються під впливом громадівської, інші – навпаки, державницької концепції місцевого самоврядування, у результаті чого отримуємо суперечливе законодавство, не спроможне забезпечити подальший розвиток цього інституту.

Список використаних джерел

1. Орзіх М. Ф. Втілення конституційних засад в галузях законодавства щодо функціонування публічної влади в Україні / М. Ф. Орзіх // Юрид. вестн. – 1997. – ? 4. – С. 59–63.
2. Руда Н. І. Правовий статус територіального колективу / Н. І. Руда // Місцеве самоврядування в Україні: історія, проблеми пропозиції. – К. : Фонд сприяння становленню і розвитку місцевого та регіонального самоврядування в Україні, 1994. – С. 65–71.
3. Георгіц Конституційне право [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lection.com.ua/pravo/kpzk/konstitutsiyne-regulyuvannya-kompetentsiyi-mistsevih-organiv-ta-yih-vidnosin-z-tsentralnoyu-vladoyu-u-zarubizhnih-krayinah-konstitutsiyne-pravo-zarubizhnih-krayin>.
4. Конституція Греції 1975 – чинна Конституція Грецької Республіки : прийнята п'ятим скликанням Грецького парламенту, вступила в дію 1975 р., двічі переглядалась – 1986 р. та 2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uznal.org/constitution.php?text=Greece&language=r>.
5. Конституція Королівства Нідерланди [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uznal.org/constitution.php?text=Netherlands&language=r>.
6. Конституція Естонської Республіки : прийнята на референдумі 28 червня 1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uznal.org/constitution.php?text=Estonia&language=r>.
7. Конституції стран мира : справочник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uznal.org/constitution.php>.
8. Конституция Федеративной Республики Германии [Електронний ресурс] // Конституции зарубежных государств : учебное пособие / сост.

проф. В. В. Маклаков. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Волтерс Клувер, 2003. – Режим доступу: <http://www.uznal.org/constitution.php?text=Germany&language=r>.

9. Конституция США : текст и постатейный комментарий : в 2 ч. / В. А. Власихин, О. А. Жидков, Б. С. Никифоров, В. М. Николайчик ; редкол. : В. А. Власихин (отв. ред.), И. А. Геевский, А. А. Кокошин. – М., 1984. – Ч. 1. – 162 с.

10. Конституційні акти Канади [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uznal.org/constitution.php?text=Canada&language=r>.

11. Конституция Республики Куба : принята народным референдумом 15 февраля 1976 г. и провозглашена 24 февраля 1976 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sovetika.ru/cuba/konst1976.htm>.

12. Конституція Угорщини. Конституційні основи місцевого самоврядування у новодемократичних країнах Східної Європи // Муниципальне право зарубіжних країн : навчальний посібник : у 3 ч. / авт. й упоряд. : В. Ю. Барвіцький, О. В. Батанов ; за заг. ред. проф. П. Мартиненка. – К. : Знання України, 2005–2006. – Ч. 3. – 2006. – С. 97–98.

13. Конституція Румунії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://constitutions.ru/archives/184>.

14. Конституція Монголії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://constitutions.ru/archives/59>.

15. Мішина Н. В. Конституційно-правове регулювання діяльності органів самоорганізації населення: порівняльно-правове дослідження : монографія / Н. В. Мішина ; Одес. нац. юрид. акад. – Одеса : Друкар. дім, 2009. – 298 с.

16. Про загальні принципи організації місцевого самоврядування в Російській Федерації : Федеральний закон РФ від 6 жовтня 2003 р. ? 131-ФЗ.

17. Орловський О.С. Органи самоорганізації населення: досвід Білорусії, Росії та Польщі [Електронний ресурс] / Олексій Сергійович Орловський // Теоретичні та прикладні питання державотворення. – 2007. – Вип. 1. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/tppd/2007-1/07oosbrp.htm/odyframe.htm>.

18. Чучук Є. П. Загальні засади конституційного ладу України і проблеми їх утвердження / Є. П. Чучук // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства. – Івано-Франківськ : Плай, 2000. – Вип. 3. – С. 20–24

19. Нижник Н., Машков О. Системний підхід в організації державного управління / Н. Нижник, О. Машков ; за заг. ред. Н. Р. Нижник. – К. : Вид-во УАДУ, 1998. – С. 6.

20. Рубцов В. П. Виступ на координаційно-методичній нараді / В. П. Рубцов // Сучасні проблеми місцевого самоврядування в контексті адміністративної реформи та регіональної політики : зб. матер. Координаційно-метод. наради та виїзного засідання Комітету Верховної Ради України з питань державного будівництва та місцевого самоврядування (Гаспра – Ялта, АРК, 9–13 квітня 2001 р.). – К. : Логос, 2001. – С. 70.

21. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети / [З. С. Варналій, О. О. Бабінова, О. В. Бойко-Бойчук та ін.]; за ред. З. С. Варналія. – К. : НІСД, 2007. – 765 с.

22. Лендьял М. Передумови та особливості децентралізації влади у Центральній та Східній Європі / Мирослава Лендьял // Політичний менеджмент. – 2007. – С. 167–178. – (Спецвипуск).

23. Баймуратов М. А., Косей В. С. Международное сотрудничество органов местного самоуправления Украины: концептуальные основы, иновационная

Була Светлана. Соотношение локальной демократии и вертикали власти. В статье определены модели взаимодействия местного самоуправления и центральных органов власти: модель партнерства и модель агента. Локальная демократия предполагает отношения партнерства с органами центральной власти, более того, вопросы, касающиеся интересов территориальной общины, должны принадлежать только компетенции органов местного самоуправления. Выделены три основные системы осуществления публичной власти на местах: англосаксонская, романо-германская, иберийская. Рассматриваются различные подходы к законодательному закреплению и регулированию компетенций местных органов власти.

Установлены принципы соотношения локальной демократии и вертикали власти: законность (распределение компетенций должно быть законодательно закреплено) приоритетность интереса общества; автономия (в частности финансовая) органов локальной демократии, позволяет осуществлять надлежащее управление, формировать органы самоорганизации населения; представительство, участие граждан; контроль (и со стороны граждан, и со стороны центральных органов власти). Отмечено, что главным инструментом локальной демократии, а также принципом соотношения с органами государственной власти является самоорганизация.

Отмечено, что в развитых демократиях институты локальной демократии находятся в отношениях партнерства с органами центральной власти. В переходных обществах на начальных этапах транзита органам

локальної демократії не уделюють достатнього уваги, органи місцевого самоуправління намагаються перетворитися в агенти державної влади.

Як показує історія європейських країн, кожна з них проходила свій власний шлях побудови ефективного місцевого і регіонального управління, і не обійшлося без помилок, тому виділено деякі аспекти цього досвіду, які цілком природно впровадити в діяльність районних рад в Україні. В нашій країні до сих пор зберігається модель агента, органи місцевого самоуправління не мають достатньої автономії, не здатні самостійно реалізувати інтереси територіальних громад.

Ключові слова: місцеве самоуправління, локальна демократія, модель агента, модель партнерства, органи центральної влади.

Bula Svitlana. Correlation of local democracy and the power vertical.

The article defines models of interaction of local self-government and central authorities: a partnership model and agent model. Local democracy implies a partnership with the central government, and, moreover, issues relating to the interests of the territorial community should belong solely to the competence of local self-government bodies. Three main systems of local public authority are highlighted: Anglo-Saxon, Romano-Germanic, Iberian. Different approaches to legislative consolidation and regulation of competences of local authorities are considered.

The principles of the relation of local democracy and the power vertical are established: legality (the division of competences must be legally established); priority of community interest; autonomy (in particular, financial) of local democracy bodies, which allows for proper governance, forming bodies of self-organization of the population; representation, citizen participation; control (both from citizens and from central authorities). It was emphasized that the main instrument of local democracy, as well as the principle of correlation with state authorities, is self-organization.

It is noted that in developed democracies, institutions of local democracy are in partnership with central authorities. In transitional societies, local authorities do not pay due attention to the initial stages of transit, local self-government bodies are trying to turn into government agents.

As evidenced by the history of European countries, each of them had its own way of building effective local and regional governance, and that process was not without errors, therefore, some aspects of this experience should be implemented in the activity of local councils in Ukraine. The model of an agent is still in our state, local self-government bodies do not have proper autonomy, they cannot independently realize the interests of territorial communities.

Key words: local self-government, local democracy, agent model, model of partnership, central government bodies.

Стаття надійшла до редколегії
29.04.2017 р.

УДК 339.9

**Катерина Деделюк
Микола Герасимук**

Економічні та соціальні наслідки членства Польщі у Європейському Союзі

Завданням даної статті є дослідження та аналіз особливостей розвитку соціально-економічної сфери господарства Республіки Польща та після набуття членства у Європейському Союзі. Досвід соціально-економічного розвитку Республіки Польща в перші роки членства в ЄС є надзвичайно цінним для України, ураховуючи її намір приєднатися до європейської спільноти, а його науковий аналіз особливо актуальним у контексті сучасних тенденцій. Відповідно до завдання, розглянуто та проаналізовано динаміку основних макроекономічних показників в країні за 2003–2016 роки. Встановлено, що на протязі всього періоду членства Республіки Польща у ЄС спостерігалось зміцнення економічної активності населення, зростання експорту та зменшення зовнішньоторговельного дефіциту, збільшення припливу прямих іноземних інвестицій, перш за все з країн Європейського Союзу, збільшення великих фінансових вливань в економіку країни з боку ЄС. Усе це, у свою чергу, призвело до покращення макроекономічних показників країни, зокрема до зростання обсягів ВВП і ВВП на душу населення та підвищення рівня життя громадян Польщі, яке відобразилося в збільшенні реальних доходів населення. І як головний наслідок – підвищення індексу людського розвитку. Визначено основні проблеми соціально-економічного розвитку Республіки Польща після вступу до ЄС, головними з яких стала проблема безробіття та збільшення трудової міграції.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, Польща, європейська інтеграція, Європейський Союз.

Актуальність теми. У контексті пріоритетності європейського шляху розвитку України важливого значення набуває досвід євроінтеграції країн Центрально-Східної Європи, насамперед Республіки Польща, яка, окрім історичної та географічної близькості з Україною, виступає важливим економічним партнером та локомотивом європейського руху нашої держави. Науковий аналіз результатів перебування Польщі у ЄС, зокрема соціально-економічні наслідки, мають вагомe значення для розроблення і реалізації стратегії зовнішньої та внутрішньої політики України на сучасному етапі.

Метою статті є аналіз особливостей та проблем соціально-економічного розвитку Польщі після набуття членства у ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Враховуючи значущість українсько-польських відносин та досвід, який здобула Польща на шляху досягнення своїх євроінтеграційних цілей саме у сфері соціально-економічного розвитку існує велика кількість дослідників, що зосередили свою наукову діяльність на вивченні даної тематики. До них можна віднести Л. Бальцеровича, Б. Блащика, Г. Борка, М. Дригаса, серед українських дослідників варто виокремити І. Бережнюка, С. Боротничека, І. Бураковського, Р. Міхеля, М. Сагайдака, С. Федонюка та інших.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Один із основних аргументів прихильників інтеграції Польщі до Європейського Союзу полягав у пришвидшенні темпів економічного зростання Речі Посполитої після приєднання до європейської спільноти, що, у свою чергу, дозволило б громадянам Польщі відносно швидко досягти життєвого рівня мешканців країн – старих членів ЄС. У той же час євроскептики як у самій Польщі, так і за її межами говорили про погіршення соціально-економічної ситуації в країні після вступу до ЄС. 1 травня 2004 року Польща разом із дев'ятьма іншими країнами Центрально-Східної та Південної Європи стала повноправним членом ЄС. Слід проаналізувати, чи справдилися вищезгадані надії та побоювання в перші роки перебування Речі Посполитої в Європейському Союзі. Для цього необхідно порівняти соціально-економічні результати перших років перебування Польської держави в ЄС з 1 травня 2004

до кінця 2007 року, та звернути увагу на сучасний стан основних макроекономічних показників у Польщі.

Досвід соціально-економічного розвитку Польщі в перші роки членства в ЄС є надзвичайно цінним для України, урахуваючи її намір приєднатися до європейської спільноти, а його науковий аналіз особливо актуальним у контексті сучасних тенденцій.

Свідченням позитивної динаміки розвитку польської економіки після вступу до ЄС стало зростання рівня валового внутрішнього продукту (ВВП). Так, за підсумками 2016 р. у Республіці Польща ВВП у грошовому еквіваленті дорівнював 1 851 млрд. злотих або 424,3 млрд. євро [1]. Приріст ВВП у 2016 р. склав 2,8 %, що на тлі проблем в ЄС є хорошим показником (рис. 1).

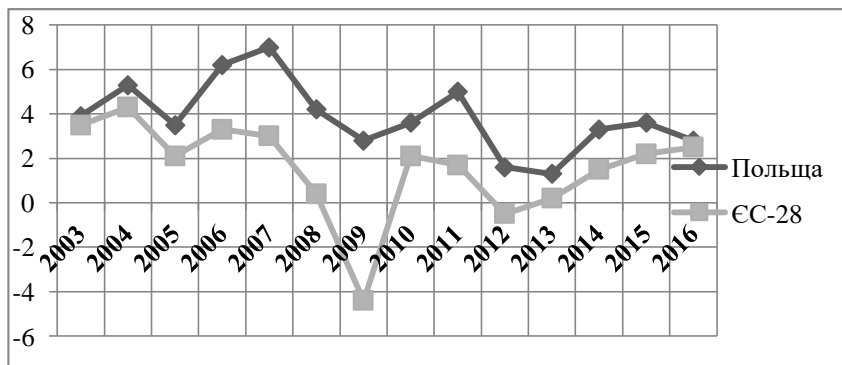

Рис. 1. Динаміка темпів росту реального ВВП у Польщі та ЄС-28 протягом 2003–2016 рр., %

Джерело: складено автором за даними [5, 6]

Також варто зазначити, що темпи реального приросту ВВП у Польщі завжди перевищував аналогічні середні показники у ЄС загалом за весь період членства у цій організації. Навіть у кризовий період 2007–2009 рр. темпи росту ВВП хоча і сповільнились, однак від’ємних показників не спостерігалось, на відміну від ЄС, де середні темпи приросту досягли особливо негативних показників у 2009 та 2012 рр. Таким чином, середні показники приросту ВВП у

Польщі та ЄС за період 2003–2016 рр. складають 3,9 та 0,9 % відповідно.

Незважаючи на несприятливі зовнішні економічні умови вступу Польщі до ЄС – такі як слабка динаміка розвитку держав ЄС чи значне зростання світових цін на сировину і внаслідок цього зростання собівартості продукції, польська економіка легко справилася з включенням її до структур ЄС і плавним переходом до функціонування в межах єдиного ринку [1]. Справджується макроекономічний сценарій збільшення темпів економічного зростання після приєднання. Сукупне зростання ВВП в період 2003–2016 рр. у Польщі склало 50,5 % (12,9 % у ЄС, в Єврозоні 10,3%).

Протягом 2003–2016 рр. в Польщі спостерігаємо позитивну динаміку зростання ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності, який є важливим показником динаміки соціально-економічного розвитку країни (рис. 2).

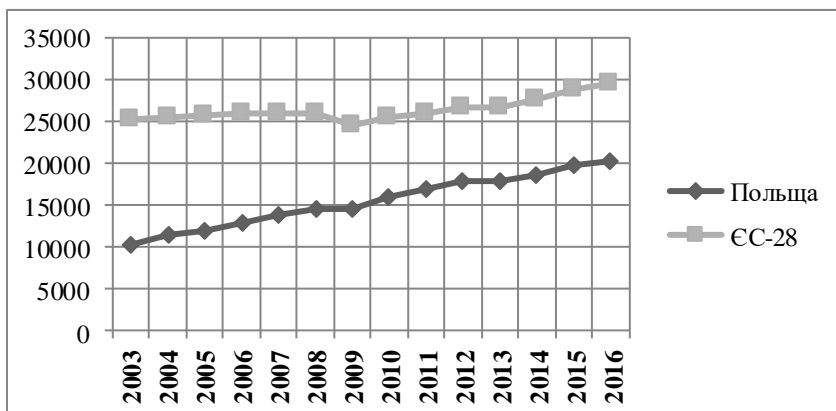

Рис. 2. Динаміка ВВП (ПКС) на душу населення у Польщі та ЄС-28 протягом 2003–2016 рр., євро

Джерело: складено автором за даними [5, 6]

Таким чином, варто підсумувати – ВВП за паритетом купівельної спроможності на душу населення у Польщі досягнув 20300 євро у 2016 р. [6], або ж 68,58 % від аналогічного показника ЄС-28, при чому в 2003 році у Польщі цей показник становив 40,95

% від показника ВВП (ПКС) на душу населення ЄС-28. Тобто за період членства у ЄС даний показник у Польщі зріс на 27,6 %.

Стрімкий розвиток польської економіки відбувся внаслідок, в тому числі, суттєвої фінансової допомоги від ЄС відповідно до політики кредитування та інвестування. У 2004 р., після набуття членства у ЄС, зі структурних фондів Польща отримала трансферів на суму близько 2,8 млрд. євро. Бюджет ЄС на 2007–2013 рр. для польських заходів, передбачених у рамках політики гуртування склав майже 68 млрд. євро – найвищий серед країн-членів ЄС [7]. В країні очікується подальше збільшення трансферів в рамках періоду 2014–2020 рр. Значна фінансова допомога надається Польщі для реалізації проектів у сферах транспортної інфраструктури, охорони навколишнього середовища, сприяння розвитку малих і середніх підприємств, модернізації сільського господарства, подолання безробіття тощо [9].

Що ж стосується прямих іноземних інвестицій в Польщу, то їх обсяг дуже різниться за роками (рис. 3).

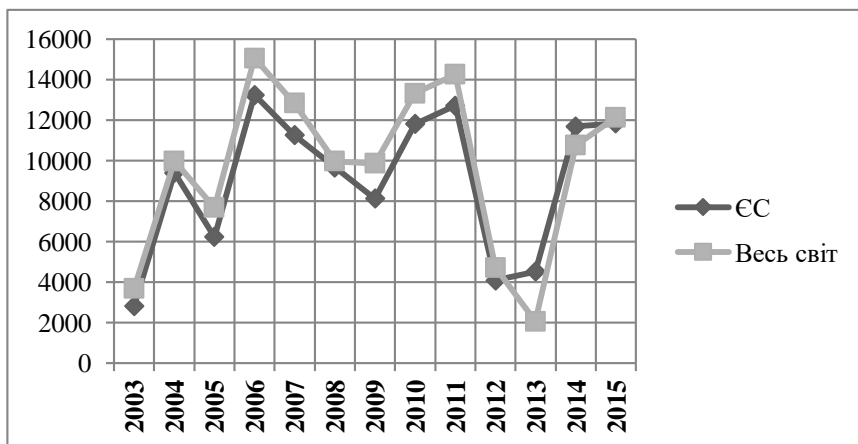

Рис. 3. Приплив прямих іноземних інвестицій в Польщу з ЄС та зі всього світу загалом протягом 2003–2015 рр., млн. євро
Джерело: складено автором за даними [8]

Обсяг інвестицій в Польщу втричі зріс одразу після вступу до ЄС, та залишається на досить високому рівні. Варто зазначити також, що, однак, обсяг інвестування значно знизився у кризові 2008–2009 та 2012–2013 роки.

Прямі іноземні інвестиції, які залучаються в економіку Польщі, сьогодні є каталізатором прискороного економічного та соціального розвитку країни. Перед вступом до ЄС у 2003 р., приплив прямих іноземних інвестицій до Польщі складав лише 3,7 млрд. євро. Рекордним роком припливу ПІІ в економіку Польщі був 2007 р. Глобальна вартість капіталу, вкладеного у вигляді прямих інвестицій у цей рік склала близько 17,2 млрд. євро [1]. Труднощі, пов'язані з фінансовими проблемами Єврозони призвели до зниження інтересу інвесторів в Польщі у 2012 р. Приплив ПІІ зменшився до 4,7 млрд євро, однак вже у 2014–2015 рр. спостерігається значне зростання припливу іноземного капіталу в країну, що досягло докризових показників. Важливим є той факт, що в результаті приєднання до ЄС інвестуванням у Польщі цікавиться щоразу більший відсоток підприємств із сектора малих спільних підприємств. Зростаючим попитом користується сфера послуг. Важливим показником динамічності соціально-економічного розвитку у розвинутих країнах є зовнішньоекономічні зв'язки. Інтеграція Польщі в єдиний європейський ринок дозволила країні збільшити експорт своєї продукції, яка за ціновими показниками є конкурентоспроможною з товарами багатьох країн ЄС. Темпи зростання польського експорту та імпорту в період від 2004 р. по 2015 р. становили 159,6 %. Ключовими експортними партнерами Польщі є країни-члени ЄС [2].

Основна частка зовнішньоторговельного обороту Польщі припадає на країни-члени Європейського Союзу (рис. 4.).

Отже, в структурі зовнішньоторговельного обороту Польщі частка країн ЄС склала 69,8 % у 2015 р. При цьому сальдо зовнішньої торгівлі з країнами ЄС до 2004 р. включно було негативним, а вже починаючи із 2005 р. стало позитивним, що вказує на позитивний вплив набуття Польщею членства у ЄС на баланс зовнішньої торгівлі. При цьому, після кризи 2008 – 2009 рр. експорт почав значно перевищувати імпорт.

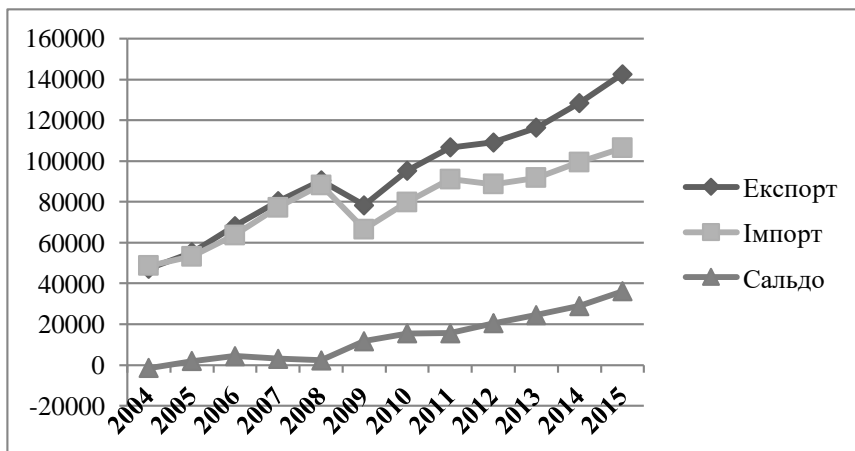

Рис. 4. Зовнішньоторговельний оборот Польщі з країнами ЄС, 2004–2015 рр., млн. євро.

Джерело: складено автором за даними [5, 6]

За індексом конкурентоспроможності, який щорічно розробляють експерти Всесвітнього економічного форуму для визначення конкурентного статусу країни у сфері економіки, у 2016–2017 р. Польща зайняла 36 місце серед 138 країн, тим самим покращивши на 5 позицій минулорічний результат [10]. У контексті конкурентоспроможності слід звернути особливу увагу на показники у сфері інновацій та освіти. Порівняно з середнім показником, що показує ЄС, Польща займає відносно хорошу позицію з точки зору показників освіти, в той час як в області інновацій, енергоефективності, бідності та соціальної ізоляції Польща явно нижче середнього показника по ЄС [10].

За даними Головного Управління Статистики Польщі, в 2003 р., за рік до вступу Польщі в Євросоюз, в країні була зафіксована найнижча інфляція з початку ринкових реформ на початку 1990-х рр. на рівні 0,8 %. Після вступу до ЄС інфляція в Польщі досягла максимального значення в 2011 р. на рівні 4,3 %, після чого почала значно знижуватися. Так, із середини 2014 р. до кінця 2016 р. у Польщі спостерігалася дефляція на рівні близько -0,9 %.

Зростання цін, після вступу до ЄС, було зумовлене перш за все порівняно високою щодо ЄС інфляцією, яка у період з серпня 2003 р. по серпень 2004 р. становила близько 4 %. Внаслідок цього ціни на продукти харчування та напої за цей період зросли на 9,3 % [4]. Інфляційним фактором також виступає підвищення цін на паливо, збільшення ставок непрямих податків, підвищений попит на польські продовольчі товари за кордоном.

Важливим показником, який демонструє ступінь розвитку польської держави, є дохідна частина держбюджету країни. У 2003 р. вона становила 37 млрд. євро., а в 2016 р. прибутки держскарбниці збільшилися до 79 млрд. євро. Негативним явищем є також збільшення в зазначений період майже в два рази державного боргу. Так, у червні 2016 р. він перевищив 54 % від ВВП, тоді як у 2004 р. складав 45,7 % [6].

Однак, однією з найбільших проблем польської економіки залишається високий рівень безробіття в країні. Якщо включно до 2008 р. кількість безробітних, порівняно з попереднім роком, постійно зменшувалась, то починаючи із 2009 р., у зв'язку зі світовою фінансовою кризою, безробіття почало зростати [1]. Рівень зареєстрованого безробіття досяг свого максимуму у 2014 р., склавши близько 14 %, загальна ж кількість безробітних становила 2,2 млн. осіб. Однак в наступні роки рівень безробіття знову почав скорочуватися, досягнувши 8,6 % на кінець 2016 р., що абсолютно відповідає середньому значенню рівня безробіття загалом у Євросоюзі [5].

Інтегральним показником, який характеризує рівень життя населення країни, є індекс людського розвитку (ІЛР). Значення ІЛР Польщі на 2016 р. становить 0,855, що свідчить про дуже високий рівень людського розвитку країни. У рейтингу такий показник ІЛР ставить країну на 36 позицію серед 188 країн. Серед країн Центрально-Східної Європи дуже високий ІЛР поряд з Польщею мають Словаччина, Литва, Естонія, Греція, Чехія [7].

Висновки. Приєднання Польщі до ЄС призвело до таких наслідків у соціально-економічній сфері, як зміцнення економічної активності населення, зростання експорту та зменшення зовнішньоторговельного дефіциту, збільшення припливу прямих іноземних інвестицій, перш за все з країн Європейського Союзу,

збільшення великих фінансових вливань в економіку країни з боку ЄС. Усе це, у свою чергу, призвело до покращення макроекономічних показників країни, зокрема до зростання обсягів ВВП і ВВП на душу населення та підвищення рівня життя громадян Польщі, яке відобразилося в збільшенні реальних доходів населення. І як головний наслідок – підвищення індексу людського розвитку.

Список використаних джерел

1. Карлін М. І. Наслідки й проблеми інтеграції Польщі в Європейський Союз: погляд з України / М. І. Карлін // Науковий вісник Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – 2009. – ? 3. – С. 154–157.

2. Ложечкін В. С. До питання восьмої річниці перебування Польщі в ЄС / В. С. Ложечкін // Грані : Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. – 2012. – ? 7. – С. 15–20.

3. Мандрик І. П. Особливості соціально-економічного розвитку Польщі після вступу до Європейського Союзу / І. П. Мандрик // Актуальні проблеми країнознавчої науки : матеріали І Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конференції (м. Луцьк, 9–10 жовтня 2014 р.) / за ред. В. Й. Лажніка. – Луцьк : Вежа-Друк, 2014. – С. 27-31.

4. Федонюк С. В. Наслідки приєднання до ЄС : Польща на фоні країн ЦСЄ / С. В. Федонюк // Досвід вступу Польщі до Європейського Союзу : уроки для України : матеріали Міжнар. круглого столу (21 трав. 2009 р.) / за ред. С. В. Федонюка. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. – С. 92–116.

5. European Statistical Office [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eurostat/>.

6. Główny Urząd Statystyczny [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.stat.gov.pl/gus/>.

7. Human Development Report of Poland 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hdr.undp.org/>.

8. Narodowy Bank Polski [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.nbp.pl/>.

9. Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mir.gov.pl/>.

10. The Global Competitiveness Report 2016–2017 // World Economic Forum [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.weforum.org/>.

Деделюк Катерина, Герасимук Николай. **Экономические и социальные последствия членства Польши в Европейском Союзе.** Задачей данной статьи является исследование и анализ особенностей развития социально-экономической сферы хозяйства Республики Польша после обретения членства в Европейском Союзе. Опыт социально-экономического развития Республики Польша в первые годы членства в ЕС является чрезвычайно ценным для Украины, учитывая ее намерения присоединиться к европейскому сообществу, а его научный анализ особенно актуальным в контексте современных тенденций. В соответствии с заданием, рассмотрена и проанализирована динамика основных макроэкономических показателей по стране в 2003–2016 г.

Установлено, что на протяжении всего периода членства Республики Польша в ЕС наблюдалось укрепление экономической активности населения, рост экспорта и уменьшения внешнеторгового дефицита, увеличение притока прямых иностранных инвестиций, прежде всего из стран Европейского Союза, увеличение больших финансовых вливаний в экономику страны со стороны ЕС. Все это, в свою очередь, привело к улучшению макроэкономических показателей страны, в частности к росту объемов ВВП и ВВП на душу населения и повышению уровня жизни граждан Польши, отразилось в увеличении реальных доходов населения. И как главный результат – повышение индекса человеческого развития. Определены основные проблемы социально-экономического развития Республики Польша после вступления в ЕС, главными из которых стали проблема безработицы и увеличения трудовой миграции.

Ключевые слова: социально-экономическое развитие, Польша, европейская интеграция, Европейский Союз.

Dedelyuk Kateryna, Herasymuk Mykola. **Economical and social consequences of Poland's membership in the European Union.** The purpose of this article is to study and analyse the features of the development of social and economic sphere of Poland's Republic economy after acquiring membership in the European Union. The experience of the socioeconomic development of the Republic of Poland in the early years of EU membership is extremely valuable for Ukraine, given its intention to join the European community, and its scientific analysis is especially relevant in the context of current trends. In accordance with the purpose, the dynamics of the main macroeconomic indicators in the country during 2003–2016 were considered and analyzed.

It was found that during the entire period of Polish Republic membership in the EU, there was a strengthening of economic activity of the population, the growth of exports and a reduction in the foreign trade deficit, an increase in the

inflow of foreign direct investment, primarily from the countries of the European Union, an increase in the large financial injections into the economy of the country from the EU. All this, in turn, led to the improvement of the country's macroeconomic indicators, in particular to the growth of GDP and GDP per capita and the improvement in the living standards of Polish citizens, reflected in the increase in real incomes of the population. And as the main result - an increase in the index of human development. The main problems of social and economic development after the accession to the EU have been identified, most of which are the problem of unemployment and increasing labor migration.

Key words: Social and economic development, Poland, European integration, European Union.

Стаття надійшла до редколегії
29.04.2017 р.

УДК 327.7+323.2

Назар Михалюк

Україна на шляху до європейської інтеграції: уроки з досвіду Польщі

Завданням статті є висвітлити основні етапи на шляху до європейської інтеграції Польщі, проаналізувати головні особливості кроків Польщі на шляху до європейської інтеграції, висвітлити успішний досвід інтеграції України до Ради Європи. Також у статті проаналізовано сучасні настрої населення щодо майбутніх перспектив України. Встановлено, що підтримка незалежності України населенням починаючи із 1991 року в падала до 2016 року – понад 90% населення підтримувало незалежність у 1991 році; близько 47% населення підтримувало незалежність у 2011 році; понад 87% населення підтримувало незалежність у 2016 році.

Проаналізовано та охарактеризовано основні організації, до яких вступала Польща на шляху до Європейського Союзу, зокрема, у 1991 Польща стала повноцінним членом Ради Європи; 1991 року створено «Вишеградське об'єднання» та «Комітет розвитку франко-германо-польської співпраці» Центральноєвропейська Ініціатива, Рада Держав Балтійського моря; у 1999 році початок членства Польщі у НАТО.

Висвітлено проблемні питання для України на шляху європейської інтеграції. Проаналізовано та висвітлено основні етапи формування та зміни законодавства України відповідно до вимог Ради Європи. Використовувалися наступні методи дослідження як порівняльний метод, ретроспективний метод, науковий метод, метод контент-аналізу. В результаті було досягнуто висновків, що досвід Польщі може слугувати як загальним прикладом, так і дорожньою картою для європейської інтеграції України, адже Польща, маючи однакове соціально-економічне, політичне становище як і України, змогла пройти увесь шлях та стати дійсним членом Європейського Союзу, в той час як в Україні ще довгий шлях попереду. Рамки дослідження охоплюють останнє десятиліття ХХ століття та початок ХХІ століття.

Результати дослідження можуть бути використані при формуванні національної стратегії європейської інтеграції, зовнішньої політики України та для навчальних матеріалів, посібників.

Ключові слова: Україна, Польща, європейська інтеграція, підтримка населення.

Протягом 25 років Україна намагається якнайширше долучитися до європейських інституцій різного рівня, починаючи регіональними ініціативами та завершуючи міжнародними організаціями. Проте безпосередній вступ до ЄС залишається недоступним та віддаленим, а в Україні ще досі доволі довгий шлях. Показовим та вартим уваги є досвід Польщі, яка в кінці ХХ століття була економічно, політично, соціально на одному рівні з Україною, а вже у ХХІ столітті вирвалася значно уперед в усіх сферах діяльності.

Свій європейський вибір Україна та Польща зробили досить давно, проте через ряд внутрішніх та зовнішніх факторів шлях, час та зусилля затрачені на досягнення поставлених цілей в обох держав різні. Польща після розпаду СРСР опинилася поза орбітою впливу Російської Федерації, що дозволило їй у доволі короткий термін трансформувати свої державну систему, міжнародну політику та, заручившись підтримкою абсолютної більшості населення, швидкими кроками рухатися на зустріч європейській сім'ї. Не останню роль зіграла і політична еліта країни, яка трансформувала бажання та настрої населення у політичну волю та зуміла прийняти ряд важливих, принципових рішень, кроків задля досягнення поставленої мети – інтеграція у європейські інституції.

В Україні ж ситуація склалася значно інша. Як приклад успішним був процес вступу та членство у Раді Європи.

Україна змогла стати членом Ради Європи після здобуття незалежності у 1991 р. 18 грудня 1991 р. Міністерство Закордонних справ України звернулося до Генерального секретаря РЄ з пропозицією провести переговори з метою визначення сфери і форм співробітництва [7]. У відповідь, РЄ запросила делегацію ВРУ взяти участь у 42 спеціальній сесії Парламентської Асамблеї упродовж 1-6 лютого 1992 р. в статусі «запрошених» [8]. Українська делегація взяла участь у спеціальних слуханнях у міжурядовому Комітеті по зв'язках з європейськими країнами – не членами РЄ, чітко артикулюючи мету української делегації – розпочати процес входження України в ПАРЄ, отримавши на першому етапі інституціоналізації відносин між Україною та РЄ статус «спеціально запрошеного члена», який уже одержали деякі країни Центральної та Східної Європи.

Починаючи з 1992 р. Україна почала приводити своє законодавство у відповідність з міжнародними нормами і стандартами. Цей процес відбувався дуже повільно, що пояснюється нестабільною політичною ситуацією та проблемами соціально-економічного розвитку, які постали перед молодою державою. Проте, ВРУ ухвалила найважливіші закони і постанови стосовно прав людини, які стали основою демократичних перетворень українського суспільства – Закони «Про свободу совісті і релігійних організацій» [13], «Про громадянство України» [10], «Про національні меншини» [11], «Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні» [12]. Таким чином, Україна підтвердила, що вона має намір стати учасницею конвенції РЄ з широкого кола питань та приєднатися до всіх угод міжнародного значення, одержати статус повноправного члена цієї міжнародної організації.

У квітні 1992 р. на запрошення Генерального секретаря РЄ відбувся візит делегації українських юристів до Страсбурга для обговорення спеціально підготовленого РЄ документу «Відносини з Україною», який містив рекомендації Комітету Міністрів РЄ щодо принципів обговорення питання про приєднання України до пакету конвенції РЄ.[4]

14 липня 1992 р. Міністр закордонних справ України А. Зленко вручив керівникам РС під час їх візиту до Києва офіційний лист з проханням про прийняття України до РС. І вже 16 вересня 1992 р. ВРУ отримала статус «спеціального запрошеного гостя» ПАРЄ, що надало можливості українській делегації брати участь у пленарних засіданнях цього основного органу РС.

Згодом, представники РС вручили українській стороні висновок, який містив зобов'язання, які Україна повинна була виконати вже в статусі члена РС. По-перше, упродовж року з моменту вступу мають бути прийняті, відповідно до принципів РС у сфері законодавства: «нова Конституція; рамковий документ про правову політику України у сфері захисту прав людини; рамковий документ про правову та судову реформи, нові кримінальний та кримінально-процесуальний кодекси; нові цивільний та цивільно-процесуальний кодекси; нові закон про вибори та закон про політичні партії»; по-друге, мають бути змінені роль та функції Генеральної прокуратури (особливо щодо здійснення загального контролю за додержанням законності) шляхом перетворення цього інституту в орган, який відповідатиме стандартам РС; по-третє, Міністерству юстиції України мають бути передані до кінця 1998 р. відповідальність за управління пенітенціарною системою, за виконання судових рішень та за реєстрацію осіб, які прибувають до країни або від'їжджають з неї; по-четверте, має бути забезпечена незалежність судової влади, відповідно до стандартів РС, зокрема стосовно призначення та перебування на посаді суддів, до процедури призначення суддів має залучатися професійна асоціація суддів; по-п'яте, статус правничої професії має бути захищено законом, має бути засновано професійну асоціацію адвокатів; по-шосте, до компетенції Конституційного суду України мають належати питання про відповідність актів органів законодавчої та виконавчої влади Автономної Республіки Крим Конституції та законам України; по-сьоме, має бути прискорене мирне вирішення існуючих конфліктів між православними церквами при забезпеченні незалежності церкви в її відносинах з державою, запроваджена нова недискримінаційна система реєстрації церков, встановлено правове вирішення питання про повернення церковної власності; по-восьме, мають бути підписані та ратифіковані європейські конвенції (Європейську конвенцію з прав людини;

Протокол ? 6 Європейської конвенції з прав людини, який передбачає скасування смертної кари в мирний час, та не підписувати у рамках СНД Конвенцію з прав людини та інші відповідні документи СНД, поки не будуть здійснені нові дослідження щодо сумісності двох юридичних документів; Європейську конвенцію про запобігання тортурам, нелюдському та принижуючому гідність поведженню або покаранню; Європейську рамкову конвенцію про захист національних меншин; підписати, ратифікувати та, разом з тим, застосовувати основні принципи інших конвенцій Ради Європи, зокрема про видачу правопорушників, про взаємну допомогу у кримінальних справах, про передачу засуджених осіб, про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом; Європейську хартію місцевого самоврядування і Хартію регіональних мов та мов національних меншин; Соціальну хартію Ради Європи; Генеральну угоду про привілеї та імунітети і Додатковий протокол до неї); по-дев'яте, політика щодо етнічних меншин має надалі розвиватися на основі Європейської рамкової конвенції про захист національних меншин та відповідно до положень рекомендації 1201 (1993) ПАРЕ стосовно Додаткового протоколу до Європейської конвенції з прав людини у цьому питанні.[5]

Приєднання до РЄ було обґрунтованим і виваженим кроком, який став логічним продовженням обраного зовнішньополітичного курсу нашої держави на європейську інтеграцію. РЄ була першою європейською інституцією до якої Україна приєдналася в статусі повноправного члена. У першій половині 1990-х рр. членство в РЄ оцінювалося міжнародною спільнотою як важливий показник внутрішньої демократичної стабільності. Незважаючи на те, що процес інтеграції України у європейський демократичний простір розпочалася в умовах складної внутрішньої і зовнішньої ситуації та значного відставання від інших європейських держав у питанні становлення демократичних інститутів, наша держава здійснила суттєвий у сфері формування демократичного за змістом законодавства.

Проте політична еліта не змогла, або не схотіла, трансформувати настрої та бажання населення у політичну волю. Тому можна назвати ряд причин, як внутрішнього так і зовнішнього характеру. Зокрема,

після отримання незалежності у 1991 році, Україна була не готова до максимально швидкого розривання відносин (економічних, політичних, соціальних, військових) і новоутвореної Російської Федерацією. Спільний розвиток протягом останніх 50 років у складі СРСР зумовив глибоку інтеграцію багатьох сфер економіки та політики між двома країнами, що завадило для швидкій зміні парадигми розвитку країн. Іншим фактором варто виділити небажання Російської Федерації втрачати вплив над Україною, що зумовило формування проросійських еліт з прямою підтримкою ззовні, які активно просували у суспільстві ідею «єдиного народу», «єдиної історії», «єдиної політики». Як результат, у 1991 році більше 90% населення на Всеукраїнському референдумі на запитання «Чи підтверджуєте Ви Акт проголошення незалежності України» відповіли «ТАК, ПІДТВЕРДЖУЮ» [9]. За останні 26 років ситуація із підтримкою населенням України незалежності була з однієї сторони фактором спекуляцій над громадською свідомістю для багатьох внутрішніх політичних сил та зовнішніх сфер впливу, а з іншої сторони відображала підтримку на соціально-політичні настрої у суспільстві. Так, згідно даних Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва у 2006 році за незалежність України були готові проголосувати 70% громадян [6]. Якщо розглянути у розрізі областей, то ситуація виявиться досить не однозначною, адже у Східних областях більше половини населення висловлюється проти незалежності України. У 2011 році різні опитування показали різні дані, хочу вони схожі між собою та відображають тенденцію до зменшення підтримки незалежності України – за даними Київського міжнародного інституту соціології 52% громадян підтримали б незалежність; за даними Центру Разумкова 62,8% громадян підтримали б незалежність; за даними Інститут соціології НАН України 47% громадян підтримали б незалежність. Якщо розглянути підтримку незалежності України у 2016 році, то тут ситуація докорінно інша – 87% респондентів підтримує незалежність України (за даними результатів дослідження Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва [14]).

Динаміка підтримки незалежності України показує стан внутрішніх настроїв суспільства та вектор зовнішньої політики України: коли державна політика схиляється у бік встановлення тісних взаємовідносин із європейськими інституціями та втрачається вплив Російської Федерації, то населення схильне більше підтримувати незалежність – 90% у 1991 році та 87% у 2016 році; коли державна політика направлена на встановлення тісних взаємостосунків із Російською Федерацією та вплив останньої в Україні сильний, то населення схильне менше підтримувати незалежність України – 70% у 2006 році та 47% у 2011 році.

Таке коливання підтримки громадянами незалежності обумовлене фактичною відсутністю відповіді на запитання «куди ми крокуємо?». Позаблоковість України, як показав досвід та час, не принесла користі нашій державі. Натомість, швидка інтеграція у ряд європейських інституцій чітко визначила б курс нашої держави та зумовила б невідворотність змін.

Показовим є шлях Польщі у даному напрямку. Починаючи із 1989 року відбулися кардинальні суспільно-політичні зміни у житті країни завдяки «відлиги» Горбачова. Було встановлено чіткий курс на зближення Польщі з європейською спільнотою. Перший кроком на такому шляху стало встановлення дипломатичних відносин з ЄС у 1988 році [16]. Наступного року було підписано договір про

торговельно-економічну співпрацю, який став відправним пунктом у наступній інтеграції Польщі в Європейський Союз.

Однією із перших європейських організацій куди була прийнята Польща стала у 1991 році Рада Європи. Основним завданням даної організації є забезпечення прав людини та верховенства закону. У 1992 році польський парламент ратифікував Європейську конвенцію про захист прав людини і основних свобод, що дозволило громадянам звертатися у Європейський суд з прав людини у випадках, коли вони були порушені та мати надію на неупереджене та справедливе рішення на справі.

Наступним кроком стало декларування бажання Польщі на вступ до НАТО у «Принципових положеннях польської політики безпеки» [2]. На думку політичної еліти Польщі приєднання до НАТО надавало країні достовірні та надійні гарантії безпеки у майбутньому та залучало Польщу до кола західних демократій. Повноправне членство країни у НАТО відбулося 12 березня 1999 року. Членство Польщі у Раді Європи та НАТО у 1990-х роках значно зміцнило позиції країни на міжнародній арені та полегшило шлях до членства в Європейському Союзі.

Принциповою особливістю стало утворення «Веймарського трикутника» у 1991 році після зустрічі міністрів закордонних справ Польщі, Німеччини та Франції, результатом якої стало створення «Комітету розвитку франко-германо-польської співпраці» [15]. Дана кооперація країн засвідчила примирення країн, які у минулому часто ворогували між собою, стала прикладом створення регіональних структур для подолання розколу в Європі.

Свій шлях у сторону інтеграції із країнами Центральної та Східної Європи Польща закріпила утворенням іншого європейського регіонального об'єднання, так званого «Вишеградського об'єднання». Воно відбулося на основі «Декларації про кооперацію між Польською Республікою, Чехословацької Федеральної Республікою та Угорською Республікою на шляху до Європейської інтеграції», підписаної президентами країн у 1991 році у місті Вишеград в Угорщині [1]. Інтеграційне об'єднання стало платформою для політичних консультацій, обговорення та спільних дій краї-членів на шляху до вступу до Європейського Союзу.

Іншими важливими регіональними організаціями на шляху до Європейського Союзу стали Центральноевропейська Ініціатива (завданням якої є співпраця у сфері політики, економіки та культури і сприяння зміцненню стабільності і безпеки в регіоні) та Рада Держав Балтійського моря (завданням якої є просування нових ідей співпраці при збереженні тісних відносин з іншими державами і міжнародними організаціями).

Тому можна зробити висновок, що участь країн у ряді регіональних організацій, завданням яких є встановлення тісних двосторонніх відносин, просування демократичних цінностей, формування спільної економічної, політичної та зовнішньої політики сприяє наближенню країни до європейських цінностей, а таким чином до Європейського Союзу. Польща може служити прикладом для України, що можливо за доволі короткий термін здійснити усі необхідні зміни в суспільстві та досягти поставленої цілі незважаючи на перепони зі сторони противників як всередині країни, так і ззовні.

Список використаних джерел

1. Deklaracja o wspolpracy Czeskiej i Slowackiej Republiki Federalnej, Rzeczypospolitej Polskiej i Republiki W^gierskiej na dazeniu do Europejskiej integracji [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://oide.sejm.gov.pl/oide/index.php?option=com_content&view=article&id=14734&Itemid=778.

2. Polityka bezpieczenstwa i strategia obronna Rzeczypospolitej Polskiej // Wspolczesne stosunki Miedzynarodowe. Wybor tekstow zrodlowych z komentarzem / Pod red. T. Los-Nowak. - Wroclaw: Wydawnictwo Uniwersytetu Wroclawskiego, 1997. - С. 169-181.

3. S. Parzymies. Unia Europejska Europa Srodkowa. Polityczne aspekty wspolpracy: Trojket Weimarski zblizenie Polski w UE. Polska Fundacja Spraw Miedzynarodowych. - Warszawa, 1997. - С. 140.

4. Бритченко П. С. Рада Європи та захист національних меншин / П. С. Бритченко // Актуальні проблеми держави і права. – Одеса, 1998. – Вип. 5. С. 266-272.

5. Висновок ? 190 (1995) Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо заявки України на вступ до Ради Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_590

6. Куцай Я. Підтримка незалежності України сьогодні така ж, як і 25 років тому / Я.Куцай // Інформаційний портал «Радіо Свобода»

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/28149502.html>.

7. Левада С. Історико-правові аспекти виникнення міжнародних організацій в сучасному світі: теоретико-методологічні підходи / С. Левада // Український часопис міжнародного права. - 2013. - ? 2. - С. 71-77.

8. Піляєв І. С. Рада Європи в контексті формування загальноєвропейського інтеграційного простору / І. С. Піляєв // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – К., 2009. – Вип. 85, ч. 1. – С. 17-22.

9. Постанова Верховної Ради УРСР Про проголошення незалежності України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1427-12>.

10. Про громадянство України. Закон України від 18 січня 2001 року ? 2235-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. - ? 13. - Ст. 65.

11. Про національні меншини в Україні. Закон України від 25 червня 1992 року ? 2494-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. - ? 36. - Ст. 529.

12. Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні від 17 квітня 1991 року ? 962-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. - ? 22. - Ст. 262.

13. Про свободу совісті та релігійні організації. Закон України від 3 квітня 1991 року ? 987-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. - ? 25. - Ст. 283.

14. Україні – 25: досягнення та поразки (громадська думка) // Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dif.org.ua/article/ukraini-25-dosyagnennya-ta-porazki-gromadska-dumka>.

15. Фесенко В. «Суспільство і незалежність» / В.Фесенко // Інформаційний портал «Українська правда» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2011/09/7/6566102/>.

16. Шлях Польщі до Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sciaga.pl/tekst/35580-36-polska-droga-do-unii-europejskiej>.

Михалюк Назар. Україна на пути к европейской интеграции: уроки из опыта Польши. Целью статьи является осветить основные этапы на пути к европейской интеграции Польши, проанализировать главные особенности шагов Польши на пути к европейской интеграции, осветить успешный опыт интеграции Украины в Совет Европы. Также в статье проанализированы современные настроения населения относительно будущих перспектив Украины. Установлено, что поддержка

независимости Украины населением начиная с 1991 года падала до 2016 года - более 90% населения поддерживало независимость в 1991 году; около 47% населения поддерживало независимость в 2011 году; более 87% населения поддерживало независимость в 2016 году. Проанализированы и охарактеризованы основные организации, в которых вступала Польша на пути в Европейский Союз, в частности, в 1991 Польша стала полноценным членом Совета Европы; 1991 создан «Вышеградской объединения» и «Комитет развития франко-германо-польского сотрудничества» Центрально Инициатива, Совет государств Балтийского моря; в 1999 году начало членства Польши в НАТО.

Проанализированы и охарактеризованы основные организации, в которые вступала Польша на пути в Европейский Союз. Освещены проблемные вопросы для Украины на пути европейской интеграции. Проанализированы и освещены основные этапы формирования и изменения законодательства Украины в соответствии с требованиями Совета Европы. Использовались следующие методы исследования как сравнительный метод, ретроспективный метод, научный метод, метод контент-анализа. В результате было достигнуто выводов, что опыт Польши может служить как общим примером, так и дорожной картой для европейской интеграции Украины, ведь Польша, имея одинаковое социально-экономическое, политическое положение как и Украина, смогла пройти весь путь и стать действительным членом Европейского Союза, в то время как перед Украиной еще длинный путь впереди. Рамки исследования охватывают последнее десятилетие XX века и начало XXI века. Результаты исследования могут быть использованы при формировании национальной стратегии европейской интеграции, внешней политики Украины, для учебных материалов, пособий..

Ключевые слова: Украина, Польша, европейская интеграция, поддержка населения.

Mykhaliuk Nazar. Ukraine on the road to European integration: Poland experience. The aim of the article is to highlight the main steps towards the European integration of Poland, to analyze the main features of Poland's steps towards European integration, to highlight the successful experience of Ukraine's integration into the Council of Europe. The article analyzes the current atmosphere of the population regarding the future prospects of Ukraine. It has been established that support for Ukraine's independence since 1991 has fallen to 2016, with more than 90% of the population supporting independence in 1991; about 47% of the population supported independence in 2011; over 87% of the population supported independence in 2016. The main organizations, to which

Poland joined on its way to the European Union, was analyzed and characterized, in particular, Poland became a full member of the Council of Europe in 1991; In 1991, the "Visegrad Association" and the "Committee for the Development of Franco-German-Polish Cooperation" were created, the Central European Initiative, the Council of the Baltic Sea States; in 1999, the start of Poland's membership in NATO.

Article analyzes and characterizes the main organizations, which Poland joined on the path to the European Union, highlights the problem issues for Ukraine on the way of European integration. The main stages of formation and change of the legislation of Ukraine in accordance with the requirements of the Council of Europe are analyzed and elucidated. The articles uses following research methods as a comparative method, a retrospective method, a scientific method, a method of content analysis. As a result, it was concluded that the experience of Poland can serve as a general example and a road map for European integration of Ukraine, because Poland, having the same socio-economic, political situation as Ukraine, was able to go all the way and become a full member of the European Union, while Ukraine has a long way ahead. The research framework covers the last decade of the twentieth century and the beginning of the twenty-first century. The results of the research can be used to form a national strategy for European integration, foreign policy of Ukraine and for educational materials, manuals..

Key words: Ukraine, Poland, European integration, public support.

Стаття надійшла до редколегії
11.07.2017 р.

УДК 338.48:379.85(450)

**Віктор Патійчук,
Оксана Лукашук**

Основні православні релігійно-паломницькі центри Італії

Досліджено основні православні релігійно-паломницькі центри Італії. Узагальнено поняття релігійно-паломницького центру. Виділено два основних функціональних види релігійно-паломницького туризму, як

паломницький туризм та релігійний туризм екскурсійно-пізнавальної спрямованості. Проаналізовано значення релігійно-паломницького туризму для розвитку економіки цієї держави. Зауважено та обґрунтовано факт, що Італія займає лідируючі позиції в Європі та світі за рівнем розвитку туристичної галузі та кількості щорічних туристів. Розглянуто поширення основних міжнародних релігійно-паломницьких центрів на території країни та описано їх головні святині. Встановлено, що важливими релігійно-паломницькими регіонами Італії є Північний та Центральньо-Західний. Вивчено територіальні відмінності в розміщенні сакральних-паломницьких центрів Італії.

Виділено основні релігійно-паломницькі регіони країни та їх ключові територіально-паломницькі центри. Встановлено, що сучасна економіка Італії європейської держави є однією з найрозвинутіших у країнах ЄС, а також рівень життя італійського населення в цілому є порівняно високим не тільки у Європі, але й світі зокрема, тому послуги на туристичне обслуговування, включаючи паломницьке, в цій країні є досить високими. Зауважено, що релігійно-паломницький туризм в Італії має значні подальші перспективи, через сучасну структуру економіки, що дозволило Італії стати однією із найрозвиненіших держав серед країн ЄС. Розкрито відмінності щодо забезпечення релігійно-паломницьких турів у православ'ї та католицизмі. Зазначено, що основними проблемами, які перешкоджають успішному розвитку сучасного італійського релігійно-православного туризму є роздрібненість і локалізація туристичного бізнесу в регіонах через брак ефективної централізованої координації, невміння розвивати нові туристичні пропозиції, недостатньо розвинута інфраструктура, нестача добре підготовлених туристичних кадрів і гідів-перекладачів, труднощі із залученням міжнародних інвестицій, через недостатньо налагоджену адміністративну систему й надмірну бюрократизацію процесу. Узагальнено головні проблеми та вказано на перспективи розвитку релігійно-паломницького туризму в Італії.

Ключові слова: релігійно-паломницький туризм, сакральні об'єкти, паломництво, релігійно-паломницький центр, релігійно-паломницький тур, Італія.

Постановка наукової проблеми та її значення. Релігійно-паломницький туризм стає все більш популярнішим у європейських країнах як у кількісному, так і просторовому виразі. Італія є однією із тих держав Європи, де функціонує законодавча підтримка релігійно-паломницького туризму, адже на її території

сконцентровані значні паломницько-туристичні ресурси, як наприклад, теократична держава Ватикан, яка розташовується в її столиці – м. Римі. Крім того, практично на всій території цієї європейської країни розміщуються всесвітньовідомі релігійно-паломницькі центри із значною концентрацією культурно-сакральних об'єктів у них. Для українського туристичного ринку доцільним є вивчення діяльності релігійно-паломницьких центрів Італії та їх туристично-паломницьких служб, що й зумовило вибір тематики написання цієї наукової публікації.

Мета та основні завдання дослідження. Головною метою статті є вивчення основних православних релігійно-паломницьких центрів Італії. Основними завданнями цієї публікації є характеристика основних християнських релігійно-паломницьких центрів Італії, а також аналіз їх головних сакральних-культурних об'єктів.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Питаннями проблематики релігійно-паломницького туризму займаються багато науковців як зарубіжних (А. Александрова, В. Гаворескі, А. Джаковскі, П. Пучков, В. Сенін, Т. Тодер Т. Христов, А. Яцковскі та ін.), так й українських (О. Бейдик, Т. Божук, І. Винниченко, С. Дубчак, Ю. Кадацька, І. Козьменко, Р. Кравчук, С. Кузик, І. Лошенко, О. Любіцева, І. Мініч, В. Мусієнко, Т. Ореховська, Ю. Скорчено, В. Шинкарець та ін.). В основному їх праці присвячені класифікації рекреаційно-туристичних ресурсів та вивченню ролі культурно-сакральних об'єктів як чинника у розвитку туризму, а також багато публікацій стосується особливостей розвитку паломництва в Україні як на локальному, так і регіональному рівнях. Проте праць, які були б присвячені міжнародному туристично-паломницькому рівню, а також характеристиці закордонних сакральних-паломницьких центрів, окрім Росії та Ізраїлю, фактично не існує. Тому дослідження основних релігійно-паломницьких центрів Італії як міжнародного центру православного релігійно-паломницького туризму є актуальним та має практичну цінність.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Релігійно-паломницький цент – сукупність сакральних-паломницьких об'єктів, що притягують до себе значні потоки

паломників. Слід розрізняти функціональну та територіальну таксономію релігійно-паломницьких центрів. Наприклад, місцеві релігійно-паломницькі центри обслуговують культурно-духовні потреби паломників локального рівня. Регіональні – виконують функції паломницького обслуговування для прочан внутрідержавного рівня, а також інколи сусідніх територій. Світові релігійно-паломницькі центри притягують до себе масові потоки іноземних паломників [7]. Вони виконують роль міжнародних культурно-паломницьких центрів, нерідко поєднуючи своєрідну релігійну спеціалізацію з функціями адміністративного, промислового, культурного й туристичного центрів країни або регіону. Крім того, в таких центрах існують об'єкти релігійного поклоніння національного та місцевого значення. Святі місця світового та релігійного значення є чинником формування міжнародних паломницьких потоків, а святині локального та місцевого значення створюють переважно внутрішні паломницькі потоки [9].

За геопросторовою ознакою релігійно-паломницькі центри, як і самі тури, можна поділити на локальні, регіональні і світові (міжнародні). Локальним релігійно-паломницьким турам зазвичай притаманні одноденні подорожі, регіональним – короткотривалі, а міжнародним – тривалі та довготривалі [8].

Науковці виділяють два основних функціональних види релігійно-паломницького туризму: власне паломницький туризм – це сукупність подорожей із релігійно-духовними цілями та релігійний туризм екскурсійно-пізнавальної спрямованості. Основними причинами для звершення паломництва можуть бути різноманітні чинники – від звершення таїнств та зцілення душевних і тілесних недуг до – пересічної цікавості та задоволення культурно-пізнавальної мети [9].

За оцінками експертів, в Італії добре сформована та організована система прийому туристів, яка здатна одночасно прийняти майже 4 млн гостей [1]. Туризм має велике значення для економіки країни, що за оцінками експертів, щорічно становить приблизно 12 % від сукупного доходу в бюджет країни. За даними Всесвітньої туристської організації, Італія посідає 4 місце в світі за розвитком туризму та 3-є в ЄС – після Іспанії та Франції. На частку

Італії припадає 5,6 % світового туристичного ринку [10]. За оцінками фахівців, щорічно цю європейською державу відвідають майже 45 млн осіб із туристичною метою, із них третина – це ті, що відвідують релігійно-паломницькі центри країни [3]. Доходи від релігійного туризму в країні, за неофіційними даними, складають 35 % від загальної кількості надходжень від туризму в країні, що є досить суттєвим чинником і стимулом саме для розвитку такого виду туристичної діяльності в цій державі [6]. В країні функціонують різноманітні структурні підрозділи як державного, так і приватного сектору для обслуговування іноземних гостей, включаючи паломників. Так, у державі існує ціла туристичних підрозділів та об'єктів ресторанно-готельного типу, а також транспортних служб, які надають послуги з обслуговування релігійних туристів. Проте, як свідчить практика, паломники є невибагливими до умов проживання та перебування під час проведення релігійно-паломницьких турів і найчастіше потребують недорогого житла та спрощеної системи обслуговування та спеціального харчування [9]. За оцінками фахівців, Італію найбільше відвідають туристи з Німеччини, Франції, Австрії, Швейцарії та Іспанії, а також з інших країн Європи, США, Канади та Латинської Америки (останні в основному з релігійними цілями) [13].

Досить значущим релігійно-паломницькими регіоном Італії є Північний, який включає в себе такі області: Валле-д'Аоста, П'ємонт, Ломбардія, Трентіно-Альто-Адідже, Венеція, Фріулі-Венеція-Джулія, Лігурія, Емілія-Романья. До основних релігійно-паломницьких центрів регіону належать міста Турин, де зберігається плащаниця Ісуса Христа; Падуя – тут перебувають моці апостола Луки та чудотворна ікона Пресвятої Богородиці, яка була ним написана; Мілан – почивають нетлінні моці покровителя цього міста Амвросія Медіоланського та мучениці Наталії, а також у кафедральному соборі цього міста знаходиться відома фреска Леонардо да Вінчі «Тайна вечеря»; Монтекатіні-Терме, де перебуває голова великомучениці Варвари. Місто Прато славиться великою християнською святинею – частиною Чесного Пояса Пресвятої Богородиці. В м. Ортона у кафедральному соборі перебувають моці апостола Фоми, а в м. Амальфі – частина мощей апостола Андрія Первозданного, а у Венеції в соборі «Сан-Марко» почиває чесна

голова апостола Марка – небесного патрона цього міста, а також у ньому знаходяться мощі святителя Іоанна Милостивого та святого праведного пророка Захарії. В місті Лорето у XIII ст. хрестоносцями був перевезений зі Святої Землі Дім Пресвятої Богородиці, в якому Вона отримала від Архангела Гавриїла блага звістку про народження Спасителя. У Болоньї знаходиться унікальна базиліка із шести церков на честь Божої Матері «Деї Серві» з її чудотворною іконою «Семистрільна». Місто Генуя славиться наявністю в ньому Нерукотворного Образа Ісуса Христа та чашею зі святою Його Кров'ю, а також релікварієм, де зберігається багато частин мощей святих та волосся Богородиці. В місті Манопелло розміщується Сантуарій Нерукотворного Спаса Господнього, де знаходиться «Плат Вероніки» – частина тканини із нерукотворним зображенням Спасителя у терновому вінці [7].

Важливим релігійно-паломницьким регіоном країни є Центрально-Західний (області Тоскана, Умбрія, Лаціо, Кампанія, а також острови Сицилія та Сардинія), який включає в себе такі відомі релігійно-паломницькі центри як міста Рим, Флоренція, Перуджа, Неаполь, Салерна, Терні та інші відомі сакральні-культурні центри. На території Риму знаходиться теократично-чернеча держава Ватикан, яка є організаційно-керівним центром католиків усього світу. На її території знаходиться один із найвідоміших християнських сакральних об'єктів – собор Святого апостола Петра, де почивають його святі мощі, а також зберігається спис Лонгіна та мощі святої рівноапостольної Марії Магдалини та багато інших святинь. У м. Римі, на т. зв. Остийській дорозі розташований собор святого апостола Павла, де покояться його святі мощі та вериги. Тут же в монастирі «На трьох фонтанах» була відтята його голова. Всесвітню славу мають катакомби святого Каліста, де перехувалися перші християни і вони стали місцем їх погребіння, а також Колізей, де відбувалися бої гладіаторів і римські язичники масово знищували перших християн. На Капітолійських пагорбах Риму знаходиться церква, де почивають мощі святої рівноапостольної цариці Олени, а на Авентійському пагорбі міста розташована церква святого Олексія Чоловіка Божого, де почивають його нетлінні чудотворні мощі. В урочищі Гаєта («Тріснута гора») знаходиться монастир Хресних Страждань Спасителя «Віа Кручі» із

реконструкцією Хресного Шляху. Відомим паломницьким об'єктом Риму є собор Божої Матері «Велика» із яслами Богонемовляти, які були привезені хрестоносцями з Віфлеєму та церква Чесного Хреста Господнього із багатьма частинами Животворящого Хреста Господнього та цвяхами й частиною Тернового Вінця Спасителя. В одному з соборів Риму зберігаються «Святі Сходинки», якими Ісус Христос піднімався на суд до Пілата. У базиліці священномученика Кипріяна та святої мучениці Іустини знаходяться мощі їх небесних покровителів, а церкві святого мученика Воніфатія перебувають його нетлінні мощі [7].

Місто Флоренція є всесвітньовідомим завдяки собору Божої Матері «дель Фьори» – найбільшій за площею католицької споруди у світі, де перебувають мощі святого Зіновія Флорентійського та частина голови святителя Іоанна Златоустого. У церкві святого Іоанна Предтечі цього міста знаходиться барельєф «Ворота Раю» – шедевр сакрального італійського мистецтва скульптора Гіберті. В місті розташована базиліка святителя Амвросія Медіоланського з часткою його мощей і реліквією Крові Господньої. Важливим релігійно-паломницьким центром Центрально-Західної Італії є місто Неаполь. Основною святинєю міста є кафедральний собор святого Януарія – одне з семи чудес християнського світу, де перебуває чудодійна кров цього мученика, які двічі на рік у дні його пам'яті закипає у скляних резервуарах. У місті знаходяться мощі святих безсребреників та чудотворців Кіра та Іоанна та інші святині, які становлять значний паломницький інтерес для паломників-християн. У м. Салерно перебувають мощі святого апостола Матфея та інші святині цього паломницького регіону країни.

Південно-Східний паломницький регіон Італії представлений областями Марке, Абрुцці, Молізе, Апулія, Базиліката, Калабрія. Він представлений такими релігійно-паломницькими центрами як міста Анкона (тут у центральній базиліці міста покояться мощі святого Кирика), м. Ланчано (де в Сантуарії Євхаристичного Чуда «Сан-Легонцій» з VIII ст. знаходиться кришталева чаша із святими Дарами Тіла Господнього). На Південному Сході Італії знаходиться один із найбільших світових християнських паломницьких центрів святинь – м. Барі, де в базиліці святого Миколая зберігаються його святі мощі.

Можна з упевненістю стверджувати, що в Італії є значна кількість православних релігійно-паломницьких центрів, що викликають культурно-духовний інтерес. Вона постійно стимулює збільшення чисельності паломників з різних країн світу, у тому числі й Центрально-Східної Європи. Тому релігійно-паломницький туризм в Італії має значні подальші перспективи. Сучасна економіка цієї європейської держави є однією з найрозвинутіших у країнах ЄС, а також рівень життя італійського населення в цілому є порівняно високим не тільки у Європі, але й світі зокрема, тому послуги на туристичне обслуговування, включаючи паломницьке, в цій країні є досить високими. За офіційною статистикою, середня ціна паломницького туру тривалістю 5-10 днів в Італії для однієї особи, без візової підтримки та разовим харчуванням й проживанням у недорогих готелях, становить приблизно 1000 євро, що не завжди є платоспроможним для більшості туристів із менш заможних держав [1; 3; 4; 5; 6; 10; 13]. Тому туроператорам, які працюють на туристично-паломницькому ринку країн Центрально-Східної Європи та інших регіонів світу із меншими доходами населення, слід враховувати ціну на організацію та проведення релігійно-паломницьких турів. Тобто існують певні проблеми щодо забезпечення проведення православних паломницьких турів у цю європейську країну, які зокрема стосуються підвищеної вартості таких паломницьких турів, що не завжди є прийнятним для українського туристичного ринку та матеріальної спроможності населення значної частини постсоціалістичних країн, які переважно сповідують православ'я (Болгарії, Румунії, Молдови, Грузії, Сербії та ін.) [7]. Окрім того, у католицьких церквах, на відміну від православних, в яких паломникам можуть спеціально відкривати храми і допускати до святинь у них для поклоніння в будь-який час, тоді як у католиків діє чітка система строгих графіків відвідування святинь, які досить часто не експозиціонуються (не виставляються або не піддаються огляду) одночасно, а тільки по окремоті. Відмінності спостерігаються й в деяких догматичних питаннях віросповідання та літургічно-календарних подіях Східної та Західної християнських церков, які пов'язані з невідповідностями у проведенні богослужінь (наприклад, у православних літургія служиться від 00.00 годин ночі – до 12.00 дня, а у католиків вона

може відбуватися протягом усієї доби). Найвні відмінності у датах святкування спільних релігійних свят через відмінності у юліанському (православному) та григоріанському (католицькому) календарях, а також у специфіці поклоніння святиням (у католиків, на відміну від православних, не прийнято цілувати святині та торкатися до них простим вірянам) тощо.

Великий вплив паломників і туристів в Італії має й багато негативних наслідків: значне забруднення пляжів та вулиць стародавніх міст; з'явилася загроза збереження творів мистецтва; збільшилася кількість дрібних злочинів та правопорушень на вулиці й в громадських місцях; зросла чисельність ісламських мігрантів та мусульманських кварталів у регіонах країни (особливо після «арабської весни» 2010-2013 рр., а також постійно прибувають біженці з Сирії та інших територій, де тривають бойові дії); збільшилася чисельність концентрації населення в промислово-розвинутих містах Півночі та Центру країни, а також зросла загроза терористичних актів тощо [7].

У 2013 р. уряд Італії презентував стратегічний план розвитку туристичного сектору країни до 2020 р. Згідно останнього, доходи державного бюджету від туризму мають зрости на 30 млрд. євро (зі 134 до 164 млрд.), а число зайнятих у туризмі повинно збільшитися на 500 тис. осіб. (з 2,2 до 2,7 млн.) [2]. Потреба в такій програмі виникла через падіння турпотоку в країну, який за останні 20 років значно поступається Франції та Іспанії. За оцінками експертів, що були опубліковані в *The Wall Street Journal*, кількість готельних номерів в Італії удвічі перевищує відповідний показник Іспанії, а за наповненістю італійські готелі – вдвічі поступаються іспанським. Тому головною метою урядової програми є привабити в країну якомога більше іноземних туристів, створивши вигідні умови для відвідання не лише «міст-музеїв» (Риму, Флоренції та Венеції), а й інших регіонів країни.

На думку фахівців, основними проблемами, які перешкоджають успішному розвитку сучасного італійського турпродукту є: роздрібненість і локалізація турбізнесу в регіонах через брак ефективної централізованої координації; невміння (і небажання) розвивати нові туристичні пропозиції; недостатньо розвинута інфраструктура; нестача добре підготовлених

туристичних кадрів і гідів-перекладачів, зокрема; труднощі із залученням міжнародних інвестицій, передусім через недостатньо налагоджену адміністративну систему й надмірну бюрократизацію процесу. Для подолання цих проблем і розвитку туристичної галузі урядова програма містить 61 пропозицію щодо удосконалення та оптимізації туристичного сектора економіки країни, включаючи заходи та систему засобів стимулювання й підвищення ролі релігійно-паломницького туризму. Термін реалізації запропонованих дій становлять від 3 місяців до 5-7 років, включно до 2020 р.

Згідно запропонованої італійським урядом програми, в країні намічається: посилити роль міністерства туризму як основного відомства для координації всіх регіонів країни; відродити Національне агентство туризму Італії; провести модернізацію основних об'єктів галузі; створити нові факультети у вищих навчальних закладах та курси підвищення кваліфікації для персоналу, зайнятого в туристичному бізнесі; запровадити податкові пільги та спростити бюрократичні правила для залучення міжнародних інвестицій [2].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, Італія є одним із найбільших центрів релігійно-паломницького туризму в Європі та світі. Вплив релігійного туризму на економіку цієї країни є суттєвим. Щорічно в Італію з туристично-релігійною метою прибуває значна кількість іноземних туристів, для обслуговування яких функціонує ціла система надання різнопланових туристично-обслуговуючих послуг. Головними релігійно-паломницькими регіонами країни є Північний, Центральнo-Західний та Південно-Східний. Найбільш відомими релігійно-паломницькими центрами країни, які виконують світові туристично-релігійні функції є міста Рим (Ватикан), Турин, Мілан, Венеція, Флоренція, Падуя, Неаполь, Болонья, Манопелло, Ортона, Генуя, Ланчано, Салерно, Барі та інші сакральнo-туристичні дестинації. Досвід розвитку паломницького туризму в Італії є корисним для України і потребує подальшого наукового дослідження.

Список використаних джерел

1. Акордтур : Італія всі тури [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.akkord-tour.com.ua/store.php/category_id/106/land_id/11/lang/ua.
2. Італія розвиватиме туризм, щоб наздогнати Францію й Іспанію [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cheap-trip.eu/2013/01/27/italiya-rozvyvatyme-turyzm-schob-nazdohnaty-frantsiyu-j-ispaniyu/>
3. Как совершить паломничество в Италию [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kovceg.ru/foreign/italy>.
4. Паломництво до православних святинь Італії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pilgrims.in.ua/>.
5. Паломницькі тури в Італії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mouzenidis.ua/tours>.
6. Паломничество в Италию [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bel-orientir.ru/tours/detail/it-p.html>.
7. Патійчук В. О. Італія як міжнародний центр православного релігійно-паломницького туризму / В. О. Патійчук // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Географічні науки. – Луцьк : Вежа, – 2016. – ? 15 (340). – С. 86–93.
8. Патійчук В. О. Специфіка класифікації релігійно-паломницьких турів / В. О. Патійчук // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Географічні науки. – Луцьк : Вежа, – 2015. – ? 14 (315). – С. 36–48.
9. Патійчук В. Функціональні особливості організації релігійно-паломницького туризму / В. Патійчук // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Географічні науки. – Луцьк : Вежа, – 2015. – ? 15 (316). – С. 33–45.
10. Пілігрим : Паломництво до православних святинь Італії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pilgrims.in.ua/>.
11. Прокопенко Т. Экономико-географический и исторический аспекты развития религиозного туризма / Т. Прокопенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lib.ua-ru.net/cont/30171.html>.
12. Релігійний туризм стає популярнішим у світі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.religion.in.ua/news/foreign_news/11415-religijnij.
13. Туризм в Італії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.geograf.com.ua/italy/542-italy-tourism>.

Патійчук Виктор, Лукашук Оксана. Основные православные религиозно-паломнические центры Италии. Исследованы основные

православные религиозно-паломнические центры Италии. Обобщено понятие религиозно-паломнического центра. Выделены два основных функциональных виды религиозно-паломнического туризма, как паломнический туризм и религиозный туризм экскурсионно-познавательной направленности. Проанализировано значение религиозно-паломнического туризма для развития экономики этого государства. Замечено и обосновано факт, что Италия занимает лидирующие позиции в Европе и мире по уровню развития туристической отрасли и количества ежегодных туристов. Рассмотрено распространение основных международных религиозно-паломнических центров на территории страны и описаны их главные святыни. Установлено, что важными религиозно-паломническими регионами Италии является Северный и Центрально-Западный. Изучены территориальные различия в размещении сакрально-паломнических центров Италии.

Выделены основные религиозно-паломнические регионы страны и их ключевые территориально-паломнические центры. Установлено, что современная экономика Италии как европейского государства является одной из самых развитых в странах ЕС, а также уровень жизни итальянского населения в целом является сравнительно высоким не только в Европе, но и мире в частности, поэтому услуги на туристическое обслуживание, включая паломническое, в этой стране есть достаточно высокими. Замечено, что религиозно-паломнический туризм в Италии имеет значительные дальнейшие перспективы, через современную структуру экономики, что позволило Италии стать одним из самых развитых государства среди стран ЕС. Раскрыто различия по обеспечению религиозно-паломнических туров в православии и католицизме. Отмечено, что основными проблемами, которые препятствуют успешному развитию современного итальянского религиозно-православного туризма является раздробленность и локализация туристического бизнеса в регионах из-за отсутствия эффективной централизованной координации, неумение развивать новые туристические предложения, недостаточно развитая инфраструктура, нехватка хорошо подготовленных туристических кадров и гидов-переводчиков, трудности с привлечением международных инвестиций, из-за недостаточно отлаженной административной системой и чрезмерную бюрократизацию процесса. Рассмотрено главные проблемы и указано на перспективы развития религиозно-паломнического туризма в Италии.

Ключевые слова: религиозно-паломнический туризм, сакральные объекты, паломничество, религиозно-паломнический центр, религиозно-паломнический тур, Италия.

Patiychuk Viktor, Lukashuk Oksana. The Main Orthodox Religious-Pilgrimage Centers of Italy. The main Orthodox religious-pilgrimage centers of Italy are investigated. The concept of the religious-pilgrimage center is generalized. It is indicated that there are two main functional types of religious-pilgrimage tourism, such as pilgrimage tourism and religious tourism of excursion-cognitive orientation. The significance of religious pilgrimage tourism for the economic development of this state is analyzed. Fact that Italy occupies leading positions in Europe and the world in terms of development of the tourist industry and the number of annual tourists has been noted and grounded. The distribution of the main international religious-pilgrimage centers on the territory of the country is considered and the main shrines are described. Found that the important religious-pilgrimage regions of Italy are North and Central-West. The territorial differences in the location of sacral-pilgrimage centers in Italy are analyzed.

The main religious-pilgrimage regions of the country and their key territorial-pilgrimage centers are highlighted. It is established that the modern Italian economy as one of the European state is one of the most developed in the EU, as well as the standard of living of the Italian population as a whole is relatively high not only in Europe but also in the world in particular, therefore, services for tourist services, including pilgrimage, in this country are fairly high. It is noted that religious-pilgrimage tourism in Italy has significant further prospects, through the modern structure of the economy, which allowed Italy to become one of the most developed states in the EU. The differences regarding provision of religious pilgrimage tours in Orthodoxy and Catholicism are revealed. It is noted that the main problems hindering the successful development of modern Italian religious-Orthodox tourism are the fragmentation and localization of the tourist business in the regions due to the lack of effective centralized coordination, the inability to develop new tourist offers, underdeveloped infrastructure, the lack of well-trained tourism staff and guides-translators, difficulties in attracting international investment, due to the lack of a well-established administrative system and excessive bureaucratization of the process. The main problems and the prospects for the development of religious-pilgrimage tourism in Italy are summarized.

Key words: religious-pilgrimage tourism, sacred objects, pilgrimage, religious-pilgrimage center, religious-pilgrimage tour, Italy.

Стаття надійшла до редколегії
15.06.2017 р.

УДК 327(437.3):32.019.5:659.4

Марина Терещук

Політика національного брендингу Чеської Республіки: інституціональні та програмні аспекти

В статті бренд країни розуміється як певний комплекс думок, відчуттів, асоціацій та уявлень, що виникають у людини, коли вона, приміром, бачить, чує назву країни, чи купує товар вироблений у цій країні тощо. Брендінг країни трактується як інструмент забезпечення її ефективного розвитку, а маркетингова мета бренду країни як необхідність вигідно "продати" країну на ринку тих чи інших послуг, виділивши її переваги з-поміж країн-конкурентів.

Метою статті є дослідження інституціональних та програмних аспектів політики національного брендингу Чеської Республіки на міжнародній арені. Автор показує як держава намагалася застосувати технології національного брендингу, для просування своїх інтересів та забезпечення серед зарубіжних аудиторій впізнаваності. Зазначено, що у Чехії діє ціла низка інституцій, що мають відношення до формування та просування бренду країни. Насамперед згадуються «Чеські центри» — мережа організацій, що фінансуються МЗС країни і розглядаються як активний інструмент зовнішньої політики Чеської Республіки у сфері публічної дипломатії. Зазначається важлива роль Національного туристичного управління Чеської Республіки «CzechTourism». Стверджується, що основною метою мережі закордонних представництв агентства CzechTourism є просування Чеської Республіки на даних ринках, формування позитивного іміджу країни і збільшення обсягу приїздів закордонних гостей. Крім того, філії агентства CzechTourism здійснюють різноманітну рекламну діяльність.

У статті проаналізовано і такі структурні підрозділи, як Інститут туризму та Чеське бюро конгресів. Місією Інституту туризму є надання аналітичних та інформаційних послуг іншим організаційним компонентам агентства, а також професійній та широкій громадськості. Чеське бюро конгресів є неприбутковою організацією, що пов'язана з Національним туристичним управлінням ЧР. Авторка робить висновок, що досліджувана країна розробляла й намагалася реалізувати певні програми як просування країни в цілому, так і секторального просування. Вона зауважує, що для підготовки окремих програм залучалися авторитетні іноземні компанії, що свідчить про рівень

уваги з боку держави до ефективного використання комунікативного інструментарію.

Ключові слова: національний брендинг, національні інтереси, громадська думка, Чеська Республіка..

Постановка наукової проблеми та її значення. Постановка наукової проблеми та її значення. Поняття "бренд" досить часто використовується, коли йдеться про позиціонування образу держав. Бренд країни, в цьому контексті, розуміється як певний комплекс думок, відчуттів, асоціацій та уявлень, що виникають у людини, коли вона, приміром, бачить, чує назву країни, чи купує товар вироблений у цій країні тощо. Важливість формування потужного бренду країни вже давно належним чином оцінені на державному рівні у багатьох країнах світу, а брендингові технології посіли чільне місце у державних зовнішньополітичних стратегіях.

Іншими словами, брендинг країни є інструментом забезпечення її ефективного розвитку. В умовах глобалізації світу перед країнами постали задачі конкурування з іншими країнами за залучення інвестицій, туристів, студентів тощо. Варто відзначити, що саме тут найбільшою мірою проявляється саме маркетингова мета бренду країни — необхідність вигідно "продати" країну на ринку тих чи інших послуг, виділивши її переваги з-поміж країн-конкурентів.

Перевагою використання брендингових технологій є те, що вони можуть принести корись невеликим, менш розвиненим країнам (до яких відносяться і країни ЦСЄ), які не можуть напряму конкурувати з великими, більш потужними країнами в глобальній економіці. Як відзначає К. Дінні, невеликі країни, що перебувають у стадії становлення, не володіють такою ж економічною, дипломатичною та військовою могутністю, як великі країни, але цей недолік може бути перекритий за допомогою творчої координації активів країни — унікальної культури, екологічно стійкої політики, мережі діаспор тощо. Будучи правильно застосованими, брендингові технології являють собою такий комплекс методів і стратегій, які можуть надати відчутні соціальні та економічні вигоди країнам, що найбільше цього потребують [9, с.170].

Для Чеської Республіки застосування комунікативного інструментарію було важливим з огляду на необхідність

забезпечення гідного місця на світовій арені після відновлення незалежності. Ця задача для Чехії мала як спільні риси, притаманні всім країнам регіону ЦСЄ (пошук місця на висококонкурентних ринках Європи та світу, позбавлення іміджу постсоціалістичних, а отже — відсталих в сенсі економічного та політичного розвитку країн), так і специфічні риси, пов'язані насамперед із забезпеченням впізнаваності серед міжнародних груп громадськості. Дослідження досвіду Чеської Республіки є важливим також з огляду на потенційну перспективність його використання Україною, зважаючи на певну подібність задач просування країн на міжнародній арені.

Отже, ставимо **мету** – дослідити інституціональні та програмні аспекти політики національного брендингу Чеської Республіки.

Аналіз досліджень із цієї проблеми. Існує низка наукових розвідок пов'язаних з комерційним аспектом брендингу. Вони представлені у працях таких науковців: Д. Аакер, С. Бедбурі, Т. Браун, М. Васильєва, Дж. Грегорі, М. Дейвіс, В. Зотов, Е. Йохімштайлер, Р. Кліфтон, Д. Колі, Н. Конік, М. Марк, Е. Моуен, В. Музикант, В. Тамберг, М. Хейг, П. Чевертон та ін.

Проблеми використання комунікативних інструментів для забезпечення національних інтересів держави, зокрема, для формування та підтримки позитивного образу держави та використання технологій міжнародного PR були розроблені у працях таких зарубіжних вчених та дослідників, як С. Анхольт, К. Боулдінг, Д. Бурстін, Е. Галумов, Р. Джервіс, Д. Замятін, Ю. Кашлев, І. Кісельов, В. Кісмерешкін, В. Кононенко, М. Коттем, Р. Коттем, М. Кунчік, Н. Лайдінен, Х. Ларсен, І. Панарін, І. Рожков, В. Сеїдов, Дж.Твітчелл, О. Холсті, А.Яковенко та ін.

Серед вітчизняних вчених та дослідників, які займались даними проблемами формування іміджу держави та, зокрема, проблемами формування іміджу України, слід відзначити таких, як В. Бебик, О. Бойко, Л. Губерський, С. Гуцал, О. Запорожець, О. Зернецька, В. Королько, О. Литвиненко, Є. Макаренко, І. Слісаренко, В. Терещук, Є. Тихомирова, О. Швець, Г. Шевченко, О. Шевченко, О. Ялова та ін. У своїх працях автори досліджують специфіку формування іміджу такого об'єкта як держава, характеризують структуру та засоби формування іміджу держави, визначають фактори, які впливають на формування іміджу держави, аналізують сучасні та історичні

іміджеві стратегії різних держав, досліджують національні образи держав в контексті міжнародних відносин.

Результати дослідження та їх обґрунтування. У Чехії діє ціла низка інституцій, що мають відношення до формування та просування бренду країни. Насамперед необхідно згадати т.зв. «Чеські центри» — мережа організацій, що фінансуються МЗС країни та працюють на його допомогу. Метою їх діяльності є промоція Чехії за кордоном. Мережа Чеських центрів за кордоном розглядається як активний інструмент зовнішньої політики Чеської Республіки у сфері публічної дипломатії. На даний час діє таких центри у різних країнах світу, у т.ч. й в Україні.

Наступною установою є Національне туристичне управління Чеської Республіки «CzechTourism», створене у 1993 році агентство при Міністерстві регіонального розвитку. Ця установа займається розвитком туризму в Чеській Республіці, використовуючи для цього цілий ряд ключових видів діяльності, які пропагують туризм на вітчизняному ринку і за кордоном. Загалом Чеську Республіку у світі представляє 21 закордонне представництво агентства CzechTourism як в європейських країнах, в число яких входять Німеччина, Велика Британія та Іспанія, так і в країнах за межами Європи, зокрема, в Китаї, Бразилії, Сполучених Штатах Америки.

Основною метою мережі закордонних представництв агентства CzechTourism є просування Чеської Республіки на даних ринках, формування позитивного іміджу країни і збільшення обсягу приїздів закордонних гостей. Філії агентства CzechTourism здійснюють різноманітну рекламну діяльність. До числа їх основних інструментів відносяться кампанії (онлайн, друковані та зовнішні), інформаційно-ознайомчі тури, роуд-шоу, участь у виставках, презентаційних заходах, організація власних презентацій та воркшопів, співпраця з закордонними та чеськими суб'єктами та встановлення і розвиток контактів зі стратегічними партнерами [4].

Також в рамках агентства CzechTourism діють такі структурні підрозділи, як Інститут туризму та Чеське бюро конгресів. Місією Інституту туризму є надання аналітичних та інформаційних послуг іншим організаційним компонентам агентства, а також професійній та широкій громадськості. Інститут також надає регулярну інформацію про поточний стан і очікуваний розвиток туристичного

ринку Чеської Республіки, забезпечує регулярну інформацію про поточний стан і очікуваний розвиток ринку міжнародного туризму, за допомогою співпраці з громадським та приватним сектором використовує отримані знання на практиці, тим самим сприяючи розвитку і досягненню довгострокової конкурентоспроможності Чеської Республіки в галузі туризму.

Чеське бюро конгресів (Czech Convention Bureau, CzCB) є неприбутковою організацією, що пов'язана з Національним туристичним управлінням ЧР. Його місією є просування Чеської Республіки в сфері конгресного та інсентив-туризму на внутрішньому та зарубіжному ринках. CzCB тісно співпрацює з окремими регіональними офісами, курирує роботу регіонів і тим самим сприяє максимальному використанню конгресного потенціалу, які пропонує ЧР. Конгресовий і інсентив-туризм відноситься до економічно найбільш вигідних форм туризму. Прага вже традиційно розміщується на провідних позиціях у світовому рейтингу конгресних міст [5].

Наступною інституцією, що має відношення до брендингу, є створене у 1992 році Агентство інвестицій та розвитку бізнесу «CzechInvest», яке є агенцією Міністерства промисловості та торгівлі Чехії. Діяльність цієї установи направлена на допомогу надходженню прямих іноземних інвестицій до Чеської Республіки та розвитку чеських компаній. CzechInvest також здійснює промоцію Чехії за кордоном.

У рамках своєї роботи діяльність агентства поширилася на цілу низку нових програм, що підтримують інвестиційні пропозиції в Чеській Республіці. Останньою серйозною зміною концепції агентства є стратегія «Новий CzechInvest», що представляє собою ряд нових продуктів і послуг для підприємців. Ця стратегія була розроблена з метою підняти конкурентоспроможність чеської економіки. Новий напрям діяльності агентства розділений на сім інтервенційних областей, якими є: координація та підтримка потоку інвестицій; підтримка комерціалізації результатів науки, досліджень та інвестицій в інновації; підтримка малого та середнього бізнесу; інтернаціоналізація; регіональний розвиток; розвиток людських ресурсів для цілей бізнесу. На офіційному сайті організації у

вільному доступі представлені щорічні звіти про цю діяльність (за період з 2005 по 2013 роки) [6].

У 1997 році Міністерством промисловості та торгівлі Чехії було засноване Чеське агентство підтримки торгівлі «CzechTrade». Головною метою цієї установи є розвиток міжнародної торгівлі та взаємного співробітництва між чеськими та зарубіжними компаніями. Ця установа є офіційним контакт-партнером для тих іноземних компаній, які шукають кваліфікованих чеських постачальників продукції, постачальників послуг та інвесторів. Агентство здійснює свою діяльність по всьому світі через 47 закордонних представництв [7] (таке представництво функціонує і в Україні).

Серед програмних документів, що мають відношення до державного брендингу, необхідно насамперед відзначити «Концепцію єдиного презентування Чеської Республіки», підготовлену Департаментом стратегічних комунікацій МЗС ЧР на виконання урядової резолюції від 17 березня 2004 року та затверджену урядовою резолюцією від 19 січня 2005 року.

У документі серед визначених цілей, зокрема, присутні такі: дистанціюватися від свого поточного іміджу як пост-комуністичної країни з дешевою робочою силою і країни відсталої та нерозвиненої, оскільки цей образ більше не відповідає реальній ситуації і розвитку; збільшити кількість якісних іноземних інвестицій і прибутку від туризму з позитивним впливом на ринок праці і більш високий рівень життя для населення; підтримати створення позитивного іміджу Чеської Республіки, покращуючи таким чином рівень обізнаності про Чехію та підвищуючи її авторитет на міжнародній арені [8, с.3].

Іншим документом, що може розглядатись як програмний у сфері іміджування Чехії, є «Стратегія Чеських центрів: 2012→2015», в якому визначаються стратегічні цілі Центрів у сфері міжнародної співпраці, культури, зовнішньоекономічних відносин тощо, виходячи із «пріоритету підвищення позитивного іміджу і сприйняття Чеської Республіки за кордоном» [10].

Варто зауважити, що у жодному з цих документів не згадується поняття «бренд країни» чи «брендинг». Також ці поняття відсутні на веб-сайтах та документах згадуваних вище інституцій. Таким чином,

у Чехії в явному вигляді не декларується використання брендингових технологій. Водночас існують як інституційні засади політики, що може трактуватись як брендингова (у вигляді добре скоординованих між собою державних агенцій та установ), так і програмні засади (у вигляді системних документів із визначеними конкретними цілями та задачами).

Як цікавий приклад використання назв країни у брендингових цілях варто відмітити специфічний досвід Чехії. У романо-германських мовах, включаючи англійську, немає загальноприйнятого однослівного відповідника назві країни (в офіційних документах використовується назва "Czech Republic"). Практично відразу після розпаду Чехословаччини у країні розпочались дебати щодо необхідності запровадження однослівної англомовної назви країни. Зокрема, у 1997 році в країні виникла громадська ініціатива "Чехія" (Občanská iniciativa Česko), метою діяльності якої є сприяння поширенню, інституціоналізації та практичному вживанню однослівної назви "Czechia" в англійській мові [2].

Підтримка назви "Czechia" має місце також і на рівні керівництва країни: у 1993 році МЗС країни у своєму меморандумі рекомендував всім дипломатичним представництвам використовувати назву "Czech Republic" лише в офіційних документах та назвах, і "Czechia" — в усіх інших випадках. Ця ідея набула підтримки і з боку чинного президента країни М. Земана, який використовує цю назву у своїх промовах. Тим не менш, існує й протидія цій ініціативі. Зокрема, Національне туристичне управління Чеської Республіки "CzechTourism" відмовилось використовувати "Czechia" у своїй діяльності, зокрема, рекламних матеріалах, аргументуючи це тим що така назва нікому не відома, і що її будуть плутати з Чечнею (англ. "Chechnya") [1, с.18].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проаналізований досвід Чеської Республіки дає підстави для таких висновків:

1) Значення брендингових технологій як інструменту захисту національних інтересів країн ЦСЄ, зокрема Чеської Республіки полягає насамперед у тому, що вони можуть забезпечити відчутні соціальні та економічні вигоди цим країнам, а відтак —

конкурентні переваги порівняно із більш розвиненими, зокрема, західноєвропейськими країнами. Відповідно, головним завданням брендингової політики Чеської Республіки стало забезпечення поінформованості про себе та про свої можливості серед зарубіжної, насамперед західноєвропейської, аудиторії. Крім того, для країни, брендинг став засобом відновлення та просування європейської ідентичності, що особливо актуалізувалося в контексті євроінтеграційних прагнень.

2) Досліджувана нами країна розробляла й намагалася реалізувати певні програми як просування країни в цілому, так і секторального просування. Варто зауважити, що для підготовки окремих програм залучалися авторитетні іноземні компанії, що свідчить про рівень уваги з боку держави до ефективного використання комунікативного інструментарію.

3) В Чеській Республіці було створено відповідні інституції, що виконують функції просування країни на міжнародній арені, причому акцент всі країни робити на секторальному просуванні (сприяння експорту товарів і послуг, промоція країни як місця для туризму, вигідного інвестування).

Список використаних джерел:

1. Černá M. Cultural rebranding as a challenge for Czech society [Електронний ресурс] / Martina Černá // The kod Journal. — 2013. — P. 18–30. — Режим доступу: http://www.theatre.sk/uploads/Kod/annual%20in%20English/-kod2013_V4_vnutro.pdf (переглянуто 30 червня 2017 року)
2. Civic Initiative Česko / Czechia [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.czechia-initiative.com/> (переглянуто 30 червня 2017 року)
3. Czech Centres [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.czechcentres.cz/> (переглянуто 30 червня 2017 р.)
4. CzechTourism [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.czechtourism.com/> (переглянуто 30 червня 2017 р.)
5. Czech Convention Bureau [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.czechconvention.com/> (переглянуто 30 червня 2017 р.)
6. CzechInvest [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.czechinvest.org/> (переглянуто 30 червня 2017 р.)
7. CzechTrade [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.czechtradeoffices.com/> (переглянуто 30 червня 2017 р.)
8. Concept For a Unified Presentation of the Czech Republic [Електронний ресурс] // Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic. —

Режим доступу: http://www.mzv.cz/public/77/90/26/23684_14945_concept_unified_presentation_czech_republic.pdf (переглянуто 30 червня 2017 р.)

9. Dinnie K. Nation Branding: Concepts, Issues, Practice / Keith Dinnie. — Oxford: Butterworth-Heinemann, 2008. — 264 p.

10. Strategy of Czech Centres: 2012→2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.czechcentres.cz/sys/FileStorage/download/5/4539/czechcentresdef.pdf> (переглянуто 30 червня 2017 р.)

Терещук Марина. Политика национального брендинга Чешской Республики: институциональные и программные аспекты. В статье бренд страны понимается как некий комплекс мыслей, чувств, ассоциаций и представлений, возникающих у человека, когда он, например, видит, слышит название страны, покупает товар, произведенный в этой стране и тому подобное. Брендинг страны трактуется как инструмент обеспечения ее эффективного развития, а маркетинговая цель бренда страны как необходимость выгодно "продать" страну на рынке тех или иных услуг, выделив ее преимущества среди стран-конкурентов.

Целью статьи является исследование институциональных и программных аспектов политики национального брендинга Чешской Республики на международной арене. Автор показывает как государство пыталось применить технологии национального брендинга для продвижения своих интересов и обеспечения среди зарубежных аудиторий узнаваемости. Отмечено, что в Чехии действует целый ряд институтов, имеющих отношение к формированию и продвижению бренда страны. Прежде всего упоминаются «Чешские центры» - сеть организаций, финансируемых МИД страны и рассматриваются как активный инструмент внешней политики Чешской Республики в сфере публичной дипломатии. Отмечается важная роль Национального туристического управления Чешской Республики «CzechTourism». Утверждается, что основной целью сети зарубежных представительств агентства CzechTourism является продвижение Чешской Республики на рынках, формирование положительного имиджа страны и увеличение объема приездов иностранных гостей. Кроме того, филиалы агентства CzechTourism осуществляют разнообразную рекламную деятельность.

В статье проанализированы и такие структурные подразделения, как Институт туризма и Чешское бюро конгрессов. Миссией Института туризма является предоставление аналитических и информационных услуг другим организационным компонентам агентства, а также профессиональной и широкой общественности. Чешское бюро конгрессов является неприбыльной организацией, связанной с Национальным

туристическим управлением ЧР. Автор делает вывод, что исследуемая страна разрабатывала и пыталась реализовать определенные программы как продвижения страны в целом, так и секторального продвижения. Она отмечает, что для подготовки отдельных программ привлекались авторитетные иностранные компании, что свидетельствует об уровне внимания со стороны государства к эффективному использованию коммуникативного инструментария.

Ключевые слова: национальный брендинг, национальные интересы, общественное мнение, Чешская Республика.

Tereshchuk Maryna. The policy of national branding of the Czech Republic: institutional and programmatic aspects. In the article the brand of the country is understood as a certain complex of thoughts, feelings, associations and representations that arise in a person, when he, for example, sees, hears the name of the country, buys goods produced in this country and the like. Branding of the country is interpreted as a tool to ensure its effective development, and the marketing goal of the country's brand as a need to profitably "sell" the country in the market of various services, highlighting its advantages among the rival countries.

The aim of the article is to study the institutional and programmatic aspects of the national branding policy of the Czech Republic in the international arena. The author shows how the state tried to apply the technology of national branding to promote its interests and ensure recognition among foreign audiences. It is noted that in the Czech Republic there are a number of institutions that are relevant to the formation and promotion of the country's brand. First of all, the Czech Centers are mentioned - a network of organizations funded by the country's Foreign Ministry and regarded as an active instrument of the Czech Republic's foreign policy in the field of public diplomacy. The important role of the National Tourist Board of the Czech Republic "CzechTourism" is noted. It is alleged that the main purpose of the network of foreign offices of the agency CzechTourism is to promote the Czech Republic in the markets, the formation of a positive image of the country and an increase in the number of visits of foreign visitors. In addition, the branches of the agency CzechTourism carry out a variety of advertising activity.

The article also analyzes such structural divisions as the Institute of Tourism and the Czech Bureau of Congresses. The mission of the Institute of Tourism is to provide analytical and information services to other organizational components of the agency, as well as to the professional and general public. The Czech Bureau of Congresses is a non-profit organization associated with the National Tourist Board of the Czech Republic. The author concludes that the

country under investigation has been developing and trying to implement certain programs both for the country's progress in general and for sectoral promotion. She notes that authoritative foreign companies have been involved in the preparation of certain programs, which indicates the level of attention on the part of the state to the effective use of communication tools.

Keywords: nation branding, national interests, public opinion, Czech Republic.

Стаття надійшла до редколегії
03.07.2017 р.

РОЗДІЛ II

Суспільні комунікації

УДК 001.92:334:172

**Любов Добржанська,
Наталія Карпчук**

Соціальна відповідальність та інформаційна етика конкурентної розвідки в організаціях

Проблема інформаційної етики конкурентної розвідки стає особливо актуальною через активне бажання підвищувати конкурентоспроможність організацій і підтримувати максимально позитивний імідж компаній. Кодекс етики вважають загальноприйнятим елементом ведення конкурентної розвідки, адже він сприяє зростанню капіталізації та прихильності серед партнерів і споживачів. Виконуючи репутаційну, управлінську функції й функцію розвитку корпоративної культури, кодекс формує довіру до організації, бо моральна відповідальність співробітників означає надійність і стабільність.

Основними завданнями дослідження є: 1) з'ясувати роль і місце конкурентної розвідки в інформаційному забезпеченні конкурентоспроможності організацій; 2) дослідити використання етики конкурентної розвідки у практичній діяльності; 3) розробити рекомендації щодо оцінки рівня професійності та дотримання етичних норм у роботі спеціалістів конкурентної розвідки. Для вирішення поставлених у роботі задач було використано декілька наукових підходів, а саме: інформаційний підхід (збір та аналіз інформації), системний підхід (дослідження структури, взаємозв'язків, функціонування, суті та особливості елементів системи), синергетичний підхід (аналіз шляхів розвитку, результатів майбутньої взаємодії).

У статті розкрито значення та роль кодексу етики в діяльності конкурентної розвідки; на основі типових ситуацій у сфері КР проаналізовано та визначено правильну поведінку КР-спеціалістів у роботі; дослідження критеріїв оцінки професійності КР-фахівців дало змогу визначити характерні особливості та навички, яким повинен володіти професіонал конкурентної розвідки. Наголошено, що КР-професіонали повинні володіти необхідними етичними та професійними навичками, зокрема, аналітичною, комунікаційною, етичною, мережевою майстерністю. На основі SWOT-аналізу проведено оцінку рівня професійності та використання етичних норм у роботі КР-професіоналів.

Ключові слова: конкурентна розвідка, інформаційна етика, КР-професіонал, кодекс етики, інфоетика.

Постановка наукової проблеми та її значення. Важливість конкурентної розвідки в Інтернет-середовищі, організаціях й установах набула широкого визнання. Використання цього інструменту стало потребою сьогодення. Механізм конкурентної розвідки забезпечує підвищення якості інформації, швидке прийняття рішень, систематичне вдосконалення організаційних процесів, зростання ефективності в процесі роботи. Проблема інформаційної етики конкурентної розвідки стає особливо актуальною через активне бажання підвищувати конкурентоспроможність організацій та підтримувати максимально позитивний імідж компаній.

Мета статті – дослідити й проаналізувати процес використання інформаційної етики конкурентної розвідки в практичній діяльності та розробити рекомендації щодо оцінювання рівня професійності КР-професіоналів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Упродовж останнього десятиліття конкурентна розвідка стала одним з основних механізмів прийняття стратегічних рішень в організаціях. КР – це етичний і легальний вид діяльності, у центрі якого є дослідження конкурентного середовища. Процес КР передбачає збір інформації, перетворення її в розвідку, а потім використання результатів у рішеннях. КР часто розглядають як синонім аналізу конкурентів, але конкурентна розвідка включає набагато більше залучених об'єктів: клієнтів, конкурентів, дистриб'юторів, технологій, макроекономічних показників тощо.

Конкурентна розвідка – сукупність правових й етичних методів збору, обробки, аналізу та поширення корисної інформації, що стосується конкурентів, постачальників, клієнтів, самої організації й конкурентного середовища. Сьогодні КР забезпечує керівництво знаннями щодо планів конкурентів, які будуть утілені в майбутньому, наприклад їхня нова лінія продуктів, рентабельність, цільові ринки, потенційні клієнти [8].

Кодекс етики вважається загальноприйнятим елементом ведення конкурентної розвідки; він сприяє зростанню капіталізації та прихильності серед партнерів і споживачів. Кодекс формує довіру до організації, тому що моральна відповідальність співробітників означає надійність і стабільність. Також його існування показує рівень корпоративного управління. При цьому кодекс – публічний документ управління. Він не повинен бути формальним, оскільки невідповідність реальності негативно впливає на імідж організації [1].

Кодекс – це конвенція, угода, система правил, які обов'язкові для обох сторін; спосіб самоорганізації співтовариства професіоналів, що підвищує його статус, імідж і професіоналізм. Прийняття кодексу забезпечує формування нового спеціально створеного соціального та морального середовища, більш сприятливого для діяльності. Ціль кодексу – зробити співпрацю між організаціями узгодженою, стабільною й контролюючою. Етичний кодекс – набір правил і норм поведінки, які підтримують учасники відповідної групи. Це допомагає втілювати актуальні моделі поведінки й регулювати клімат у стосунках і спільній роботі членів організації [5].

Щодо причин прийняття кодексу етики, то серед них можна виділити такі: 1) чинне законодавство, яке регламентує права й обов'язки конкретних спеціалістів, не може охопити своїм регулюванням усі аспекти їхньої професійної діяльності, тому й виникає потреба в додатковому регулюванні дій і поведінки співробітників. Логічний той факт, що найкраща розробка кодексу буде здійснена спеціалістами з відповідної сфери діяльності; 2) оскільки правове регулювання має свої межі, то законодавець прагне мінімізувати своє вторгнення до морально-етичної сфери суспільства, яка традиційно регламентується релігійними

й моральними нормами, звичаями та традиціями. У цьому випадку прийняття етичного кодексу варто розглядати як результат упорядкування суспільних відносин усередині організації силами самої організації. Існування кодексу етики – показник моральної зрілості організації, яка може без допомоги державної влади самостійно регламентувати поведінку своїх членів; 3) завдання кодексу етики полягає в тому, щоб демонструвати паралельні думки співробітників про «добро» й «зло». Цього можна досягнути, сформувавши моральні ідеали, на яких ґрунтується та чи інша професійна діяльність, склавши їх в обов'язкові до виконання етичні принципи й норми організації; 4) новим співробітникам простіше влитися в колектив, коли з одного офіційного джерела чітко зрозуміло, за якими правилами цей колектив живе. Для того, щоб дізнатися про всі правила, потрібно пропрацювати в компанії не менше ніж півроку, оскільки лише за цей період можливо ознайомитися з усіма інструкціями, положеннями, зрозуміти їх суть, цілі та принципи організації. Кодекс етики допомагає зробити це набагато швидше. Також на етапі відбору нових працівників із допомогою кодексу можна відгородити компанію від людей, які не підтримують її цінності та переконання [2].

Кодекс етики може виконувати три основні функції: 1) репутаційну, яка полягає у формуванні довіри до компанії зі сторони референтних зовнішніх груп (опис політик, традиційно закріплених у міжнародній практиці стосовно клієнтів, підрядників, постачальників тощо). Отже, кодекс є інструментом корпоративного PR і сприяє підвищенню іміджу організації; наявність кодексу етики стає загальносвітовим стандартом ведення конкурентної розвідки; 2) управлінську, яка відповідає за регламентацію поведінки в складних етичних ситуаціях; підвищення ефективності діяльності членів організації здійснюється через регламентацію пріоритетів у взаємодії з важливими зовнішніми групами, визначення порядку прийняття рішень у складних етичних ситуаціях, зазначення неприпустимих форм поведінки; 3) розвиток корпоративної культури [4].

Варто зауважити, що немає універсальної форми кодексу етики конкурентної розвідки. Кодекси можуть відрізнятися формою викладеного змісту та структурою підрозділів. Це залежить від конкретних галузей, регіонів, організацій, підприємств, поглядів

керівництва тощо. Проте в будь-якому разі основа кодексу етики будується на таких принципах [6]:

1. Принцип відкритості: кодекс етики повинен бути зрозумілим і доступно представленим. Якщо принципи поведінки інтерпретовані занадто складно, добитися успіху в діяльності та сприйнятті кодексу етики членами організації буде дуже важко.

2. Принцип людської гідності: основа кодексу етики конкурентної розвідки містить норми взаємодії й спілкування з клієнтами та партнерами. Тому в ньому повинні бути закладені принципи взаємної поваги та поваги людської гідності.

3. Принцип співучасті: підтримка співробітниками норм поведінки, які є в кодексі, та можливість членів організації брати участь у розв'язанні проблем.

Для правильної організації конкурентної розвідки компанії потрібний власний набір етичних правил – кодекс поведінки. Є основні стандарти стосовно збору інформації. Більшість із них зорієнтована на такі мінімальні вимоги, які дають змогу не порушувати закони різного рівня, зокрема нелегальні спроби отримати комерційну таємницю; незаконне отримання будь-якої інформації від конкурента силою чи обманом; відмова від протиправних дій (наприклад порушення права власності або перехоплення телефонних повідомлень) під час збору даних; повернення власникові конфіденційної та приватної інформації, отриманої випадково або ненавмисно. У разі отримання конфіденційної державної інформації влада повинна бути поінформована щодо порушення державної безпеки [7].

Істотним показником того, що галузь конкурентної розвідки стала повноцінною сферою діяльності, є створення організацій для просування інтересів своїх клієнтів. У 1986 р. засновано Організацію професіоналів конкурентної розвідки (SCIP) в США. Ця організація має великий попит серед світових бізнес-структур. Із 1990 р. аналогічні органи SCIP почали виникати по всьому світі. Одним із головних досягнень SCIP є розроблення кодексу етики для управління діяльністю КР.

Кодекс етики Організації спеціалістів конкурентної розвідки містить такі принципи: 1) постійно прагнути збільшення поваги й визнання до цієї професії на всіх державних рівнях: члени SCIP

повинні просувати інтереси професії КР, намагаючись продемонструвати її цінність та важливість; якість роботи й стандартів професійної цілісності окремого члена повинні також сприяти позитивній репутації та репутації професії загалом; 2) не порушувати внутрішньодержавні й міжнародні закони; 3) під час ділової зустрічі потрібно подавати всю інформацію щодо справи, у т. ч. належність до організації: важливо, щоб співробітники повідомляли свої справжні імена; 4) уникати конфліктів інтересів під час виконання своїх обов'язків: фахівці КР повинні утримуватися від зловживання інформацією, наприклад спроба використання торгових цінних паперів, отриманих під час виконання своїх обов'язків. Консультанти, які надають послуги КР, не повинні використовувати конфіденційну інформацію про своїх клієнтів із попередніх проєктів; 5) забезпечувати чесними, реалістичними рекомендаціями й висновками; 6) просувати кодекс етики в межах своєї компанії та для зовнішніх співробітників; 7) дотримуватися й підтримувати політику, цілі та керівні принципи організації: потенційні клієнти зобов'язані ознайомлюватися з правилами перед згодою працювати над проєктом, щоб мінімізувати виникнення додаткових проблем і непорозумінь [10].

Кожна організація визначає власні завдання, для розв'язання яких вона використовує такий інструмент, як кодекс етики конкурентної розвідки. Проте створення кодексу – це не тільки написаний текст документа. Існує специфіка виконання: змусити виконувати етичний кодекс неможливо. Для того, щоб він справді функціонував, ще на етапі його створення потрібно передбачити процедури, які б уключали в процес розроблення документа по можливості всіх співробітників організації. За таких умов імовірність дотримання етичних принципів і норм поведінки майже стовідсоткова.

Кожен елемент системи конкурентної розвідки має свої особливості. Етика – важливий інструмент у побудові ефективної та правильної розвідки. Тому всі етапи КР повинні відповідати принципам інформаційної етики. Розглянемо докладніше складові елементи системи й проаналізуємо використання етики конкурентної розвідки:

1. Планування розвідувальних дій: обов'язкова ідентифікація особистості та організації, яка займається конкурентною розвідкою; інформування керівництва щодо можливих змін і переформування завдань розвідки; переконання в тому, що замовник підтримує етичний кодекс організації з КР.

2. Збір інформації: не можна використовувати й поширювати конфіденційну інформацію; не порушувати права інтелектуальної власності; комерційна таємниця не загальнодоступна, тому не використовується в дослідженнях конкурентів.

3. Аналіз даних: при обробці персональних даних потрібно мати офіційне підтвердження того, що інформація загальнодоступна; запобігання упередженості в оцінці даних; регулярна верифікація інформації.

4. Презентація результатів: результат має бути точним і безпечним; забезпечення повною й актуальною інформацією; якість готового продукту відповідає за цілісність системи КР.

5. Використання оброблених даних: сприяти покращенню захисту інформації; забезпечувати швидкий доступ до інформації.

6. Удосконалення розвідувальних планів: прагнення підтримки й покращення професійних знань та навичок; сприяти поширенню моральних цінностей на всіх рівнях функціонування організації [3].

Збільшення будь-якого типу знань і розвідки, які не є загальними для всіх сторін, сприяють можливості виникнення неетичної поведінки, тобто те, що може бути, наприклад, корпоративним шпигунством, не є видом діяльності конкурентної розвідки. Проте існує реальна небезпека виходу за межі етичної поведінки. Фахівці з конкурентної розвідки повинні бути обачливими, особливо коли прагнуть до підвищення продуктивності, щоб не перетнути лінію незаконних видів діяльності.

За даними Організації професіоналів конкурентної розвідки (SCIP), КР – це процес етичного збору, аналізу й використання точної, актуальної інформації щодо конкурентного середовища. Ефективна розвідка передбачає конкретні фази, які працюють у безперервному циклі. Усі етапи взаємопов'язані між собою – успіх одного визначає успіх інших. Отже, спеціалісти конкурентної розвідки повинні володіти потрібними етичними та професійними

навичками, щоб забезпечити систему КР усіма інструментами, зокрема [9]:

1. Аналітична майстерність: у процесі конкурентної розвідки потрібно працювати з потенційними клієнтами, щоб виявити їхні потреби, а потім інтерпретувати їх у ключові завдання розвідки. Аналітичні навички також забезпечують професійний збір інформації. Розвідник повинен знати, як забезпечити достовірність і надійність джерел інформації; як провести паралель та визначити відмінність між передбаченням і припущенням.

2. Комунікаційна майстерність: ефективна розвідка вимагає регулярної серії переговорів із керівниками в організації, щоб зрозуміти їхні вимоги. Це має важливе значення для фахівців КР, оскільки розвиток і вдосконалення вмінь інтерв'ювання впливає на співпрацю з потенційними клієнтами, від яких залежить дозвіл на збір й аналіз відповідної інформації.

3. Етична майстерність: головне завдання КР-аналітика полягає в етичному й законному зборі даних. Надійний та справжній фахівець конкурентної розвідки через поєднання своїх професійних здібностей та етичної поведінки виконує завдання з максимальною ефективністю.

4. Мережева майстерність: не всю потрібну інформацію можна отримати з опублікованих ресурсів, найкращі результати може дати контакт із людьми. Людські джерела – це не тільки цінна інформація, а й пояснення відповідних наслідків. Якщо особистість не може виступати як постачальник інформації, то вона може направити до джерела інформації. Варто відзначити, що мережеві навички повинні добре поєднуватися з навичками етики та спілкування.

Ми оцінили рівень професійності й використання етичних норм у роботі КР-професіоналів, використовуючи SWOT – аналіз. Основою є вивчені ситуації, що виникають у процесі конкурентної розвідки, завдання, цілі, професійні й моральні цінності спеціалістів КР. Результати SWOT-самоаналізу наведено в табл. 1.

Результати SWOT – самоаналізу

SWOT	Можливості (O):	Загрози (T):
	1) ідентифікація особистості; 2) збір інформації через прямий контакт з конкурентами; 3) забезпечення конфіденційності даних; 4) мінімізація проблем.	1) вплив нечесних гравців; 2) зловживання інформацією; 3) дезінформування; 4) фальсифікація; 5) вторгнення в приватне життя.
Сильні сторони (S):	Чесний та відповідальний фахівець здійснює пошук інформації виключно законними способами та гарантує захист даних та їх нерозголошення. Мультифункціональний спеціаліст зможе вирішити проблеми, як комерційного характеру, так і юридичного або організаційного.	Оперативний КР-аналітик усуне проблему та профільтрує оточення від недобросовісних партнерів та клієнтів. Слід спроектувати свою реакцію, щоб мінімізувати негативні наслідки. Співробітники КР повинні підтримувати та поширювати між собою етичні принципи, щоб уникнути неправомірних дій роботи з інформацією, тобто її зловживання.
1) мультифункціональність; 2) чесність; 3) відповідальність; 4) справедливість; 5) повага до приватного життя; 6) раціональність; 7) оперативність.		
Слабкі сторони (W):	При відсутності саморегулювання,	Відсутність верифікації джерел інформації та осіб

<p>1) упередженість; 2) відсутність саморегулювання; 3) власна думка; 4) слабка поінформованість.</p>	<p>спеціаліст КР ставить під загрозу свій авторитет та організацію в цілому. Упередженість з боку КР-аналітиків може викликати додаткові проблеми при вирішенні поставлених завдань щодо аналізу конкурентів. Через недостатню поінформованість працівники можуть ненавмисно поширити конфіденційну інформацію.</p>	<p>у системі конкурентної розвідки викликає загрози для фахівців КР. Упереджене ставлення (передчасна оцінка ситуації) до змісту завдання розвідки призводить до взаємодії з небезпечними особами, використання забороненої інформації та здійснення дій, які суперечать кодексу етики.</p>
---	---	---

З огляду на результати аналізу, можна створити портрет професіонала конкурентної розвідки. По-перше, КР-спеціаліст повинен дотримуватись етичних принципів у процесі збору та використання інформації, не порушуючи законодавство: захищати інформацію; не поширювати конфіденційні дані; мати дозвіл на використання особистої інформації. По-друге, етика спілкування – важливий елемент у роботі фахівця КР. При зборі даних через прямий контакт із конкурентами потрібно ідентифікувати себе та свою організацію. По-третє, професіонал повинен швидко реагувати й розв’язувати проблеми, що мають неетичні й негативні наслідки для організації. По-четверте, поширення моральних та етичних цінностей в організації в організації – невід’ємний обов’язок для КР-спеціаліста.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, сфера конкурентної розвідки поєднує в собі широкий спектр службових обов’язків. Проте ця професія прагне вдосконалити й підвищити імідж розуміння «розвідки» серед суспільства. Справжні професіонали своєї справи можуть показати на своєму прикладі суть діяльності конкурентної розвідки. Поєднання професійних навичок й

етичних цінностей – запорука успішності спеціаліста конкурентної розвідки.

Список використаних джерел

1. Кодекс корпоративної етики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://constructor.ru/karera/kodeksa-korporativnoj-etiki.html>

2. Кодекс професійної етики: поняття і юридичне значення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://studbooks.net/584501/etika_i_estetika/kodeks_professionalnoj_etiki_ponyatie_yuridicheskoe_znachenie

3. Конкурентна розвідка в комерційному банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.itctraining.ru/biblioteka/bezopasnost/konkurentnaya-razvedka-v-banke/>

4. Стернин І. Кодекс корпоративної етики: кожній компанії – свій кодекс [Електронний ресурс] / І. Стернин, Н. Панферова. – Режим доступу : https://iteam.ru/publications/corporation/section_94/article_3227

5. Етичні кодекси і їх роль в підвищенні професіоналізму // Короткий курс лекцій по дисципліні «Делова етика» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://studme.org/1733101219300/etika_i_estetika/eticheskie_kodeksy_rol_povyshenii_professionalizma

6. Етичний кодекс – регулятор реалізації відповідальності // Корпоративна соціальна відповідальність [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://studme.org/67741/menedzhment/eticheskiy_kodeks_regulyator_realizatsii_otvetstvennosti

7. Andres M. C. Ethical Differences: A Literature Review of the Ethics of Competitive Intelligence for the LIS Professional / M. C. Andres [Electronic resource] // Journal of Library and Information Sciences. – 2016. – ? 1. – P. 1–15. – Mode of access : http://jlisnet.com/journals/jlis/ Vol_4_No_1_June_2016/1.pdf

8. Bartes F. Action Plan – Basis of Competitive Intelligence Activities / F. Bartes // Economics and Management. – 2011. – P. 664–669.

9. Bharu K. The Skills of Competitive Intelligence Practitioners: Complementing the Cycle of Competitive Intelligence / K. Bharu [Electronic resource] // Entrepreneurship Vision 2020: Innovation, Development Sustainability, and Economic Growth. – Mode of access : http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:http://umkeprints.umk.edu.my/1505/1/paper%2520102.pdf&gws_rd=cr&ei=54PjWNB4FIGwsQG7uqzACg

10. Code of ethics. SCIP [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.scip.org/?page=CodeofEthics>

Добржанская Любовь, Карпчук Наталья. Социальная ответственность и информационная этика конкурентной разведки в организациях. Проблема информационной этики конкурентной разведки становится особенно актуальной через активное желание повышать конкурентоспособность организаций и поддерживать максимально положительный имидж компаний. Кодекс этики считают общепринятым элементом ведения конкурентной разведки, ведь он способствует росту капитализации и приверженности среди партнеров и потребителей. Выполняя репутационную, управленческую функции и функцию развития корпоративной культуры, кодекс формирует доверие к организации, потому что моральная ответственность сотрудников означает надежность и стабильность.

Основными задачами исследования являются: 1) выяснить роль и место конкурентной разведки в информационном обеспечении конкурентоспособности организаций; 2) исследовать использование этики конкурентной разведки в практической деятельности; 3) вынести рекомендации по оценке уровня профессионализма и соблюдения этических норм в работе специалистов конкурентной разведки. Для решения поставленных в работе задач были использованы несколько научных подходов, а именно: информационный подход (сбор и анализ информации), системный подход (исследование структуры, взаимосвязей, функционирования, суть и особенности элементов системы), синергетический подход (анализ путей развития, результатов будущего взаимодействия).

Раскрыто значение и роль кодекса этики в деятельности конкурентной разведки; на основе типичных ситуаций в сфере КР проанализировано и определено правильное поведение КР-специалистов в работе; исследование критериев оценки профессионализма КР-специалистов позволяет определить характерные особенности и навыки, которым должен обладать профессионал конкурентной разведки. Отмечено, что КР-профессионалы должны обладать необходимыми этическими и профессиональными навыками, в частности, аналитическим, коммуникационным, этическим, сетевым мастерством. На основе SWOT-анализа проведена оценка уровня профессионализма и использования этических норм в работе КР-профессионалов.

Ключевые слова: конкурентная разведка, информационная этика, КР-профессионал, кодекс этики, инфоэтика.

Dobrzhanska Lyubov, Karpchuk Natalia. Social Responsibility and Ethics of Competitive Intelligence Information in Organizations. The problem of information ethics of competitive intelligence becomes especially relevant because of the active desire to increase the competitiveness of organizations and maintain the most positive image of companies. The Code of Ethics is considered

to be a common element of conducting competitive intelligence, since it promotes capitalization and commitment among partners and consumers. By performing reputation, management functions and the function of developing corporate culture, the code builds trust in the organization, because the moral responsibility of employees means reliability and stability.

The main objectives of the research are: 1) to clarify the role of competitive intelligence in the information support of competitive organizations; 2) to study the practical application of competitive intelligence ethics; 3) to make recommendations to assess the level of professionalism and ethics of the competitive intelligence professionals. To solve the problems of the research several approaches were used, including: information approach (collection and analysis of information), system approach (study of the structure, relationships, function, nature and characteristics of system elements), synergetic approach (analysis of ways, results of future interactions).

The author discovered the importance and role of the ethics code in competitive intelligence; analyzed and identified the correct behavior of CI professionals at work; the research evaluation criteria of professionalism of CI professionals made it possible to determine the characteristics and skills that a professional should possess. It was emphasized that CI professionals should have the necessary ethical and professional skills, in particular, analytical, communication, ethical, network skills. On the basis of the SWOT-analysis, an assessment of the level of professionalism and the use of ethical norms in the work of CP-professionals has been conducted.

Key words: competitive intelligence, information ethics, CI-professional, code of ethics, infoethics..

Стаття надійшла до редколегії
05.05.2017 р.

УДК 334:343.534

**Тетяна Міщук,
Антоніна Митко**

Особливості конкурентної розвідки та шпіонажу на підприємствах

У статті досліджено процеси промислового шпигунства та конкурентної розвідки як прихованих форм отримання конфіденційної

інформації конкурентів. Мета статті – проаналізувати особливості конкурентної розвідки й шпигунства на підприємствах. Із цією метою схарактеризовано понятійний апарат конкурентної розвідки й промислового шпигунства та їхні відмінності, розглянуто тенденції розвитку промислового шпигунства на світовому рівні на прикладах найбільших світових компаній. За допомогою історико-порівняльного методу здійснено ретроспективний аналіз конкурентної розвідки й шпіонажу на підприємствах. Розкрито прояви шпигунства в політичній сфері, зокрема на прикладі міжнародного соціального мережевого проекту «ВікіЛікс», а також проаналізовано наслідки політичної розвідки. На основі отриманих результатів запропоновано способи протидії шпигунству й розвідці на мікро- та макрорівнях.

Доведено, що в країнах із ринковою економікою завжди існували шпіонаж і конкурентна розвідка, мета яких – вивчення секретів, що лежать в основі досягнень та успіхів чужих підприємств і країн. Від них потерпають усі сфери економіки й не захищені навіть стратегічні компанії, що мають подвійний, воєнно-цивільний характер. Активною конкурентна розвідка та шпіонаж існують і в політичній сфері. Сьогодні різні кризи, які накладаються одна на одну, змушують політиків усе частіше звертатися до закулісних можливостей отримання інформації, ідей чи навіть прямого саботування дій інших країн.

Світовий досвід підтверджує неминуче виникнення загроз економічній безпеці країни в контексті поширення процесу промислового шпигунства. На сьогодні гостро стоїть завдання розробки єдиних механізмів захисту від інсайдерських загроз. Автори вважають, що у подальшому слід розробити методики оцінювання економічної ефективності впровадження систем захисту комерційної інформації та промислового шпіонажу.

Ключові слова: конкурентна розвідка, промисловий шпіонаж, інформаційна безпека, цільові атаки, кібершпіонаж, інсайдерська загроза.

Постановка наукової проблеми та її значення. У світі постійно відбувається інформаційна боротьба. Вона ведеться між державами, підприємствами та фірмами за захист власних інтересів. Очевидно, щоб не програти в цій боротьбі, потрібно вміти й знати способи протидії постійним «інформаційним нападам супротивника». Нинішній етап розвитку суспільства характеризується збільшенням ролі інформаційної сфери, яка є системоутворювальним фактором життя суспільства та значно впливає на стан політичної, економічної, соціальної й інших

складників безпеки комерційного підприємства.

Глобалізація зумовила необхідність не лише високої якості інформації, ефективності її накопичення, а й уміння належним чином її опрацьовувати та оптимально використовувати. Це передбачає визначення й уведення відповідних структур на підприємстві, які відповідатимуть за отримання, переробку та обіг інформації. Обмеження ризику стосовно діяльності підприємства безпосередньо пов'язано з наявністю інформаційних ресурсів й умінням оптимально їх використовувати. Потреба в упорядкованій інформації про оточення зумовлює необхідність системного інструменту, який передбачає відповідні зміни в структурі та функціонуванні підприємства. Таким інструментом може бути конкурентна розвідка підприємства.

Із розвитком суспільства масштаби промислового шпигунства різко зростають. Інформація про результати чужих досліджень щодо певного підприємства заощаджує власні сили й кошти та дає змогу зосередити всю увагу на виробництві й маркетингу. На сучасному етапі розвитку бізнесу потреба в інформації про конкурентів, клієнтів або партнерів надзвичайно важлива та актуальна для успішного функціонування підприємства.

Мета статті – проаналізувати особливості конкурентної розвідки й шпигунства на підприємствах, **завдання** – охарактеризувати категорію конкурентної розвідки та її відмінність від промислового шпіонажу, проаналізувати джерельну базу дослідження цієї проблеми, здійснити ретроспективний аналіз конкурентної розвідки й шпіонажу на підприємствах, їх дії в політичній сфері; запропонувати способи протидії розвідці та шпіонажу.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Проблемі конкурентної розвідки та шпіонажу на підприємствах велику увагу приділяли як вітчизняні, так і зарубіжні фахівці. Д. Зеркалов у книзі «Безопасность бизнеса. Разведка» [7] описав міжнародний і вітчизняний досвід забезпечення безпеки на підприємстві, методи та способи ведення розвідки й контррозвідки, засоби здобуття конфіденційної інформації. У працях О. Деревиського [4], Є. Ющука [26] подано методи використання конкурентної розвідки, збору інформації, просування продукту та спостереження за становищем конкурента.

Т. Ткачук [22] розкрив низку питань з організаційно-правового й методичного забезпечення безпеки бізнесу, інформаційної безпеки держави та суб'єктів господарювання, розробив механізми захисту таємної інформації, оптимальні напрями взаємодії державного й недержавного сектору безпеки в Україні. У дослідженні кандидата економічних наук Ю. Якубівської розглянуто особливості цільових атак та показники їхньої результативності в мережі Інтернет.

О. Миронова визначає позитивні й негативні аспекти використання інформаційних ресурсів сучасними підприємствами, аналізує основні типи інформаційних конфліктів у кіберпросторі та пропонує способи захисту інформаційних систем підприємств [15]. Заслуговує на увагу праця В. Богдановича й В. Бадрака [2], у якій висвітлено історичне виникнення конкурентної розвідки та шпигунства, основні принципи та методи їх здійснення.

А. Гілад акцентував, що той, хто не усвідомлює ролі конкурентної розвідки як інструменту управління підприємством, не може бути конкурентоспроможним на ринку [30, с. 6].

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Поняття «конкурентної розвідки» (competitive intelligence) професійно закріпилося на Заході з його більш розвиненими ринками. У вітчизняному бізнесовому середовищі більш уживаними є терміни «ділова розвідка», «бізнес-розвідка». Конкурентна розвідка – постійний процес збору, нагромадження, структурування, аналізу даних про внутрішнє й зовнішнє середовище компанії задля своєї переваги на ринку. Конкурентна розвідка здійснює збір інформації лише законними методами. Тобто цьому процесу невластива крадіжка чужих секретів, використання інших «нечистих» способів отримання необхідної комерційної таємниці. Також для неї характерна робота з різноманітними джерелами та носіями інформації відкритого типу [31, с. 319].

Існує два основні завдання конкурентної розвідки: перше – забезпечення об'єктивною інформацією про реальне становище підприємства; друге – надання інформації про загрози та можливості в бізнесовому просторі [26].

Мета розвідки – отримання інформації, яка для підприємця є основою для прийняття виважених управлінських рішень.

В. Богданович розділяє методи конкурентної розвідки на

«кабінетний» (не виходячи з офісу) і «польовий» (із виходом на конкурентну територію) [2, с. 19].

«Кабінетний» метод збору інформації. Аналітики використовують відомості з офіційних джерел (державної статистики, аналітичних звітів, у ЗМІ, коментарів і прогнозів фахівців, річних звітів конкурентів, їхніх офіційних сайтів та ін.).

До «польового» методу відносять замовлення товару конкурента, маскуванню під клієнта, маскуванню під людину, яка прийшла на співбесіду або хоче влаштуватися на роботу.

На протигагу конкурентній розвідці, під промисловим шпіонажем слід розуміти вид недобросовісної конкуренції, діяльність із незаконного здобуття та вивідування відомостей, що представляють промислові та ділові секрети конкурентів, їхню комерційну таємницю, із закритих від широкого доступу (та сторонніх осіб) джерел в інтересах досягнення економічних переваг [16, с. 145]. Промисловий шпіонаж ведеться всіма доступними засобами (коли мета виправдовує засоби), уключаючи застосування спеціальних технічних пристроїв та підкуп посадових осіб.

Промисловий шпіонаж дає змогу недобросовісним керівникам отримувати інформацію, що коштує мільйони доларів, за безцінок. Замість того, щоб збирати дані про ринок, удосконалювати виробничий процес та систематизувати відомості про контракти, вони вважають і вигідним, і відносно безпечним обкрадати своїх конкурентів. Таким чином, практикуючи промисловий шпіонаж підприємці не тільки отримують інформацію за номінальною вартістю, але й разом із нею одержують безцінні дані про стратегію конкурента [32].

Промислове шпигунство, зазвичай, має дві мети:

- отримання конфіденційної інформації конкурентів;
- здобуття конкурентної переваги на ринку через витіснення або знищення конкурента [23, с. 73].

Щодо методів шпигунства на підприємстві, то В. Ю. Богданович об'єднує їх у дві групи – агентурний метод одержання інформації й технічні методи промислового шпигунства [2, с. 19].

Агентурний метод одержання інформації здійснюється через вербування або впровадження своєї людини.

Технічні методи промислового шпигунства застосовують

техніку, виробництво й збут якої врегульовані законодавчо. Для цього використовують мікрофони, електронні стетоскопи, радіомікрофони, апарати магнітного запису, а також підключення до телефонних ліній.

Але, на жаль, на сучасному етапі розвитку ринкових відносин, конкурентна розвідка та промисловий шпіонаж існують переважно в неподільному вигляді, із поєднанням відкритих і прихованих методів збору інформації.

Ще з давніх часів та аж до сьогодні конкурентна розвідка й промисловий шпіонаж залишаються основними ситуаціями, які можуть порушувати економічну і інформаційну безпеку сучасних підприємств і викликати конфлікти [15, с. 54].

Зародки сучасної конкурентної розвідки та промислового шпіонажу виникли ще задовго до появи самих цих понять. Одним із найпоширеніших методів, що застосовували розвідники, було маскування під мирних жителів. Найчастіше для прикриття використовували рід занять (торговець, священник, монах, іноді – жебрак тощо) [6, с. 14].

Початковим етапом конкурентної розвідки, що розвивалася разом із ремеслом і торгівлею, було приватне шпигунство. Ще купці Стародавнього Єгипту та Греції збирали важливу для їхнього успіху конфіденційну інформацію. Вони шукали дані про товар конкурента, його якість, кількість і ціну. Удавалися також до таких методів, як псування товару, пускання пліток про неохайність, несумісність ціни з його якістю тощо.

У XIV ст. створено першу приватну розвідслужбу, засновниками якої стали флорентійські купці-банкіри. Пізніше з'явилася служба, створена одними з найбільших промисловців XV і XVI ст. – Фуггерами з Аусбурга [2].

Варто також відзначити розвідслужбу, створену наприкінці XVIII ст. п'ятьма братами Ротшильдами. Їхні банки були в Лондоні, Відні, Парижі, Неаполі та Франкфурті.

У XX ст. конкурентна розвідка й шпіонаж відзначилися численними випадками порушення авторського та патентного права. Найгучніші скандали відбулися з такими великими компаніями:

1. «Unilever» і «Procter & Gamble». Компанія «Procter & Gamble» зізналася в тому, що протягом шести місяців здійснювала

промислове шпигунство, а саме оглядала сміття компанії-конкурента «Unilever». Розвідка стосувалася засобів із догляду за волоссям. Зрештою «Procter & Gamble» заборонили використовувати отриману конфіденційну інформацію компанії «Unilever» у виробництві своєї продукції [28].

2. «Opel» та «Volkswagen». «Opel» звинуватила «Volkswagen» у відсутності конфіденційних документів компанії після того, як керівник і сім заступників «Volkswagen» перейшли в компанію «Opel». Судова справа, що тривала чотири роки, завершилася зобов'язанням «Volkswagen» сплатити 100 млн дол. США, а також зробити замовлення запчастин для автомобілів на понад 1 млрд дол. США [28].

3. «DuPont» і Майкл Мітчелл («Kolon Industries»). Майкла Мітчелла було звинувачено в передачі конфіденційної інформації компанії «DuPont Kevlar», де його звільнено, на своє нове місце працевлаштування. Корейська компанія з виготовлення волокон «Kolon Industries Inc» отримувала інформацію про свого конкурента, яку Мітчеллу передавали колеги з «DuPont». У результаті Мітчелл поніс покарання у вигляді 18 місяців тюремного ув'язнення й виплати грошової компенсації понад 180 тис. дол. США [28].

4. «Kodak» та Гарольд Уорден. Після завершення контракту на 30 років з «Eastman Kodak» Г. Уорден створив консалтингову компанію, інформаційна діяльність якої ґрунтувалася на конфіденційній документації, отриманій нелегальним способом у «Kodak». Кримінальним законодавством його засуджено до одного року ув'язнення й штрафу в 30 тис. дол. США. Однак, за підсумками аналітиків, оцінна вартість викраденої інформації «Kodak» становить мільйони доларів [28].

5. «Starwood» та «Hilton». Компанія «Hilton» була звинувачена в промисловому шпигунстві щодо компанії «Starwood». Як повідомлялося, вона викрала ідею люксового бренду під час перевезення конфіденційної інформації. Компанія «Hilton» сплатила певну суму «Starwood» і була зобов'язана утримуватися від розробки конкуруючих брендів розкішних готелів протягом трьох років від дати інциденту [28].

6. «Google» та операція «Aurora». Компанія «Google» оголосила, що оператори з території Китаю здійснили крадіжку

інтелектуальної власності, зокрема облікових записів електронної пошти від захисників прав людини. Керівники «Google» зазначили, що цей злочин був частиною більш широкої кібератаки від компанії в Китаї, яка стала відома як операція «Auroga». Зловмисники розпочали кібернапад, використовуючи незахищеність браузера Microsoft Internet Explorer, запустивши нову модифікацію трояна «Hydraq». Деякі коментатори стверджували, що кібернапад був частиною узгодженого китайського промислового шпигунства, спрямованого на отримання високотехнологічної інформації для стимулювання економіки Китаю. Через місяць компанія «Google» вирішила припинити діяльність стосовно високотехнологічного сектору в Китаї, що призвело до закриття операції «Auroga» [28].

Отже, у країнах із ринковою економікою завжди існували шпionаж і конкурентна розвідка, мета яких – вивчення секретів, що лежать в основі досягнень та успіхів чужих підприємств і країн. Від них потерпають усі сфери економіки й не захищені навіть стратегічні компанії, що мають подвійний, воєнно-цивільний характер.

Активною конкурентна розвідка та шпionаж існують і в політичній сфері. Сьогодні різні кризи, які накладаються одна на одну, змушують політиків усе частіше звертатися до закулісних можливостей отримання інформації, ідей чи навіть прямого саботування дій інших країн.

Політичні конфлікти, будь-яка нестабільність створюють ідеальні умови для роботи оперативних співробітників й аналітиків спецслужб, а також потребу в результатах їхньої діяльності. У зв'язку з цим актуальним стає такий вид політичного шпигунства, як кібершпionаж.

Серед кібершпionажу провідне місце посідає ВікіЛікс (wiki і leak – «витік») – міжнародний соціальний мережевий проект, створений у 2007 р. Засновником ВікіЛіксу є австралієць Д. Ассанж. Він створив унікальний кріптосервер – віртуальну «поштову скриньку». Будь-хто може покласти в неї документи й ніхто – навіть сам Ассанж – не дізнається, хто це зробив.

Мета ВікіЛіксу – «невідслідкована публікація та аналіз документів, що стали доступними внаслідок витоку інформації». Завдання ВікіЛіксу – це доведення важливих новин та інформації до громадськості [18].

Гучний скандал навколо ВікіЛіксу вибухнув після публікації на сайті документів дипломатичної служби США в кінці листопада 2010 р. Було опубліковано копії телеграм, які надходили в держдепартамент з американських посольств по всьому світу. Депеші містили відверті, часто неприємні відгуки про закордонних лідерів та оцінки проведеної ними політики.

ВікіЛікс опубліковувала компрометуючі документи на правлячі еліти різних країн. Найбільш гостра реакція була від населення, переважно молоді, країн північної Африки. Народні невдоволення спалахнули в Тунісі після того, як ВікіЛікс розкрив небачені масштаби корупції правлячого режиму. Сотні тисяч безробітних молодих людей піднялися проти соціальної несправедливості. Ланцюгова реакція аналогічних подій знайшла відгуки в Марокко, Єгипті, Сирії, Ємені, Бахреїні й інших країнах регіону. У Лівії соціальне протистояння переросло в громадянську війну із залученням збройних сил НАТО.

Глобальність впливу ВікіЛіксу випливає з двох фактів. По-перше, це стосується практично ключових гравців у форматі state nation. Публікації Wikileaks торкнулися не тільки США й Китаю, а й більшості провідних суверенних держав. По-друге, до аналізу широкого інформаційного масиву, виставленого Wikileaks у мережу, підключилися журналісти й блогери майже всіх країн світу.

На думку, В.Соловйова, феномен ВікіЛіксу руйнує старий світовий порядок. «Total transparency» («тотальна прозорість»), запропонована ВікіЛіксом, – це і технології трансформації світового порядку. Світові політичні еліти вбачають у ВікіЛіксі небезпеку, а в їхніх діях щодо інтелектуальних послуг проглядається позиція, яка полягає в тому, щоб адаптуватися до нового світового порядку, у якому «злив» компромату стане нормою: або через залякування й загрозу кримінального переслідування, або через комплементарні оцінки його дій.

Серед експертів не викликає сумніву той факт, що в недалекому майбутньому кількість таких структур, як ВікіЛікс, зросте. Їх присутність в Інтернеті забезпечить розгортання й постійне розширення зони «total transparency» («тотальна прозорість»), у якій гарантуватиметься, що розміщена там інформація буде завжди доступна в мережі.

Отже, потенціал шпигунства у політичній сфері, як засвідчує приклад ВікіЛіксу, є настільки високим, що може викликати кризу влади одночасно на територіях декількох держав (Єгипет, Сирія, Туніс та ін.). Тобто регіональні масштаби здатні перерости в глобальні.

Усі наведені вище приклади свідчать про те, що конкурентна розвідка та шпіонаж є реальною загрозою, котра може вплинути на будь-який тип бізнесу – від невеликих до передових компаній у міжнародному списку Fortune. Сьогодні у сфері бізнесу інформація вважається більш цінним об'єктом, ніж будь-коли.

На сьогодні підприємства, установи та організації, які хочуть ефективно працювати в умовах інформаційної економіки, потребують розроблення заходів щодо підвищення безпеки їхніх інформаційних систем і ресурсів.

На мікрорівні керівництва компаній повинні зосереджувати свою увагу не лише на реактивних методах забезпечення економічної безпеки, а й формувати систему превентивних заходів, щоб уникнути випадків виникнення факту промислового шпигунства:

- здійснювати постійний моніторинг потенційних загроз у вигляді шкідливого програмного забезпечення;
- здійснювати періодичну та неперіодичну атестацію персоналу для визначення рівня його надійності;
- обов'язково підписувати договори про нерозголошення комерційної таємниці між керівниками підприємств і працівниками, чия професійна діяльність пов'язана з такою інформацією.

На макрорівні необхідними умовами формування системи захисту від промислового шпигунства є:

- створення ефективного механізму державного регулювання експорту-імпорту товарів, які містять отриману незаконним способом інтелектуальну власність;
- податкове регулювання процесу переміщення через кордон продукції, що порушує права інтелектуальної власності;
- гармонізація законодавства, що стосується захисту від недобросовісної конкуренції, охорони та захисту комерційної таємниці;
- стимулювання розвідувальної й контррозвідувальної діяльності в контексті боротьби з промисловим шпигунством як на

національному, так і на міжнародному рівні, контроль за дотриманням чинного законодавства [27, с. 371].

Для запобігання розголошенню комерційної таємниці організаційні й адміністративні засоби захисту потрібно підсилювати соціально-психологічними. Правильний підбір і розстановка кадрів дають змогу підприємствам зменшити ризики розголошення комерційної таємниці та гідно протистояти промислому шпигунству.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Учені розуміють конкурентну розвідку як нову сферу досліджень, інструмент управління в бізнесі, у ширшому сенсі цього слова – інструмент у сфері безпеки. Промислове шпигунство потрібно відрізнити від конкурентної розвідки, оскільки в них різні методи й способи отримання інформації. Посилення конкурентної розвідки в політичній сфері являє собою певну загрозу для традиційної державної влади, тому завдання вчених сьогодні полягає в збереженні загальнонаціональної стабільності й державної безпеки. Світовий досвід підтверджує неминуче виникнення загроз економічній безпеці країни в контексті поширення процесу промислового шпигунства. На сьогодні гостро стоїть завдання розробки єдиних механізмів захисту від інсайдерських загроз. У подальшому слід розробити методики оцінювання економічної ефективності впровадження систем захисту комерційної інформації та промислового шпionaжу.

Список використаних джерел

1. Богданович В. Ю. Конкурентна розвідка та промислове шпигунство / В. Ю. Богданович, В. В. Бадрак // Сучасний захист інформації. ? 2014. ?? 1. – С. 16–22.
2. Єгоров В. З історії розвитку промислового шпигунства / В. Єгоров // Дзеркало тижня. – 1994. ?? 13. – С. 14–17.
3. Зеркалов Д. В. Безопасность бизнеса. Разведка : науч. пособие / Д. В. Зеркалов. – Киев : Наук. свит, 2008. – 108 с.
4. Миронова О. М. Економічна безпека інформаційних ресурсів підприємства [Електронний ресурс] / О. М. Миронова // Управління розвитком. ? 2010. ? ? 18. ? С. 51–54. ? Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Uproz/2010_18/u1018mir.pdf (05.02.2017)
5. Остапенко Г. Г. Корпоративна розвідка як механізм забезпечення

економічної безпеки підприємства [Електронний ресурс] / Г. Г. Остапенко // Вчені записки. ? С. 144–147. ? Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vzuk/2008_18/tom_4/144_147.pdf (05.02.2017)

6. Поправко О. Феномен под названием WIKILEAKS [Електронний ресурс] / О. Поправко // Нова стратегічна концепція Північноатлантичного альянсу: перспективи для держав Центральної та Східної Європи : матеріали та виступи осінньої академії (м. Донецьк, 30 лист. – 2 груд. 2010 р.). ? Режим доступу : http://www.intsecurity.org/stat/zmist5_2.php (05.02.2017)

7. Ткачук Т. Ю. Конкурентна розвідка : навч. посіб. / Т. Ю. Ткачук. ? Київ : НАСБ України, 2010. – 219 с.

8. Ткачук Т. Ю. Характерні особливості конкурентної розвідки та промислового шпигунства / Т. Ю. Ткачук // Персонал. ? 2007. ?? 2. – С. 72–78.

9. Ющук Е. Л. Конкурентная разведка: маркетинг рисков и возможностей : учеб. пособие / Е. Л. Ющук. ? Москва : Вершина, 2006. – 240 с.

10. Якубівська Ю. Є. Цільові атаки в контексті промислового шпигунства [Електронний ресурс] / Ю. Є. Якубівська // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект : сб. науч. тр. ? Донецк : ДонНУ, 2014. ? Т. 2. – С. 368–372. ? Режим доступу : http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/1537/1/10_%D1%84%D0%B0%D1%85.pdf (05.02.2017)

11. Якубівська Ю. Є. Тенденції розвитку промислового шпигунства у світі [Електронний ресурс] / Ю. Є. Якубівська // Ефективна економіка. ? Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5383> (05.02.2017)

12. Gilad B. CI Certification: Do We Need It? / B. Gilad, J. Herring // Competitive Intelligence Magazine. ? Cambridge : Fuld-Gilad-Herring Academy of Competitive Intelligence, 2011. ? Vol. 6. ?? 4.

13. Secker R. 10 key sources of competitive data / R. Secker. – SCIP online.

14. Weiss A. Competitive strategies – the dog fight! / A. Weiss. – SCIP online.

Мищук Татьяна, Мытко Антонина. Особенности конкурентной разведки и шпионажа на предприятиях. В статье исследованы процессы промышленного шпионажа и конкурентной разведки как скрытых форм получения конфиденциальной информации конкурентов. Цель статьи - проанализировать особенности конкурентной разведки и шпионажа на

предприятиях. С этой целью охарактеризован понятийный аппарат конкурентной разведки и промышленного шпионажа и их различия, рассмотрены тенденции развития промышленного шпионажа на мировом уровне на примерах крупнейших мировых компаний. С помощью историко-порівняльного метода осуществлен ретроспективный анализ конкурентной разведки и шпионажа на предприятиях. Раскрыты проявления шпионажа в политической сфере, в частности на примере международного социального сетевого проекта «Викиликс», а также проанализированы последствия политической разведки. На основе полученных результатов предложены способы противодействия шпионажу и разведке на микро- и макроуровне.

Доказано, что в странах с рыночной экономикой всегда существовали шпионаж и конкурентная разведка, цель которых - изучение секретов, лежащие в основе достижений и успехов чужих предприятий и стран. От них страдают все сферы экономики и не защищены даже стратегические компании, имеющие двойной, военно-гражданский характер. Активной конкурентная разведка и шпионаж существуют и в политической сфере. Сегодня различные кризисы, которые накладываются друг на друга, заставляют политиков все чаще обращаться к закулисным возможностям получения информации, идей или даже прямого саботажа действий других стран.

Мировой опыт подтверждает неизбежно возникновение угроз экономической безопасности страны в контексте распространения процесса промышленного шпионажа. На сегодня остро стоит задача разработки единых механизмов защиты от инсайдерских угроз. Авторы считают, что в дальнейшем следует разработать методики оценки экономической эффективности внедрения систем защиты коммерческой информации и промышленного шпионажа.

Ключевые слова: конкурентная разведка, промышленный шпионаж, информационная безопасность, целевые атаки, кибершпионаж, инсайдерская угроза.

Mishchuk Tetyana, Mytko Antonina. Characteristics of Competitive Intelligence and Espionage in Enterprises. The article investigates the processes of industrial espionage and competitive intelligence as hidden forms of obtaining confidential information of competitors. The purpose of the article is to analyze the features of competitive intelligence and espionage at the enterprises. To this end, the conceptual apparatus of competitive intelligence and industrial espionage and their differences are described, the trends of industrial espionage development at the world level are considered at the examples of the world's

largest companies. Using a historical-comparative method, a retrospective analysis of competitive intelligence and espionage at the enterprises was carried out. The manifestations of espionage in the political sphere, in particular, on the example of the international social networking project "WikiLeaks", were analyzed and the consequences of political intelligence have been analyzed. Based on the obtained results, methods have been proposed for dealing with espionage and intelligence at micro and macro levels.

It has been proved that in countries with a market economy there has always been espionage and competitive intelligence, the purpose of which is to study the secrets that underlie the achievements and successes of other companies and countries. All sectors of the economy suffer from them, and even strategic companies with a double, military-civilian character are not protected. Active competitive intelligence and espionage exist in the political sphere. Today, the various overlapping crises make politicians ever more likely to turn to behind-the-scenes opportunities to get information, ideas, or even direct sabotage of other countries.

World experience confirms the inevitable emergence of threats to the country's economic security in the context of the spread of the process of industrial espionage. Today, the task of developing common mechanisms for protection against insider threats is acute. The authors believe that in the future it is necessary to develop methods for assessing the economic efficiency of introducing systems for the protection of commercial information and industrial espionage.

Keywords: competitive intelligence, industrial espionage, information security, targeted attacks, cyber spyware, insider threat.

Стаття надійшла до редколегії
06.08.2017 р.

Поняттєво-категоріальні характеристики міжнародної Інтернет-комунікації як інструментарію зовнішньополітичної діяльності

Проаналізовано поняттєво-категоріальні характеристики міжнародної інтернет-комунікації як інструменту зовнішньополітичної діяльності. Зазначено, що наукові дослідження у сфері комунікації, характеризуються такими етапами розвитку як здійснення емпіричних спостережень у сфері комунікації, розробка теорії масової комунікації, аналіз ролі масової комунікації в політичних процесах та формулювання теоретичних термінів, розробка методології та методів дослідження у сфері комунікації та розширення можливостей мас-медіа засобами «електронної революції», використання інноваційних комунікативних підходів до взаємодії у межах світового співтовариства. З'ясовано етапи формування підходів до трактування міжнародної інтернет-комунікації у контексті зовнішньої політики. Встановлено, що використання сучасного інструментарію міжнародної інтернет-комунікації привело до зміни усталених уявлень про роль і можливість участі міжнародних акторів у зовнішньополітичному процесі, зокрема щодо дій окремих нетрадиційних акторів міжнародних відносин у межах існуючих правових норм, спрямованих на процеси прийняття зовнішньополітичних рішень. Обґрунтовано наявність асиметричності міжнародної інтернет-комунікації та доведено її диференційований (позитивний/негативний) вплив на систему міжнародних відносин.

Подано авторське визначення поняття «міжнародна інтернет-комунікація», яке використовується у сучасній науковій практиці як тотожне поняттям «соціальні медіаплатформи», «соціальні мережі», «нові медіа» та «комп'ютерно-опосередковані комунікації», і вживається для позначення взаємозв'язків, які складаються між міжнародно-політичними або суспільними акторами внаслідок використання сучасних мережевих технологій. Зазначено основні функції міжнародної інтернет-комунікації та зовнішньополітичної діяльності, такі як пояснювальна, прогностична, синтезуюча, методологічна, практична, а також проаналізовано вплив та структуру кожної функції зокрема. Встановлено, неоднозначність впливу

соціальних медіаплатформ на зовнішню політику. Зазначено проблеми для міжнародної комунікації, такі як сприяння розвитку екстремістських рухів, недотримання безпеки збереження персональних даних, порушення авторських прав, поширення недостовірної та неправдивої інформації, що може впливати на політичні процеси в державі, зовнішньо-політична пропаганда.

Ключові слова: міжнародні відносини, зовнішньополітична діяльність, міжнародна інтернет-комунікація.

Постановка проблеми. Міжнародна інтернет-комунікація в сучасному світі представлена різними формами взаємодії, які визначаються як форми виробництва та поширення інформації, що історично склалися і залежать від суспільних відносин, рівня економічного, технічного й культурного розвитку суспільства, структури влади і форм правління, виходячи з чого сформувалися напрями прикладної комунікативістики, яка розглядає особливості функціонування такого явища, як спілкування, в умовах конкретного виду діяльності, коли спілкування переходить на рівень свідомого використання і стає суспільно важливою діяльністю. Важливу роль у сучасній світовій інформаційній системі відіграє специфічна форма міжнародної інтернет-комунікації, оскільки поява нетрадиційних акторів міжнародних відносин сприяла розвитку міжнародної інтернет-комунікації, яка виконує функцію підтримки їх зовнішньополітичних ініціатив. Міжнародна інтернет-комунікація стала засобом залучення державних і нетрадиційних акторів міжнародних відносин у зовнішнє середовище, забезпечуючи необхідний рівень їх взаємодії із світовою спільнотою, без чого неможливе здійснення зовнішньополітичної діяльності [1; 2].

Мета статті – дослідити понятійно-категоріальних характеристик міжнародної інтернет-комунікації як інструменту зовнішньополітичної діяльності/ Завдання статті: з'ясувати та поглибити розуміння міжнародно-політичного концепту мережі Інтернет.

Виклад основного матеріалу. Початок системного дослідження проблем впливу комунікативного чинника на зовнішньополітичну діяльність як окремих країн, так і груп держав пов'язують із вивченням комунікативних процесів на початку ХХ ст.,

коли виникла потреба науково дослідити модифікацію процесів спілкування в межах існуючих міжнародно-політичних умов, що було зумовлено зміною структури інформаційного процесу, виокремленням зовнішньої і внутрішньої, розумінням ефективності масової комунікації. Отже, наукові дослідження у сфері комунікації, на думку української дослідниці О. Зернецької [3], характеризуються такими етапами розвитку: I етап (початок ХХ ст. – кінець 30-х рр. ХХ ст.) – здійснення емпіричних спостережень у сфері комунікації; II етап (40-ві – початок 60-х рр. ХХ ст.) – розробка теорії масової комунікації; III етап (друга половина 60-х — кінець 70-х рр. ХХ ст.) – аналіз ролі масової комунікації в політичних процесах та формулювання теоретичних термінів; IV етап (80–90-ті рр. ХХ ст.) – розробка методології та методів дослідження у сфері комунікації та розширення можливостей мас-медіа засобами «електронної революції»; V етап (початок ХХІ ст.) – використання інноваційних комунікативних підходів до взаємодії у межах світового співтовариства, зокрема, оцінка значення засобів інтернету для здійснення ефективної міжнародної комунікації.

На початку ХХ ст. відбувається поширення переконань, що мас-медіа здатні впливати на масову аудиторію, формувати громадську думку, змінювати ставлення та поведінку громадян до політичних, економічних, суспільних подій, нав'язувати політичні орієнтації, що, у свою чергу, потребувало додаткових теоретичних розробок та обґрунтувань, тому відбувається зародження наукового інтересу до дослідження феномену впливу мас-медіа на зовнішню-та внутрішньодержавні політико-соціальні процеси. Зокрема, зарубіжні дослідники Г. Блумер, Х. Кентріл, Дж. Геллап, Д. Хардінг провели перші емпіричні дослідження впливу мас-медіа на громадську думку, політичні установки громадян і процеси здійснення громадською думкою управлінської функції тощо. Необхідно також згадати про внесок представників чиказької школи Дж. Дьюї, Д. Міда, Дж. Тафтса, Дж. Енжела, Е. Реймса, Е. Мура, Ч. Моріса та інших, які сприяли розробці методології якісних і кількісних досліджень медіа, розвинули вчення про семіотику як науку про знакові феномени, які впливають на поведінку особи і визначають її політичні вподобання [3; 4].

Наступний етап вивчення комунікативних процесів розпочався у 40-ві рр. ХХ ст., коли вчені намагалися конкретизувати предмет дослідження, зокрема, значний вплив на розвиток теорії масовокомунікаційних процесів справили концепції Г. Лассуелла, Дж. Гербнера, К. Шеннона, У. Уївера, У. Шрамма, М. Дефльора та інших. Також на початку 50-х рр. у США з'явився новий науковий напрям, що отримав назву «міжнародно-політична комунікація», увага до якої зросла під час світових війн та з огляду на посилення післявоєнного впливу американських мас-медіа в інших країнах світу. Таким чином, потреба впорядкування різноманітних інформаційних потоків у світових політичних процесах привела до дослідження функцій сприймання, організації і контролю інформації, її впливу на політичну систему різних країн світу з урахуванням панівних ідеологічних установок, цілеспрямованої взаємодії з міжнародною економічною та культурно-духовною підсистемами [3; 4].

Вивченню проблем комунікації в межах теоретичного розвитку соціальних наук присвячені наукові здобутки вчених другої половини 60-х і кінця 70-х рр. ХХ ст., зокрема, дослідники зосередились на дослідженні зв'язків між індивідуумами, соціальними групами та системами влади і контролю. У цей період науковці розглядали комунікацію як організаційний, а не міжособовий процес, тобто комунікатори вважалися передусім «дійовими особами» всередині організованого процесу, а не «відправниками» повідомлень [3]. Також дослідники цього періоду приділяли увагу методам вивчення аудиторії та ступеню сприйняття інформації, яка надходить із різних джерел. Серед науковців необхідно виокремити представників німецької та французької наукових шкіл Т. Адорно, Л. Альтюссера, Г. Маркузе, Р. Барта, М. Горкгаймера, Ю. Габермаса, які вважали, що культура традиційно залежить від впливу мас-медіа, зокрема, аналізуючи такі медіавпливи на масову аудиторію, фахівці найбільшу увагу приділяли процесу здійснення міжнародно-політичної та культурної комунікації [4].

На початку ХХІ ст. завдяки поширенню комп'ютерної комунікації з'являється міжнародна інтернет-комунікація у вимірі соціальних медіа (блоги, подкастинги, системи он-лайн типу «вікі», соціальні мережі тощо), які стали предметом дослідження багатьох зарубіжних і

вітчизняних науковців. Зокрема, Е. Антоїн, Дж. Арквілла, Г. Геераертс, В. Дізард-молодший, М. Лібіцкі, Т. Мартін, Дж. Най-молодший, Д. Роналд, Д. Роткопф, Д. Ронфелдт, Р. Соломон, Дж. Шульц та інші розглядають перерозподіл зовнішньополітичного впливу міжнародних акторів у сучасних міжнародних відносинах, процеси політичної десуверенізації держави, відзначаючи міжнародно-політичний вплив інтернету на урядові інституції для оптимізації їхніх зовнішньополітичних функцій у сучасному інформаційному середовищі. Ш. Браун, Д. Каппелер, Дж. Купер, Й. Курбаля, М. Леонард, А. Магтеуччі, Л. Нобл, К. Рана, Г. Сміт та інші обґрунтували використання сучасних комунікативних технологій як інструменту політичної влади на зовнішньо- та внутрішньополітичному рівнях існування держави. Дослідженню міжнародно-політичної складової глобальної мережі присвячені окремі наукові роботи В. Бебика, Н. Білан, С. Даниленка, А. Драшкович, Д. Дубова, О. Зернецької, Є. Камінського, Л. Климанської, Л. Кормич, В. Королька, О. Кулика, О. Кучмій, Н. Ларіної, Є. Макаренко, В. Недбая, О. Петкової, Г. Почепцова, П. Сардачука, Є. Тихомирової, О. Шевченко, О. Ялової тощо. Загальні проблеми політичного впливу інформаційно-комунікативних технологій на зовнішньополітичну діяльність міжнародних акторів висвітлено в наукових працях В. Александрюка, В. Бруза, С. Галаки, В. Гондюла, Л. Городенко, Л. Губерського, В. Копійки, О. Коппель, В. Крижанівського, Л. Лойко, В. Манжолі, В. Матвієнка, М. Михальченка, А. Наджоса, Б. Парахонського, Г. Перепелиці, І. Погорської, М. Рижкова, М. Розумного, О. Сосніна, О. Шевчука, С. Шергіна, А. Шинкарука, Л. Чекаленко, С. Федуняка, О. Флюр тощо, у яких з'ясовуються проблеми політичного прогнозування, міжкультурного співробітництва, питання забезпечення національних інтересів України в сучасному глобальному інформаційному середовищі.

Використання сучасного інструментарію міжнародної інтернет-комунікації привело до зміни усталених уявлень про роль і можливості участі міжнародних акторів у зовнішньополітичному процесі, зокрема щодо дій окремих нетрадиційних акторів міжнародних відносин у межах існуючих правових норм, спрямованих на процеси прийняття зовнішньополітичних рішень. Міжнародна інтернет-комунікація стала проявом політичної та

культурної глобалізації, яка супроводжується як позитивними, так і негативними наслідками, особливо це стосується феномену впливу соціальних медіа на зовнішньо- та внутрішньополітичні процеси, які відбуваються у світі. Доступність і відкритість інтернету дозволяє здійснювати відкриту політичну комунікацію не лише акторам, які сповідують принципи толерантності, але й індивідам і групам, які дотримуються принципів негативної девіантної поведінки. Такі групи або «лідери думок» за допомогою розміщення інформації на відповідних інформаційних ресурсах та її розсилання здатні формувати апріорі негативне ставлення до тих чи інших політичних акторів. Крім того, окремі користувачі, а також віртуальні мережеві спільноти, які не є представниками політичних еліт, можуть регулярно виступати в ролі критиків офіційної зовнішньополітичної діяльності акторів. Подібна конструктивна або деструктивна критика стимулює власників відповідних інформаційних ресурсів, представлених у глобальній мережі, до усвідомлення необхідності еволюційних змін політичної ідентифікації тих чи інших акторів [5; 6].

Вважаємо, що відкритість інтернету дозволила нетрадиційним акторам міжнародних відносин здійснювати вплив на процес формування міжнародної політики, а міжнародна комунікація з односторонньої перетворилась на багатосторонню, забезпечивши формування неформальних комунікативних процесів у світовому інформаційному просторі. Водночас на міжнародній арені відбуваються процеси інформаційної стратифікації та інформаційно-політичної диференціації, які приводять до формування регіональних зовнішньополітичних структур із власними принципами комунікації, відносинами і статусом у світі, що сприяє піднесенню міжнародно-політичного статусу окремих держав.

Інтернет через забезпечення широкого доступу до інформації та її аналізу розширює можливості міжнародної комунікації та створює ілюзію подолання ієрархічності політичної влади. На наш погляд, за рахунок поєднання традиційної зовнішньополітичної діяльності з сучасними комунікативними технологіями президенти, прем'єр-міністри, міністри, глави зовнішньополітичних відомств, послы різних країн світу почали активно використовувати соціальні медіа для спілкування із зовнішньою та внутрішньою громадськістю,

що дозволило здійснювати моніторинг впливу таких акторів на світові політичні процеси та визначити шляхи ефективної комунікації політичних лідерів із зовнішньою аудиторією.

У сучасній системі міжнародних відносин інтернет-комунікація пов'язана з політикою держав, відтворює систему зовнішніх зв'язків, яку встановлено в міжнародному співтоваристві, та зміни політичних процесів у міждержавних відносинах. Інструменти міжнародної інтернет-комунікації впливають на суб'єктів міжнародних відносин і на політичну систему в цілому, трансформуючи їх зовнішньополітичні інтереси, політико-психологічну культуру політичних лідерів і суспільства, традиції, ціннісні орієнтації, нормативно-правові акти та інструменти. Нині можна спостерігати декілька тенденцій до оцінки впливу міжнародної інтернет-комунікації на зовнішньополітичну діяльність, зокрема, прихильники інтенсифікації інтернет-комунікації наголошують на позитивному значенні такої комунікації для процесів демократизації міжнародних відносин, тоді як скептики звертають увагу на появу додаткових загроз безпеці держави, складності міжнародно-правової оцінки інтернет-комунікації та збереженні контролюючої функції практично за однією державою (США) щодо процесів регулювання мережі Інтернет.

Поняття «зовнішньополітична комунікація» було введено в серединні ХХ ст. представниками Міжнародної комунікативної асоціації (США). Зокрема, американські дослідники В. Девідсон та А. Джордж під ним розуміли діяльність акторів міжнародних відносин (держав), спрямовану на зміну політичної поведінки інших акторів (інших держав), яку можна представити у вигляді моделі міжнародно-політичної комунікації [7].

Наприкінці ХХ ст. дослідники розширили та поглибили це поняття з урахуванням особливостей здійснення сучасної інтернет-комунікації, тому в контексті політичного аналізу під міжнародною інтернет-комунікацією будемо розуміти трактування її як інструментарію зовнішньополітичної діяльності акторів міжнародних відносин, що виявляється у функціонуванні соціальних медіа, які впливають на міжнародну взаємодію і практику забезпечення зовнішньополітичних інтересів. Представниками таких інтересів вважаються держави як основні політичні актори

міжнародних відносин, транснаціональні корпорації, суспільні об'єднання, конфесії, світова діаспора та інші представницькі групи як нетрадиційні суб'єкти міжнародної політико-економічної взаємодії. Зарубіжний дослідник А. Кондратов виділив функції міжнародної інтернет-комунікації та зовнішньополітичної діяльності, зокрема [8]:

- пояснювальна функція інтернет-комунікації дозволяє розкривати форми зв'язку держави з іншими акторами міжнародних відносин, а зовнішньополітична діяльність держави розкриває сутність взаємозв'язку між впливом, забезпеченням, організацією і тактикою діяльності держави у сфері національних інтересів;

- прогностична функція інтернет-комунікації дає змогу передбачати розвиток каналів і засобів комунікації, а також можливостей їхнього використання в діяльності держави, при цьому в межах зовнішньополітичної діяльності держави можна змоделювати тактику держави щодо реалізації національних інтересів;

- синтезуюча функція дозволяє накопичувати та об'єднувати знання про розвиток комунікацій у різних державах та їхню зовнішньополітичну діяльність;

- методологічна функція демонструє можливості застосування функціонального підходу та системно-діяльнісного підходу для вивчення явищ у системі міжнародних відносин;

- практична функція з використанням розглянутих концепцій дозволяє застосовувати знання і досвід для створення нових комунікацій та їх використання в діяльності держави, а також задля здійснення зовнішньополітичної діяльності окремо взятої держави в цілому.

Інтернетизація світу триває швидкими темпами, проте вплив соціальних медіаплатформ на зовнішню політику оцінюється неоднозначно, оскільки крім позитивних чинників, існують реальні загрози для міжнародної комунікації, серед яких виокремлюємо: використання соціальних мереж для популяризації не лише ідей миру та безпеки, але й для формування екстремістських рухів; недотримання безпеки захисту персональних даних у соціальних мережах; порушення захисту авторських прав на контент; поширення деструктивної інформації у соціальних мережах щодо дій

політичної влади держав; здійснення інтернет-діяльності, спрямованої на втручання у внутрішні справи з метою здійснення тиску на владні інститути і внутрішню та зовнішню політику.

Висновок. Поняттєво-категоріальні характеристики міжнародної інтернет-комунікації як інструменту зовнішньополітичної діяльності формувались поступово: на першому етапі (середина ХХ ст.) було сформовано поняття «міжнародно-політична комунікація», у рамках якого під міжнародними акторами, які здійснюють зовнішньополітичну діяльність, розумілися лише держави; на другому етапі (кінець ХХ ст.) у зв'язку із стрімким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, появою нових учасників міжнародних відносин і використанням ними інтернет-технологій для здійснення зовнішньополітичної діяльності відбулась трансформація поняття «міжнародна комунікація» у термін «міжнародна інтернет-комунікація»; на сучасному етапі, тобто початку ХХІ ст. триває модифікація понятійно-категоріального апарату міжнародної інтернет-комунікації, що пов'язана з активним використанням соціальних медіа як традиційними, так і нетрадиційними акторами міжнародних відносин для забезпечення і підтримки власних зовнішньополітичних інтересів та ініціатив. При цьому використання міжнародної інтернет-комунікації у вимірі соціальних медіа призвело спочатку до переоцінки їх значення для сфери зовнішньої політики, а згодом до нейтрального ставлення як світової громадськості, так і політичних еліт до соціальних мереж, хоча, на наш погляд, подібні медіа не можна оцінювати однозначно, оскільки вони є лише інструментом, сила та значення якого залежить від акторів, що ним володіють або використовують у своїй зовнішньополітичній діяльності. Зауважимо, що у вітчизняній науковій літературі лише з 2000-х років з'являються відповідні понятійно-категоріальні характеристики спочатку політичної інтернет-комунікації, які згодом трансформуються у поняття «міжнародна інтернет-комунікація» як інструмент зовнішньополітичної діяльності.

Список використаних джерел

- 1.Тихомирова С. Б. PR-формування відкритого суспільства : Монографія. / С. Б. Тихомирова – К. : Наша культура і наука, 2003. – 197 с.
- 2.Різун В. Начерки до методології досліджень соціальних комунікацій / В. Різун [Електронний ресурс] – Режим доступу : [journalib.univ.kiev.ua /Nacherky_do_metodologiyi.pdf](http://journalib.univ.kiev.ua/Nacherky_do_metodologiyi.pdf)
- 3.Зернецька О. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини : Монографія. / Зернецька О. – К. : Освіта, 1999. – 352 с.
- 4.Почепцов Г. Г. Теорія комунікації / Г. Г. Почепцов. – К. : Видавничий центр «Київський університет», 1999. – 308 с.
- 5.Сеидов Ш. Г. Информационные процессы как фактор развития современных международных отношений : политический анализ развивающегося мира : дис... док-ра полит. наук : 23.00.04 / Сеидов Шахрутдин Гаджиалиевич – М., 2009 – 361 с.
- 6.Бондаренко С. В. Политическая идентичность в киберпространстве [Електронний ресурс]/ С. В. Бондаренко // Политическая наука. – 2005. – ? 3. – с. 76-92 – Режим доступу : <http://www.dzyalosh.ru/01-comm/statii/bondarenko.htm>
- 7.Davison W. Phillips and George Alexander L. An Outline for the Study of International Political Communications [Електронний ресурс] // Public Opinion Quarterly. – Vol. 16, ? 4 – p. 501-511 – Режим доступу : http://www.jiscjournalarchives.ac.uk/openurl.html?ref=oup/pubopq/pubopq_16_4.pdf/16-4-501.pdf
- 8.Кондратов А. И. Внешнеполитическая деятельность государства и динамические категории политической науки : Монография / А.И. Кондратов. – М. : Изд-во «Граница», 2011. – 120 с.

Пипченко Наталья. Понятийно-категориальные характеристики международной интернет-коммуникации как инструментария внешнеполитической деятельности.
Проанализированы понятийно-категориальные характеристики международной интернет-коммуникации как инструмента внешнеполитической деятельности. Отмечено, что научные исследования в области коммуникации, характеризуются следующими этапами развития как осуществление эмпирических наблюдений в сфере коммуникации, разработка теории массовой коммуникации, анализ роли массовой коммуникации в политических процессах и формулирование теоретических терминов, разработка методологии и методов исследования в области коммуникации и расширение возможностей масс -медиа средствами

«электронной революции», использование инновационных коммуникативных подходов к взаимодействию в рамках мирового сообщества. Выяснено этапы формирования подходов к трактовке международной интернет-коммуникации в контексте внешней политики. Установлено, что использование современного инструментария международной интернет-коммуникации привело к изменению устоявшихся представлений о роли и возможностях участия международных актёров во внешнеполитическом процессе, в частности относительно действий отдельных нетрадиционных актёров международных отношений в рамках существующих правовых норм, направленных на процессы принятия внешнеполитических решений. Обосновано наличие асимметричности международной интернет-коммуникации и доказано ее дифференцированное (положительное/отрицательное) влияние на систему международных отношений. Представлено авторское определение понятия «международная интернет-коммуникация», которое применяется в современной научной практике как тождественное понятиям «социальные медиаплатформы», «социальные сети», «новые медиа» и «компьютерно-опосредованные коммуникации», а также используется для обозначения взаимосвязей, которые складываются между международно-политическими или общественными актёрами в результате использования современных сетевых технологий. Указаны основные функции международной интернет-коммуникации и внешнеполитической деятельности, такие как объяснительная, прогностическая, синтезирующая, методологическая, практическая, а также проанализировано влияние и структуру каждой функции в частности. Установлено, неоднозначность влияния социальных медиаплатформа на внешнюю политику. Указано проблемы для международной коммуникации, такие как содействие развитию экстремистских движений, несоблюдение безопасности хранения персональных данных, нарушение авторских прав, распространение недостоверной и ложной информации, которая может влиять на политические процессы в государстве, внешне-политическая пропаганда.

Ключевые слова: международные отношения, внешнеполитическая деятельность, международная интернет-коммуникация.

Nataliia Pipchenko. Conceptual Characteristics of International Internet Communication as a Foreign Policy Tool. There are conceptual characteristics of international Internet communication as a foreign policy tool analyzed. It is noted that scientific research in the field of communication is characterized by such stages of development as the implementation of empirical

observations in the field of communication, the development of the theory of mass communication, the analysis of the role of mass communication in political processes and the formulation of theoretical terms, the development of methodology and research methods in the field of communication and mass expansion -media means "electronic revolution", the use of innovative communicative approaches to interactions within the world community. The stages of the formation of approaches to the interpretation of international Internet communication in the context of foreign policy elucidated. It has been established that the use of modern tools of international Internet communication has led to a change in the perceptions about the role and opportunities for international actors to participate in the foreign policy process, in particular the actions of certain non-traditional actors of international relations within existing legal norms, which are aimed at the processes of making foreign policy decisions.

The presence of asymmetric international Internet communication justified and its differentiated (positive/negative) influence on the system of international relations proved. The author's definition of the term «international Internet communication» is presented which is used in modern scientific practice as identical to the concepts «social media platforms», «social networks», «new media» and «computer-mediated communications» and is used to describe the relationships that are formed between the international political or social actors as a result of the use of modern network technologies. Determined the main functions of the international Internet communication and foreign policy activities such as explanatory, forecasting, synthesizing, methodological, practical, and also the influence and structure of each function in particular are analyzed. The ambiguity of the impact of social media platforms on foreign policy is established. Problems for international communication are mentioned, such as promoting the development of extremist movements, non-compliance with the safety of personal data storage, copyright infringement, the spread of false information that may affect political processes in the country, foreign-policy propaganda.

Keywords: international relations, foreign-policy activity, international Internet communication.

Стаття надійшла до редколегії
04.05.2017 р.

РОЗДІЛ III

Регіональні студії

УДК 336.14

Arleta Hrehorowicz

Idea budżetu partycypacyjnego, czyli o współzarządzaniu sferą publiczną na poziomie lokalnym

Participatory budgeting is a mechanism which allows citizens to have their say on the expenditure of public funds. This is possible through the development of a common plan of the allocation of public money to specific infrastructural needs of a city. This paper addresses the concept of participatory budgeting, which is founded on the idea of democratic discussion and joint decision-making regarding the distribution of municipal funds. The prototype of public budget was a plock "fund of underbacks", that gave a chance to local organizations of receipt of financing for realization of the projects (2003 - 2005). The idea of guidance of city Plock pleased to power of Sopot, that in 2011, using the name "public budget" created the certain general procedural model of measure. Now she is used by over 80 cities, a few districts and provinces. The idea of public budget leans after maintenance of democratic discussion and acceptance of general decisions at distribution of municipal budget. It follows marks however, that principles of realization of discussions of public budgets are set from above. Important also that a project contains many limitations sufficiently. The habitant of this city can decide about that, what declared project must be financed from public resources, how also to give suggestion with bringing authorial project. The aim of the paper is to determine why – despite having all the necessary means – only less than 15% of citizens choose to take part in this initiative. Now does not have an exact answer for these questions. It is possible just to assume that subzero appearance arises out of: 1. To the shortage of information about

beginning of initiative; 2. Ignorance about possibility to bring in requests of project, as well as that, to take participation as voting; 3. Knowledge not enough on a theme of idea of public discussions of budget; 4. Shortage of the personal interest by such type of positioning at all

Key words: civic budget, urban funds, participation of citizens, local projects, public talk.

Problem badawczy. Aktywnością obywatelską, dzięki ktryej mieszkańcy społeczności lokalnej mają możliwość współdecydowania o celu wydatkowania publicznych pieniędzy jest udział w budżecie partycypacyjnym. Innymi słowy, polega na tworzeniu wspylnej wizji zagospodarowania przeznaczonych na rozwój infrastrukturalny miasta środkiw publicznych. Za cel analizy autorka przyjęła odpowiedzenie na pytanie: dlaczego – pomimo dostępnych narzędzi – w inicjatywę współdecydowania o finansowaniu użytecznych na co dzień projektyw włącza się nie więcej niż 15% liczby ogyłu mieszkańcyw?

Przedmiot badań. Przedmiotem analizy jest idea budżetu partycypacyjnego opierającego się za założeniach demokratycznej dyskusji i podejmowaniu wspylnych decyzji o rozdysponowaniu części miejskich funduszy.

Stan badań. Budżet obywatelski – jako oddolny proces definiowania wydatkyw budżetowych, a co za tym wskazywanie przez mieszkańcyw na inwestycje (inicjatywy), jakie warto byłoby zrealizować we wspylnocie lokalnej w danym roku – stanowi przedmiot zainteresowania wielu naukowcyw. Do grona badawczy możemy zatem zaliczyć m.in.: Adrienne Shall, Briana Wampler, Zofię Dolewkę, Wojciecha Kębłowskiego czy Justynę Łukomską-Szarek.

Aktywnością obywatelską, dzięki ktryej mieszkańcy społeczności lokalnej mają możliwość współdecydowania o celu wydatkowania publicznych pieniędzy jest udział w budżecie partycypacyjnym [1, s. 8–10; 2, s. 11–25; 3, s. 63–66]. Pierwowzorem budżetu partycypacyjnego był płocki „fundusz grantowy”, dający szansę lokalnym organizacjom pozarządowym pozyskanie dofinansowania dla realizacji swoich projektyw (2003–2005) [4, s. 23–54]. Idea wódarzy miasta Płock spodobała się wódzom Sopotu, ktryzy w 2011 r. posługując się nazwą „budżet obywatelski” utworzyli pewny ogylny model proceduralny całego przedsięwzięcia. Obecnie korzysta z niego ponad 80 miast, kilka

powiatyw i wojewydztw [5].

Najogólniej rzecz ujmując idea budżetu partycypacyjnego opiera się za założeniach demokratycznej dyskusji i podejmowaniu wspólnych decyzji o rozdysponowaniu części miejskiego budżetu [6, s. 137]. Należy jednak zaznaczyć, że zasady przeprowadzania budżetów obywatelskich co do zasady są ustalane odgórnie. Procedury nie są uzgadniane z mieszkańcami, a sporadycznie organizowane konsultacje społeczne mają charakter wyłącznie informacyjny. Zatem „obywatelskości” upatruje się nie w tworzeniu wspólnej wizji zagospodarowaniu przeznaczonych na rozwój infrastrukturalny miasta środków publicznych, a raczej w możliwości zgłoszenia autorskiego projektu lub oddania na niego głosu. Ważne jest również to, że sam projekt obwarowany jest wieloma ograniczeniami. Nierzadko kładzie się nacisk na projekty tzw. twarde, „miękkie” są często lekceważone [7, s. 36].

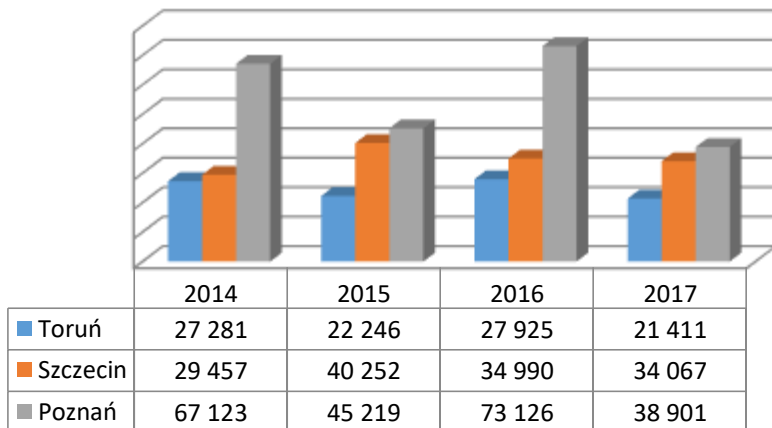
To, kto może oddać ważny głos reguluje przyjęty przez urząd miasta regulamin. To władze decydują o przyjęciu adekwatnych dla celu przedsięwzięcia kryteriów. Uprawnionymi osobami są najczęściej mieszkańcy danego miasta, którzy w chwili oddania głosu spełniają następujące warunki: 1) mają powyżej 16. lat, 2) są zameldowani na pobyt stały (wymóg dotyczący osób, które chcą oddać głos poprzez formularz internetowy) lub w sytuacji, gdy oddają głos osobiście są:

- są zameldowani w danym mieście;
- nie posiadają zameldowania, ale zamieszkują dane miasto;
- nie posiadają zameldowania, ale zamieszkują i studiuje na terenie tego miasta;
- nie posiadają zameldowania, ale zamieszkują i uczęszczają do szkoły na terenie tego miasta [8];

3) posiadają swoje centrum życiowe na terenie danego miasta, tj. miejsca będącego ośrodkiem interesów życiowych tej osoby nie kryje niż 183 dni (niezależnie od wyboru formy głosowania) [9; 10; 11].

Mieszkaniec danego miasta może decydować o tym, który zgłoszony projekt powinien zostać sfinansowany ze środków publicznych, jak również złożyć wniosek z propozycją autorskiego projektu. Projekt należy opisać albo na formularzu elektronicznym, albo z wykorzystaniem formularza wydrukowanym ze strony urzędu miasta.

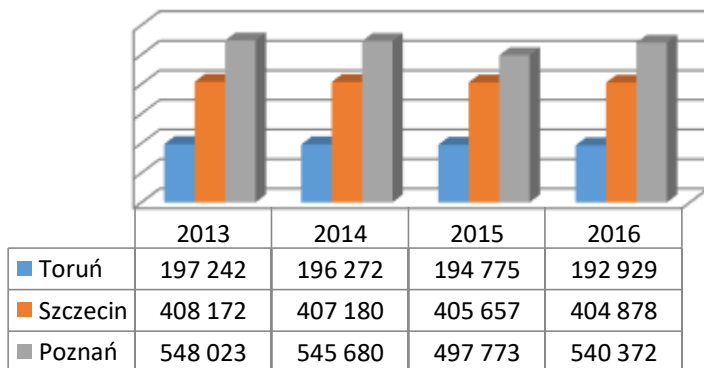
korzystając z karty papierowej, jaką po wypełnieniu należy wrzucić do urn znajdujących się w uprzednio wyznaczonych punktach, bądź wysłać pocztą do urzędu [9]. W celach poglądowych zestawiono trzy miasta akademickie: Toruń, Szczecin i Poznań, które od 2013 r. realizują ideę budżetu obywatelskiego. W wyborze miast kierowano się: 1. wprowadzeniem budżetu obywatelskiego nie później niż w 2014 r., 2. statusem miasta akademickiego, 3. liczbą mieszkańców nie większą niż trzykrotność liczby mieszkańców Torunia. Zdaje się jednak, że podobne wyniki uzyskałoby zestawiając dane innych miast, np.: stołecznego miasta Warszawa, wspomnianego już Sopotu czy Wrocławia. W poniższym wykresie 1 zestawiono dane dotyczące liczby ważnych głosów, oddanych podczas głosowania na projekty obywatelskie na lata 2014–2017 w tych trzech miastach. Przez budżet partycypacyjny danego roku należy rozumieć budżet obywatelski na rok następny. Innymi słowy, jeżeli wykres wskazuje liczbę głosów przypisanych do kolumny „2014”, oznacza to oddanie głosu w roku poprzedzającym to głosowanie.

Wykres 1. Liczba mieszkańców trzech miast biorących udział w budżetach obywatelskich na lata 2014–2017 [w tys.]

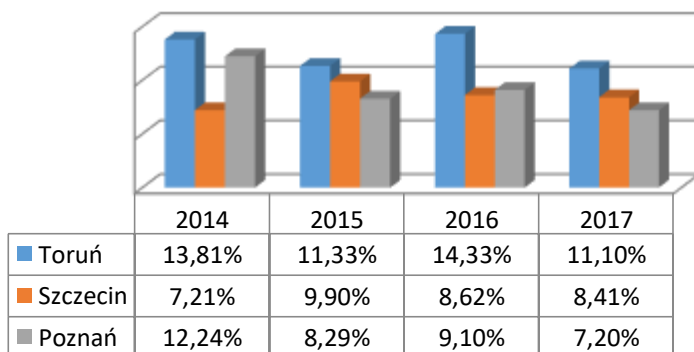
Źródło: Opracowanie własne na podstawie informacji publicznych [12–20]

Biorąc pod uwagę powyższe dane można zauważyć ciekawą zależność, mianowicie – głosujących w każdym z miast objętych analizą jest albo mniej, albo więcej w stosunku do roku poprzedniego. Trudno zatem mywić o tendencji rosnącej bądź malejącej dot. zainteresowania mieszkańcyw budżetem obywatelskim.

Wykres 2. Liczba uprawnionych do głosowania

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych statystycznych [21–26]

Wykres 3. Frekwencja wyborcza mieszkańcyw w budżecie partycypacyjnym na lata 2014–2017 [w %]

Źródło: Obliczenia własne

Liczba oddanych głosów niewiele mywi, w sytuacji kiedy nie znamy liczby uprawnionych do głosowania. Stąd też wykres 2 przedstawia liczbę mieszkańców Torunia, Poznania i Szczecina.

Natomiast wykres 3 przedstawia frekwencję udziału mieszkańców w uwzględnieniem danego roku.

Podsumowanie

Frekwencja udziału w budżetach miejskich w analizowanych trzech miastach kształtuje się w granicach 7–14,5% . Zarywno w Toruniu, jak i Poznaniu zauważa się wśród mieszkańców spadek zainteresowania tą aktywnością obywatelską. Jedynie w Szczecinie frekwencja w czwartej edycji budżetu nie była niższa niż w budżecie na rok 2014. Wskazać należy rywnież na to, że kryteria przyjęte w regulaminach Torunia i Poznania umożliwiają udział w budżecie większej liczbie mieszkańców, w tym studentów, którzy nie są zameldowani, ani na pobyt czasowy ani pobyt stały. Szczecińscy studenci niebędący zameldowani, aby oddać głos, musieliby udać się do wyznaczonego punktu stacjonarnego. Możliwe, że w momencie zniesienia tego ograniczenia frekwencja byłaby wyższa.

Niestety statystyki uwzględniające liczbę głosujących studentów zamieszczono tylko raz i to w Poznaniu, w odniesieniu do budżetu na rok 2014. Aż 22,7% wszystkich głosów należało do niezameldowanych studentów w wieku 18–25 lat [17]. Dyskusyjne jest, czy niewiele ponad 22 proc. to dużo, zważywszy na liczbę wszystkich studiujących studentów. Jednakże na zauważenie zasługuje fakt, iż jest to jedynie liczba studentów niezameldowanych w Poznaniu. Należałoby dodać liczbę: 1. studentów zameldowanych na pobyt stały, 2. liczbę studentów zameldowanych tymczasowo, 3. liczbę młodzieży w przedziale 18–25 lat, niebędącej młodzieżą studiującą.

Wysoce prawdopodobne, że podobną aktywność wyborczą przejawiają studenci w innych miastach akademickich. Dlatego też chcąc większych frekwencję właśnie tej grupy docelowej, należałoby znieść ograniczenia meldunkowego w odniesieniu do możliwości zagłosowania on-line.

Innym ważnym zagadnieniem jest odpowiedzenie na pytanie, z jakiego powodu tak duża liczba osób stale mieszkająca w danym mieście nie bierze udziału w tym lokalnym przedsięwzięciu? Zastanawiające jest, czemu w inicjatywę współdecydowania o finansowaniu użytecznych na co

dzień projektyw włącza się nie więcej niż 15% liczby ogółu mieszkańców? W chwili obecnej nie ma aktualnego raportu odpowiadającego na te pytania. Można jedynie domniemywać, że niska frekwencja wynika z: 1. braku informacji o rozpoczęciu się inicjatywy, 2. niewiedzy o możliwości zgłoszenia projektu, jak i wzięcia udziału jako głosujący, 3. znikomej wiedzy na temat idei budżetu partycypacyjnego, czy też 4. braku zainteresowania taką aktywnością obywatelską w ogóle.

Literatura

1. Kębłowski W., Budżet partycypacyjny. Krytyka instrukcja obsługi, Warszawa: 2013.

2. Standardy procesów budżetu partycypacyjnego w Polsce, Fundacja Pracownia Badań i Innowacji Społecznych „Stocznia”, wyd. 2, Warszawa: 2015.

3. Dolewka Z., Budżet partycypacyjny w teorii i w praktyce / Prace naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. Przestrzeń w nowych realiach gospodarczych // S. Korenik, P. Hajduga, M. Rogowska (red.), Wrocław: 2015.

4. Wampler B., A Guide to Participatory Budgeting / Participatory Budgeting. Public Sector Governance and Accountability Series // A. Shaw (red.), Washington: 2007.

5. Kębłowski W., Budżet obywatelski – zwrot w stronę demokracji uczestniczącej i deliberatywnej? Czy może modny gadżet doraźnej (auto)promocji? Instytut Obywatelski, <http://www.institutobywatelski.pl/21593/komentarze/budzet-partycypacyjny-w-polsce-wielka-ewaluacja>.

6. Łukomska-Szarek J., Budżetowanie partycypacyjne jako instrument współzarządzania sferą publiczną, Nierywności Społeczne a Wzrost Gospodarczy, 2014, nr 40.

7. Kębłowski W., Budżet partycypacyjny. Ewaluacja, Warszawa: 2014.

8. Zasady głosowania, BIP UM Szczecin, http://bip.um.szczecin.pl/konsultacje/chapter_116111.asp.

9. Uchwała RMT 655/2013 w sprawie budżetu partycypacyjnego w Toruniu oraz w sprawie zmiany Regulaminu Konsultacji Społecznych, Biuletyn Informacji Publicznej Miasta Torunia, <http://www.bip.torun.pl/dokumenty.php?Kod=12127>.

10. Uchwała Nr XXI/490/16 Rady Miasta Szczecin z dnia 5 lipca 2016 r. w sprawie zasad i trybu przeprowadzania na terenie Miasta Szczecin konsultacji społecznych dotyczących Szczecińskiego Budżetu Obywatelskiego, Biuletyn Informacji Publicznej Urzędu Miasta Szczecin, bip.um.szczecin.pl/files/868484CAF5FF419FAE7E693F6ADE93AC/490.pdf.

11. Poznański budżet obywatelski, <https://budzet.um.poznan.pl>.
12. Budżet partycypacyjny Torunia, <http://www.torun.pl/pl/miasto/budzet-partycypacyjny-torunia>.
13. SBO: Głosowanie zakończone. Zobacz wyniki, Szczeciński Budżet Obywatelski 2014, http://www.szczecin.eu/zycie_w_miescie/aktualnosci/33699-sbo_glosowanie_zakonczzone_zobacz_wyniki.html.
14. Szczeciński Budżet Obywatelski 2015. Zobacz oficjalne wyniki – ogólnomiejskie oraz dzielnicowe, Serwis Głosu Szczecińskiego, <http://www.gs24.pl/wiadomosci/szczecin/art/4974284,szczecinski-budzet-obywatelski-2015-zobacz-oficjalne-wyniki-ogolnomiejskie-oraz-dzielnicowe,id,t.html>.
15. Szczeciński Budżet Obywatelski 2016, BIP Urzędu Miasta Szczecin, http://bip.um.szczecin.pl/konsultacje/chapter_116089.asp.
16. Szczeciński Budżet Obywatelski 2017: Oficjalne wyniki, BIP Urzędu Miasta Szczecin, http://konsultuj.szczecin.pl/konsultacje/chapter_116205.asp.
17. Konsultacje społeczne 2014. Wyniki głosowania, Biuletyn Informacji Publicznej Miasta Poznania, <http://www.poznan.pl/mim/main/wyniki-glosowania,p,15574,25303,25932.html>.
18. Konsultacje społeczne 2015. Wyniki głosowania, BIP Miasta Poznania, <http://www.poznan.pl/mim/main/wyniki-glosowania,p,15574,27284,28722.html>.
19. Poznański Budżet Obywatelski 2016 - już wiemy, jakie projekty wygrały głosowanie, WP wiadomości, <https://wiadomosci.wp.pl/poznanski-budzet-obywatelski-2016-juz-wiemy-jakie-projekty-wygraly-glosowanie-6027718002168449a>.
20. Poznański Budżet Obywatelski 2017: są wyniki! BIP Miasta Poznania, <http://www.poznan.pl/mim/info/news/poznanski-budzet-obywatelski-2017-sa-wyniki,100689.html>.
21. Liczba mieszkańców zameldowanych na stałe oraz tymczasowo w Toruniu, z podziałem na lata (okres 2000-2016), BIP Miasta Torunia, http://www.torun.pl/sites/default/files/pictures/2016/mieszkanicy_torunia_lata_2000-2016.pdf.
22. Ludność, Urząd Statystyczny w Poznaniu, http://poznan.stat.gov.pl/gfx/poznan/userfiles/_public/rocznik_poznan/pliki_2015/poznan_2015_dzial5.pdf.
23. Ludność (stan w dniu 31 XII 2016 r.), US Poznań, <http://poznan.stat.gov.pl>.
24. Poznań nie jest już półmilionowym miastem, Onet Poznań, <http://poznan.onet.pl/poznan-nie-jest-juz-polmilionowym-miastem/g7fhyp>.
25. Miasto Szczecin. Wybrane dane statystyczne, Urząd Statystyczny w Szczecinie,

szczecin.stat.gov.pl/vademecum/vademecum.../portrety_miast/miasto_szczecin.pdf.

26. Stan i ruch naturalny ludności w województwie zachodniopomorskim w 2016 r., US Szczecin, http://szczecin.stat.gov.pl/download/gfx/szczecin/pl/defaultaktualnosci/1649/1/10/1/stan_ruch_ludn_sygn_2016.pdf.

Хрехоровіч Арлета. Ідея громадського бюджету: сфери спільного управління на місцевому рівні. Активність громадян, завдяки якій жителі територіальної громади мають можливість спільно визначати, на які цілі витратити державні кошти, це участь в громадському бюджеті. Іншими словами, полягає на творенні спільного плану розвитку інфраструктури державними коштами. Метою статті, є презентація ідеї громадського бюджету, реалізованого на припущеннях демократичного обговорення і прийняття спільних рішень про використання частини коштів місцевого бюджету. Прообразом громадського бюджету був плоцький "фонд грантів", котрий давав шанс місцевим позаурядовим організаціям здобуття дофінансування для реалізації своїх проєктів (2003 – 2005 рр.). Ідея керівництва міста Плоцьк сподобалася владі Сопота, які в 2011 р. послуговуючись назвою "громадський бюджет" створили певну загальну процедурну модель заходу. Тепер нею користується понад 80 міст, декілька повітів і воєводств. Ідея громадського бюджету опирається за збереженні демократичної дискусії і прийнятті спільних рішень при розподілі міського бюджету. Слід однак зазначити, що принципи проведення обговорень громадських бюджетів встановлені згори. Важливе є також те, що сам проєкт містить досить багато обмежень. Мешканець даного міста може вирішувати про те, який заявлений проєкт має бути профінансований з публічних ресурсів, як також подати пропозицію з внесенням авторського проєкту. Мета статті заключає знайти відповідь на запитання: чому незважаючи на доступні інструменти – в ініціативі спільно визначати, на які цілі витратити державні кошти в проєкти включено не більше ніж 15% від загальної чисельності населення? На даний момент не має точної відповіді на ці питання. Можна всього лише припустити, що низька явка виникає з: 1. Браку інформації про початок ініціативи; 2. Незнання про можливість внести заявки проєкту, як і те, щоб взяти участі як голосуючий; 3. Недостатньо знань на тему ідеї громадських обговорень бюджету; 4. Брак зацікавленості таким видом громадянської активності в цілому.

Ключові слова: громадський бюджет, місцеві кошти, участь громадян, місцеві проєкти, публічні обговорення

Хрехорович Арлета. Идея бюджета участия: области совместного управления на местном уровне. Деятельность граждан, в рамках которой жители местной общины имеют возможность совместно определять, какие цели должны расходовать государственные средства, можно назвать как бюджет участия. Другими словами, это является созданием общего плана развития инфраструктуры государственными средствами. Цель этой статьи заключается в представлении идеи бюджета участия, реализованого на принципах демократического обсуждения и совместных решений об использовании части средств в местном бюджете. Пробразом общественного бюджета был плоцкий "фонд грантов", который давал шанс местным внеправительственным организациям получения дофинансирования для реализации своих проектов (2003 - 2005 гг.). Идея руководства города Плоцк понравилась власти Сопота, которые в 2011 г., пользуясь названием "общественный бюджет" создали определенную общую процедурную модель мероприятия. Теперь ею пользуется свыше 80 городов, несколько уездов и воеводств. Идея общественного бюджета опирается на сохранении демократической дискуссии и принятии общих решений при распределении городского бюджета. Следует отметить однако, что принципы проведения обсуждений общественных бюджетов установлены сверху. Важно также то, что сам проект содержит достаточно много ограничений. Житель данного города может решать о том, какой заявленный проект должен быть профинансирован из публичных ресурсов, также может подать предложение с внесением авторского проекта. Цель этой статьи заключается в ответе на вопрос: почему, несмотря на имеющиеся средства, в рамках инициативы совместно определять, какие цели должны расходовать государственные средства в проектах участвует не более 15% от общей численности населения? На данный момент нет точного ответа на эти вопросы. Можно всего лишь допустить, что низкая явка возникает из: 1. Нехватки информации о начале инициативы; 2. Незнании о возможности внести заявки проекта, как и то, чтобы взять участия как голосующий; 3. Недостаточном знании на тему идеи общественных обсуждений бюджета; 4. Нехватка заинтересованности таким видом гражданской активности в целом.

Ключевые слова: бюджет участие, местные средства, участие граждан, местные проекты, публичные обсуждения

Статья надійшла до редколегії
01.05.2017 р.

УДК 339.92(477.82+432)

Микола Ляшук

Особливості функціонування сфери обслуговування у транскордонному українсько-польському співробітництві (на прикладі Волинської області)

Метою статті було здійснення аналітичного огляду особливостей українсько-польського співробітництва у сфері обслуговування Волинського регіону. Основними завданнями, які поставлені були: вивчити вплив факторів на розвиток сфери обслуговування регіону та розкрити особливості функціонування сфери обслуговування з урахуванням сучасних економічних реалій.

У статті охарактеризовано особливості групування послуг на окремі частини, розглянуто їх сфери, специфіку, види, а також блоки. Розкрито перший блок, який включає побутові послуги (до них відносяться ті види робіт і діяльності в нематеріальній формі, які пов'язані із задоволенням особистих або сімейних потреб), другий блок – соціально-культурні послуги (виховання та освіта людини на різних етапах його життя; охорона здоров'я, оздоровлення, рекреація; фізична культура, спорт; ритуальні послуги; культура, відпочинок, розваги; туризм); третій блок – містить обмежене коло послуг, головним чином пов'язаних із забезпеченням умов життя та четвертий блок, який характеризується послугами інженерно-технічного характеру (транспортні, будівельні, ремонтні, комунікаційні послуги).

Досліджено рамки українсько-польського співробітництва в межах Волинського регіону. Доведено, що у період з 2010 по 2016 рр. у сфері обслуговування нашої області та країн ЄС (у тому числі республіки Польща) спостерігались незначні коливання у експорті та імпорті послуг.

Проаналізовано ряд цифр та відповідних графіків, виходячи з яких, зроблено висновок, що Волинська область є важливим стратегічним партнером Польщі у сфері обслуговування, при чому з позитивним економічним сальдо. Детально проаналізовано структуру експорту та імпорту послуг в рамках українсько-польського співробітництва. Визначено шляхи подальшого співробітництва у сфері обслуговування в межах Волинського регіону.

Ключові слова: сфера обслуговування, послуги, експорт, імпорт, Волинська область.

Постановка наукової проблеми та її значення.

Транскордонне співробітництво – спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади України та територіальними громадами, відповідними органами влади інших держав у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством [1].

З погляду інтенсивного розвитку економічних відносин між Україною та країнами ЄС найбільш прогресивними є дослідження механізмів активізації господарських відносин між Україною та Польщею, яке за останні роки зазнало відчутних змін, особливо в межах Волинського регіону.

Польща є важливим партнером України щодо підтримки її у майбутньому членстві у ЄС. Тому українсько-польське співробітництво, особливо у сфері обслуговування (послуг), є об'єктом першочергової уваги з погляду удосконалення транскордонної співпраці з країнами – членами ЄС.

Аналіз попередніх досліджень. Різними аспектами транскордонного українсько-польського співробітництва присвячені праці [3, с.5–9]. Систематизований аналіз особливостей функціонування сфери обслуговування Волинського регіону у міждержавному українсько-польському співробітництві нами здійснюється уперше

Мета статті – здійснити аналітичний огляд особливостей українсько-польського співробітництва у сфері обслуговування Волинського регіону. **Завдання дослідження:** 1) вивчити вплив факторів на розвиток сфери обслуговування регіону; 2) розкрити особливості функціонування сфери обслуговування з урахуванням сучасних економічних реалій.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Зовнішньо-економічні відносини між Україною та Польщею будуються на таких рівнях сфери обслуговування як: торгівля; інвестиції; обмін технологіями; туризм та готельно-ресторанне господарство та ін.

Наявність розвинутої сфери послуг – важливий фактор, що визначає направленість потоків споживачів і залежить від якісного і

кількісного складу послуг.

Сфера послуг (обслуговування) – частина економіки, яка включає всі види комерційних послуг. Саме сфера послуг складає в економічно розвинутих країнах основну частину економіки (більше 50%). Рештою частин економіки прийнято вважати промисловість і сільське господарство [10].

Послуга – це товар, який реально проявляється у формі діяльності, роботи, тобто не в матеріально-речовій формі. Як і будь-який товар, послуга має вартість і на неї розповсюджуються товарно-грошові відносини. Вся ця специфіка надає послугам унікальні характеристики стосовно набору, змісту, якості послуг, не кажучи вже про форми і методи їх надання.

Надзвичайно широкий діапазон видів послуг, який склався на сучасному ринку може бути поділений на чотири блока. Кожний блок об'єднує близькі за родом і характером послуги. Крім того, багато видів послуг вимагають особливого поділу, оскільки вони не вписуються у вказані блоки [4, с. 52].

Перший блок включає побутові послуги. До них відносяться ті види робіт і діяльності в нематеріальній формі, які пов'язані з задоволенням особистих або сімейних потреб.

Другий блок – соціально-культурні послуги. Він складається з таких груп послуг:

- виховання та освіта людини на різних етапах його життя;
- охорона здоров'я, оздоровлення, рекреація;
- фізична культура, спорт;
- ритуальні послуги;
- культура, відпочинок, розваги;
- туризм

Третій блок містить обмежене коло послуг, головним чином пов'язаних з забезпеченням умов життя.

Четвертий блок характеризується послугами інженерно-технічного характеру, до яких можна віднести транспортні, будівельні, ремонтні, комунікаційні послуги [4, с. 54].

Саме на основі вищезгаданого поділу послуг нами здійснено аналіз українсько-польського транскордонного співробітництва у сфері обслуговування на прикладі Волинського регіону. У період 2010 – 2016 рр. у сфері обслуговування Волинської області та країн

ЄС (у тому числі республіки Польща) спостерігались незначні коливання у експорті та імпорті послуг (табл.1.).

Таблиця 1

**Географічна структура експорту-імпорту послуг
Волинської області у 2010 – 2016 рр. [2]**

(млн.дол.США)

Роки	Експорт		Імпорт	
	Всього	Країни ЄС	Всього	Країни ЄС
2010	46,6	25,5	28,1	24,7
2011	55,7	27,6	26,6	18,4
2012	53,4	49,9	29,7	21,1
2013	57,6	53,2	42,4	20,9
2014	60,3	56,5	20,5	16,5
2015	51,8	49,2	16,7	13,8
2016	50,8	48,6	17,4	15,0

При чому сальдо у транскордонному співробітництві у даній галузі є позитивним для нашого регіону (рис.1). Ріст експорту послуг до відбувався до 2014 р. – 60,3 млн. дол. США [2].

Зниження експорту було спричинено російською агресією проти України, як наслідок було досягнуто обороту 2011 р. Подібна ситуація спостерігається і з імпортом послуг. У 2013 р. році імпорт послуг становив 42,4 млн. дол. США, а у 2016 р. – 17,4 млн. дол. США. У 2016 р. Волинська область експортувала у Польщу послуг на суму 3,2 млн. дол. США, імпортувала – на 4,7 млн. дол. США. [2], а отже торгівельне сальдо є негативним. Проте, станом на І квартал 2017 р. спостерігається ріст експорту послуг у республіку Польща (рис. 2).

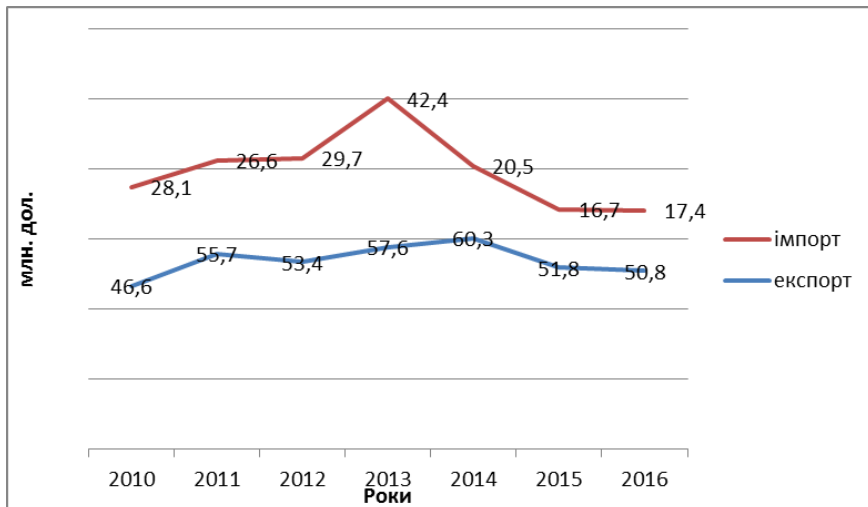

Рис. 1. Динаміка експорту-імпорту послуг Волинської області у країни ЄС у 2010 – 2016 рр.

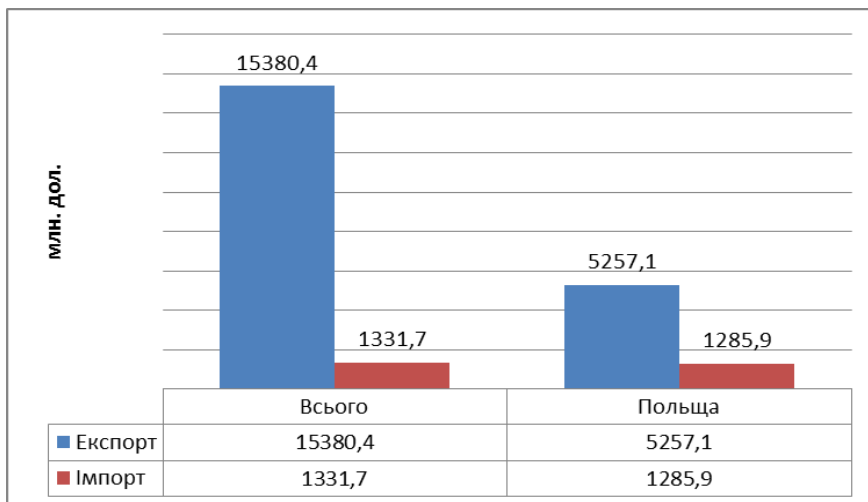

Рис. 2. Структура експорту-імпорту послуг Волинської області станом на I квартал 2017 р.

У загальній структурі частка експорту послуг у Польщу становила 25 %, а імпорту – 49 %. А тому, можна стверджувати, що Польща є важливим стратегічним партнером для Волинської області.

У загальній експортній структурі поділу послуг на блоки переважали послуги пов'язані із переробкою матеріальних ресурсів та транспортні послуги – 83 % та 15 % відповідно (рис. 3).

Експорт інформаційних та ділових послуг становив по 1 %. Станом на I квартал 2017 р. (рис. 4) імпорт послуг становив майже 1,2 млн. дол. США [2].

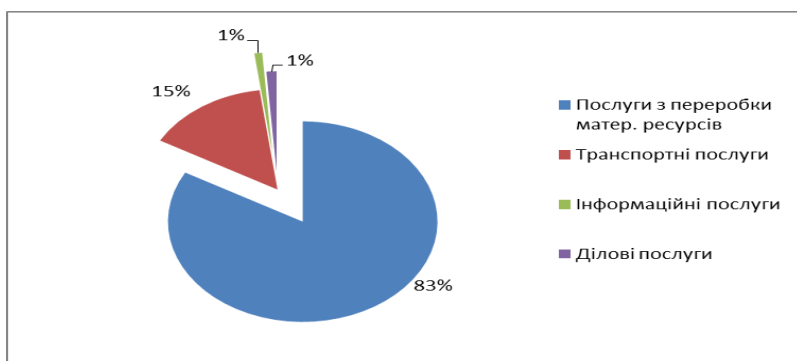

Рис. 3. Структура експорту послуг у республіку Польща станом на I квартал 2017 р.

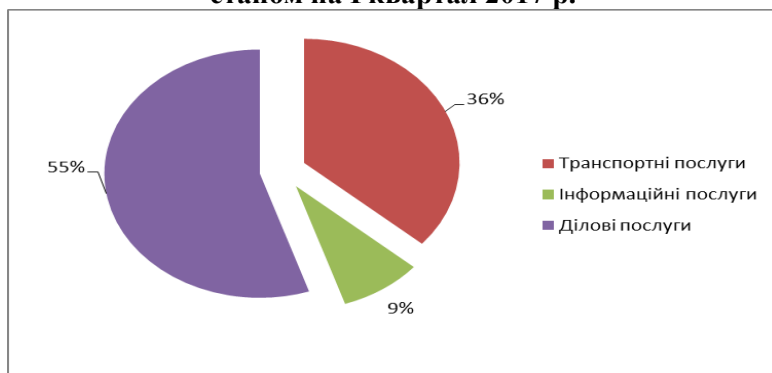

Рис. 4. Структура імпорту послуг у республіку Польща станом на I квартал 2017 р.

У загальній структурі імпорту послуг з республіки Польща частка ділових послуг становить 55%, решту – транспортні (36 %) та інформаційні послуги (9 %).

Виходячи з цього, можна стверджувати, що Волинська область є важливим стратегічним партнером Польщі у сфері обслуговування, при чому з позитивним економічним сальдо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, українсько-польське транскордонне співробітництво у сфері обслуговування зазнало незначних коливань у період 2010 – 2016 рр., де у 2016 р. спостерігається незначний приріст експорту послуг. При чому, у загальній структурі товарообороту послуг між Волинським регіоном та республікою Польща спостерігається позитивне сальдо. Подальшим у дослідженнях українсько-польського транскордонного співробітництва у сфері обслуговування є детальний аналіз експорту-імпорту послуг готельно-ресторанного господарства регіону.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про транскордонне співробітництво» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1861-15>
2. Головне управління статистики у Волинській області. Статистична інформація. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua/>
3. Борщевський В. Українсько-польське економічне співробітництво в умовах євроінтеграції / Віктор Борщевський. – Львів: Аверс, 2007. – 328 с.].
4. Комерційна діяльність на ринку товарів та послуг : Підручник / [В. В. Апопій](#), [С. Г. Бабенко](#), [Я. А. Гончарук](#), [Я. М. Антонюк](#), [П. Ю. Балабан](#), [А. А. Дудла](#). – Київ : НМЦ Укоопосвіта, 2002. – 458 с.
5. Макаренко Є. Україна і Польща в процесах євроінтеграції / Є. Макаренко // Актуальні проблеми міжна-родних відносин. – К. : КНУ ім. Т. Г. Шевченка, 2005. – Вип. 55, ч. 2. – С. 3–9.
6. Павліха Н. Українсько-польське економічне співробітництво: сучасний стан та перспективи розвитку / Н. Павліха, Ю. Марчук // Україна та Польща: минуле, сьогодення, перспективи. – 2012. – Т.1. – С. 85–90. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/jpdf/UPmcp_2012_1_27.pdf

7. Савельєв Є. В. Україно-польські економічні відносини у контексті стратегічного партнерства / Є. В. Савельєв, В. В. Мельник, С. І. Чеботар. – Т.: Економ. думка, 2003. – 344 с.

8. Стрільчук Л. В. Україна – Польща: від добросусідських відносин до стратегічного партнерства (кінець ХХ – початок ХХІ століття) / Л. В. Стрільчук: монографія. – Луцьк: Волинські старожитності, 2013. – 608 с.

9. Янків М. Україна і Польща: стратегічне партнерство в системі геополітичних координат / М. Янків. – Львів: Світ, 2011. – 384 с.

10. Сфера обслуговування. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki>

Lyashuk Mukola. Features of functioning of sphere of service in cross-border Ukrainian-Polish collaboration (on the example of the Volyn region). The aim of the article is to carry out an analytical review of the features of the Ukrainian-Polish cooperation in the Volyn region servicing sector. The main tasks were: to study the influence of factors on the development of the service sector in the region and to reveal the features of the service sector functioning taking into account modern economic realities.

The article describes the features of grouping services into separate parts, their areas, specifics, types, and blocks. The first block, which includes household services (these include those types of work and activities in non-tangible form that are related to the satisfaction of personal or family needs); the second block – socio-cultural services (upbringing and education of a person at different stages of his life; health, recreation, physical culture, sport, ritual services, culture, entertainment, tourism); the third block contains limited range of services, mainly related to the provision of living conditions; the fourth block, which is characterized by engineering and technical services (transport, construction, repair, communication services) are considered by the author.

The framework of Ukrainian-Polish cooperation within the Volyn region is explored. It's been proved that in the period from 2010 to 2016 in the service sector of our region and the EU countries (including the Republic of Poland) there were slight fluctuations in export and import of services.

A number of figures and corresponding diagrams have been analyzed, and based on this, it is concluded that the Volyn region is an important strategic partner of Poland in the service sector, with a positive economic balance. The structure of export and import of services within the framework of Ukrainian-Polish cooperation is analyzed in details. The ways of further cooperation in the sphere of service within the Volyn region are determined.

Key words: sphere of service, services, export, import, Volyn region.

Ляшук Николай. Особенности функционирования сферы обслуживания в трансграничном украинско-польском сотрудничестве (на примере Волынской области). Целью статьи было осуществление аналитического обзора особенностей украинско-польского сотрудничества в сфере обслуживания Волынского региона. Основными задачами, которые были поставлены: изучить влияние факторов на развитие сферы обслуживания региона и раскрыть особенности функционирования сферы обслуживания с учетом современных экономических реалий.

В статье охарактеризованы особенности группировки услуг на отдельные части, рассмотрены их сферы, специфику, виды, а также блоки. Раскрыто первый блок, который включает бытовые услуги (к ним относятся те виды работ и деятельности в нематериальной форме, связанные с удовлетворением личных или семейных нужд), второй блок – социально-культурные услуги (воспитание и образование человека на разных этапах его жизни, здравоохранение, оздоровление, рекреация, физическая культура, спорт; ритуальные услуги; культура, отдых, развлечения; туризм); третий блок – содержит ограниченный круг услуг, главным образом связанных с обеспечением условий жизни и четвертый блок, который характеризуется услугами инженерно-технического характера (транспортные, строительные, ремонтные, коммуникационные услуги).

Исследовано рамки украинско-польского сотрудничества в рамках Волынского региона. Доказано, что в период с 2010 по 2016 гг. в сфере обслуживания нашей области и стран ЕС (в том числе республики Польша) наблюдались незначительные колебания в экспорте и импорте услуг.

Проанализирован ряд цифр и соответствующих графиков, исходя из которых, сделан вывод, что Волынская область является важным стратегическим партнером Польши в сфере обслуживания, причем с положительным экономическим сальдо. Подробно проанализирована структура экспорта и импорта услуг в рамках украинско-польского сотрудничества. Определены пути дальнейшего сотрудничества в сфере обслуживания в пределах Волынского региона.

Ключевые слова: сфера обслуживания, услуги, экспорт, импорт, Волынская область.

Стаття надійшла до редколегії
09.05.2017 р.

УДК: 32.323

Наталія Ніколаєнко,
Ольга Степаненко

Люстрація в країнах Чорноморського регіону: порівняльний аналіз

Стаття присвячена дослідженню особливостей люстраційних процесів у країнах Чорноморського регіону. Автор аналізує процеси люстрації в таких країнах як: Албанія, Болгарія, Грузія, Румунія, Молдова; характеризує особливості виходу кожної з цих країн із зони впливу Радянського Союзу, прослідковує тенденції люстраційних змін у цих країнах та порівнює ці політичні процеси з тими, які відбуваються зараз в Україні.

Детально проаналізовано роботи сучасних та вітчизняних науковців з даної тематики та виявлено, що вперше у науковому дискурсі дається порівняльний аналіз саме люстраційних процесів у країнах колишнього соціального табору та України, тому що лише ці країни зіштовхнулися з проблемою докорінних змін, повалення радянської системи управління та відбудови держави за новою схемою.

Крім того, що автор досліджує шляхи досягнення люстрації у країнах Чорноморського регіону, він дає своє бачення процесам люстрації в нашій державі. Характеризує поняття люстрації та наводить різностороннє тлумачення цього поняття. Зокрема автор вказує, що основна хвиля зміни влади припала на 1989 р., коли за лічені місяці в регіоні було знищено кілька прорадянських комуністичних режимів. Орієнтиром на шляху до реформ європейських держав служила система західної демократії та правової держави. Проте на шляху до демократизації кожна з країн колишнього соціалістичного табору мала позбутися старих норм та законів правління, більшість з них вдалися до люстраційних процесів.

В ході роботи автор дійшов висновку, що кожна з країн Чорноморського регіону мала свої тенденції у питанні люстрації, але автор підтвердив таку гіпотезу: чим менший вплив на ту чи іншу країну мав Радянський Союз, тим легитимнішим був процес люстрації у цій країні.

На відміну від Румунії, Албанії, Болгарії, де люстраційні процеси проходили в 1980-1990 рр., то в Україні питання люстрації підіймалось тільки після «Помаранчевої революції» 2004 р. Поте люстраційні процеси в Україні в 2000-х рр. розглядались як ситуативний інструмент досягнення

політичними силами своїх інтересів. Автор доводить, що з 2014 р. в нашій державі розпочався справжній процес люстрації.

Ключові слова: Чорноморський регіон, люстрація, країни соціалістичного табору, легітимність, державний апарат.

Постановка наукової проблеми. Актуальність проблеми пов'язана із необхідністю дослідити характер люстраційного процесу в країнах Чорноморського регіону. Сьогодні Чорноморський регіон географічно охоплює держави, що входять до різних політичних та військових об'єднань, що спричинене як специфікою цивілізаційної ідентифікації, відмінною філософією державотворчих процесів причорноморських країн, так й інтернаціоналізацією політичних процесів, криз і конфліктів у даному геополітичному ареалі. Через це на початку ХХІ ст. він став ареною зіткнення геополітичних інтересів причорноморських країн і позарегіональних держав.

Неспровокована військова агресія Росії проти України у 2014-2015 р., анексія українського Криму, фактична окупація південного сходу України довели, що створені до цього механізми підтримки безпеки і миру в нашій державі нездатні ефективно протидіяти викликам і загрозам нового покоління. Тож аналіз визначення оптимальних моделей та шляхів розвитку країн Чорноморському регіоні в контексті оновлення політичної еліти сприятиме розбудові України як суверенної, демократичної, правової та економічно стабільної держави.

Чорноморський регіон являє собою особливий географічний простір, багатий на природні ресурси, що займає стратегічне положення, з'єднуючи Європу, Центральну Азію та Близький Схід. Маючи значну кількість населення, регіон стикається з низкою можливостей та викликів для своїх громадян. Зазначений регіон є ринком, що розширюється, і має великий потенціал розвитку, а також є важливим вузлом, через який проходять енергетичні та транспортні потоки. Проте, цей регіон є також і регіоном з невирішеними «замороженими» конфліктами, з багатьма екологічними проблемами та недостатнім контролем на кордонах, що сприяє незаконній міграції та організованій злочинності. Попри значні позитивні події, що відбулись в останні роки, серед різних країн регіону і дотепер зберігається різниця в темпах здійснення економічних реформ та якості державного управління [8].

І хоча кожна з країн, які входять до Чорноморського регіону має власні вектори економічної, соціальної та політичної діяльності, все таки в рамках космополітизму існують і певні спільні риси розвитку.

Таким чином, актуальність даного дослідження зумовлена тим, що після революційних подій в Україні, повноцінний перегляд союзників у питанні зовнішньої політики, а також спроба змінити політичну еліту шляхом люстрації дають змогу по-новому поглянути на розвиток країн Чорноморського регіону і взяти до уваги їхні приклади боротьби з колишнім минулим шляхом люстраційних перетворень.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. У статті використані матеріали відомих науковців та політичних оглядачів, що корисною для дослідження стала стаття Р.Ю. Казанкова, в якій автор характеризує геополітичне положення країн Чорноморського регіону, їх соціально-політичний розвиток; стосовно робіт, які присвячені люстраційним процесам у країнах регіону, важливо виокремити роботи В. Каспарука, Є. Льозіної, Б. Матея, М. Онужик, Ю. Семьової. Детально аналізує процес люстрації в Україні та країнах колишнього соціалістичного табору дослідник Д. Горбач. Чимало дослідників приділяло увагу саме розвитку Чорноморського регіону, зокрема це дослідження А. Бедрія, С. Василенка, М. Дністрянського, Ю. Кочубея, Б. Кухти, В. Потульницького, В. Сергійчука; серед тих дослідників, які особливого значення надавали Україні, як члену Чорноморського об'єднання можна виокремити наступних: В. Кузнецов, В. Маляров, А. Маначинський, Б. Парахонський та багато інших.

Формулювання мети та завдання дослідження. Метою статті є аналіз аспектів люстраційних процесів в країнах Чорноморського регіону та порівняльний аналіз зазначених трансформацій, які нині відбуваються на теренах нашої держави. Реалізація вищезазначеної мети потребує вирішення таких завдань: визначити особливості люстраційних процесів у країнах Чорноморського регіону та порівняти політичні трансформації, які відбулися у країнах Чорноморського регіону та в Україні.

Результати дослідження нададуть можливість прослідкувати особливості люстраційних процесів у деяких країнах Чорноморського регіону, визначити їх головні аспекти та взяти позитивні моменти для прикладу у здійсненні люстрації в Україні. Аналізувати процеси

люстрації пропонується у таких країнах як: Албанія, Болгарія, Грузія, Румунія, Молдова.

Варто відзначити, що найчастіше до методів люстрації вдавалися країни колишнього соціального табору, тому що лише вони зіштовхнулися з проблемою докорінних змін, повалення радянської системи управління та відбудови держави по новій схемі. Країни ж, які не входили до складу Радянського Союзу йшли іншим шляхом розвитку і не вдавались до кардинальних змін із залученням такої процедури як люстрація.

Перш ніж ми перейдемо безпосередньо до аналізу люстраційних процесів, хотілось би детальніше зупинитись на тлумаченні самого поняття «люстрація».

Люстрацією називають комплекс законодавчих заходів, спрямованих на те, щоб не допустити в державні, законодавчі і правоохоронні органи осіб, непридатних правлячим колам за політичними, релігійними та іншими мотивами.

Слово походить від латинського *lustratio*, що означає «очищення через жертвопринесення». Практика люстрації застосовується, як правило, на особах, які прийшли до влади новими режимами по відношенню до своїх політичних супротивників. Термін «люстрація» стосовно до подібної практики виник на початку 1990-х рр. в країнах Східної Європи після падіння в них комуністичного ладу [6].

Після закінчення Другої світової війни частина європейських держав, включаючи Іспанію, Болгарію, Угорщину, Східну Німеччину, Польщу, Румунію, Чехословаччину, виявилися просто в зоні радянського впливу, в той час як Балтійські країни – Латвія, Литва та Естонія – були включені до складу Радянського Союзу. В результаті всі ці держави зазнали примусової радянізації: в них була проведена радикальна перебудова економічної, політичної і соціальної сфер за радянським зразком. У політичній сфері це означало встановлення монополії комуністичної партії, яка реалізовувала примус за допомогою свого силового крила – таємної політичної поліції. В економічній сфері відбувалося одержавлення приватного сектора і будівництво планової економіки, здійснювалися націоналізація власності і колективізація сільського господарства. Хоча рівні національного гноблення і контролю в країнах «соціалістичного табору» розрізнялися, тоталітарні

інститути за радянським зразком насаджувалися і, так чи інакше, функціонували в кожній з них [4].

Падіння комуністичних режимів в країнах Центральної та Східної Європи теж практично збіглося за часом. Основна хвиля зміни влади припала на 1989 рік, коли за лічені місяці в регіоні було знищено кілька прорадянських комуністичних режимів. Початок цього процесу поклала Польща (хоч вона не входить до країн Чорноморського регіону, але саме в цій державі процес люстрації відбувся найвдаліше), де навесні 1989 року комуністична влада вступили в переговори з представниками опозиційної профспілки «Солідарність», а влітку 1989 року були проведені напіввільні парламентські вибори. У червні того ж року керівництво Угорщини ініціювало процес реформ, запросивши опозицію за стіл переговорів. Восени пішли мирні масові протести, що призвели до зміни режимів в НДР, Чехословаччині та Болгарії. Румунія стала єдиною країною, де революційні зміни набули насильницького характеру: в грудні 1989 року комуністична влада застосували зброю проти мирних демонстрантів, що стало причиною загибелі 1 104 і поранення 3 552 осіб, а 25 грудня керівники країни Н. Чаушеску та його дружина – були страчені за рішенням скликаного в той же день військового трибуналу[4].

Після падіння комуністичних режимів орієнтиром на шляху до реформ європейських держав служила система західної демократії та правової держави, що виступає гарантом захисту прав і свобод людини. Хоча всі країни колишнього «соціалістичного табору» переслідували цілі національної незалежності і самовизначення, ці цілі не були кінцевими: більшість здобули незалежність держав в середині 1990-х років і подали заявки на вступ до Європейського союзу.

Прагнення країн до наднаціональної інтеграції стало виявленням їх волі до демократизації, універсалізації, входження в єдине ціннісне співтовариство Заходу. Перехід від тоталітарної комуністичної системи, в якій права і свободи особистості систематично придушувалися державою, до демократії, покликаної гарантувати ці права і свободи, вимагав від цих країн як нової інституційної структури, так і пов'язаної з нею системи цінностей правової держави. Йдеться, головним чином, про створення механізмів контролю і обмеження державної влади та про принципову зміну характеру взаємовідносин між державою і суспільством [4].

Проте так чи інакше кожна з країн колишнього соціалістичного табору мала позбутися старих норм та законів правління, більшість з них вдалися до люстраційних процесів. Підтвердимо цю гіпотезу, проаналізувавши люстраційні процеси в зазначених країнах Чорноморського регіону.

Першою країною, на яку хотілось би звернути увагу є Румунія, тому що, як зазначалось вище, країна довго вступала на шлях демократії, а можливість запровадити люстрацію понесла за собою чималі жертви.

Хоча революційні події сколихнули Румунію ще в 1989 році, все таки закон про люстрацію, був прийнятий Парламентом лише у травні 2010 року. Закон забороняє доступ до державної служби осіб, які працювали у структурах влади та репресивному апараті комуністичного режиму, встановленого окупаційними радянськими військами наприкінці Другої світової війни.

Проте, не дивлячись на вищевказане, хотілось би відзначити, що певних змін політична система Румунії почала зазнавати ще з 50-ті років, тоді у ході консолідації комуністичного режиму, відбулись сотні тисяч політичних процесів та позбавлення волі реальних, або віртуальних ворогів диктатури Георге Георгіу Дежа. Від крайніх правих до соціалістів, від православних до греко-католицьких священників, колишніх посадовців демократичних урядів, селян, офіцерів Королівської Армії та студентів, хвиля терору охопила всю Румунію. А у 80-ті роки політична агонія Н. Чаушеску та жорстка економія застосована до населення довгостроково зашкодили румунському народу і надовго відкинули країну від люстраційних змін.

І нині серед політиків Румунії існує думка, що люстрація відбулась занадто пізно, так депутат Демократично-ліберальної партії Мірча Теоадер зазначила: «Те що ми робимо сьогодні треба було зробити у 90-тих роках, оскільки не йдеться лише про моральну поправку, йдеться про діяльність політичних діячів, які повинні були враховувати майбутній шлях розвитку Румунії»[5].

На відміну від Румунії, в Албанії люстраційні зміни прийшли самі собою.

Албанія стала на шлях кардинальних змін на початку 90-х. Так, в 1995 р. було прийнято два закони: «про верифікації морального обличчя посадових та інших осіб, пов'язаних з обороною

демократичної держави» і «про геноцид і злочини проти людяності, скоєних в Албанії за часів комуністичного режиму з політичних, ідеологічних та релігійних мотивів». Ці закони забороняли «неблагонадійним» працювати на виборних посадах, займати посади в державних установах і засобах масової інформації до 2002 р. кандидати на виборні посади перевірялися на причетність до діяльності спецслужб. Опозиційні партії Албанії звернулися до Конституційного суду, оскаржуючи законність цих актів, проте суд виніс рішення про їх відповідність конституції [6].

Ще однією країною, яка заслуговує на особливу увагу в процесах люстрації є Болгарія.

Тісно пов'язана з СРСР, Болгарія володіла однією з найбільш розгалужених мереж спецслужб. Болгарські агенти були замішані в багатьох скандальних змовах, від невдалої спроби вбивства Папи Івана Павла II до вбивства у 1978 році відомого болгарського письменника і дисидента Георгія Маркова.

Варто пригадати, що ці архіви збиралися розсекретити вже давно, однак тоді утворена після падіння комунізму в 1990 році Комісія з розсекречення з'ясувала, що до десяти відсотків чиновників і підприємців посткомуністичної Болгарії входили до числа співробітників КГБ і його інформаторів. Тому було вирішено не ризикувати.

Основна боротьба в Болгарії розвернулася навколо закону про декомунізацію науки і освіти. Він був прийнятий в грудні 1992 року і забороняв колишнім активістам Компартії, викладачам комуністичної ідеології посідати керівні посади в наукових установах і вузах. Проте ухвалення парламентом закону, що забороняє розголошення змісту досє таємної поліції, перешкодило всім зусиллям в області декомунізації [3].

Що ж стосується сьогодення, то ще в червні 2011 року парламент Болгарії схвалив зміни в законодавстві, згідно з якими особи, які співпрацювали зі спецслужбами при соціалізмі, не зможуть займати вищі дипломатичні посади.

Уряд запропонував внести поправки до законодавства після того, як Комісія з розсекречення виявила, що більше 45 діючих послів і консулів були пов'язані з болгарською спецслужбою. За оцінками комісії, близько 45 відсотків з 462 колишніх і діючих дипломатів були

агентами спецслужб, включаючи послів Болгарії в Лондоні, Берліні, Римі, Токіо та Москві.

Відносно нещодавно до люстраційних процесів вдалася Грузія. Так, у жовтні 2010 р. парламент Грузії прийняв закон, що забороняє займати високі посади в державі особам, які служили в КДБ або перебували на керівних посадах в КПРС. Комісія з люстрації, створена відповідно до цього закону, займалася питаннями викорінення в Грузії комуністичної символіки, в тому числі в назвах вулиць і площ, а також ліквідацією монументів, що символізують тоталітарне минуле. 1 червня 2011 р. Парламент Грузії одногосно прийняв закон про люстрацію, а також про заборону фашистської і комуністичної символіки. Цим законом встановлені посадові обмеження для колишніх співробітників спецслужб Радянського Союзу, а також колишніх посадових осіб Компартії та комсомолу. Ці люди не можуть працювати в органах виконавчої влади та у судових органах. Крім того, зазначені громадяни не зможуть займати посади керівників вищих навчальних закладів. Прийнята «Хартія свободи» включає в себе окрім заборони радянської та фашистської символіки на території країни, ще й забороняє перебування на керівних посадах колишнім партійним і комсомольським функціонерам та співробітникам радянських спецслужб, не допускає використання в географічних назвах імен радянських і комуністичних діячів. Грузія – перша з країн Чорноморського регіону, яка провела у себе дерадянізацію. Закон про люстрацію підписав президент Грузії Михайло Саакашвілі [9].

І ще однією країною, яка останнім часом, як і Україна, силою своїх громадян заявила про недемократичні дії уряду є Молдова.

Вперше в Молдові запропонували прийняти закон про люстрацію ще в 1999 році. Законопроект Християнсько-демократичної народної партії (ХДНП) передбачав доступ до особових справ інформаторів КДБ і оголошення цієї структури політичною поліцією. Ініціатива не знайшла підтримки в парламенті. Тодішня комуністична опозиція виступила проти, заявивши, що це призведе до розколу суспільства.

Така ж доля спіткала у 2000 році проект Партії демократичних сил. У 2009 році, коли молдавські комуністи після 8 років влади пішли в опозицію, люстрацію запропонувала провести Ліберальна партія. Але вже через рік, коли її лідер Міхай Гімпу став тимчасово виконуючим обов'язки президента країни, він заявив, що велика частина архівів КДБ

ще в 90-ті роки була переправлена спочатку в Тирасполь, а звідти до Москви.

Нині більшість політиків вважає, що проголосувавши за закон про засудження тоталітарного комуністичного режиму, народні обранці повинні прийняти закон про люстрацію, адже злочини скоював не саме режим, а конкретні люди, які його підтримували.

Політичний коментатор Роман Міхаеш впевнений, що молдавські комуністи самі себе ставлять під удар, адже люстрація в першу чергу вдарить по ним. Хоча текст законопроекту ще не підготовлений, в ньому, на думку експерта, повинні міститися статті, спрямовані проти тих, хто за радянських часів обіймав високі посади в партійній ієрархії. Серед них і лідер ПКРМ, экс-президент країни Володимир Воронін, який в 1983-1985 роках працював в ЦК Компартії Молдавії, а в 1989 році очолив Бендерський міськком партії [7].

Щодо України, то питання люстрації тут підіймалось тільки після 2004 року, а точніше – після «Помаранчевої революції». Було підготовлено три законопроекти про люстрацію, які явно висловлювали інтереси вузьких партійних кіл. Можна легко стверджувати, що люстраційні процеси в Україні в 2000-х рр.. розглядались як ситуативний інструмент досягнення політичними силами своїх інтересів. Так чимало політиків за для того, щоб позбутися сильного конкурента піддавали перевірці кандидатів на представницькі органи, ЗМІ, політичні партії та суспільні організації тощо. Люстраційні процеси таки відбулися після 2004 року, але вони охарактеризовувались як «дика», «практична» люстрація, що була пов'язана з приходом В. Ющенко та його команди, але ці зміни не носили системного характеру.

Що ж стосується сьогодення, то автор статті вважає, що саме зараз розпочався бурхливий процес люстрації в Україні. Підтвердженням цьому є ряд головних подій:

Всезагальний супротив політиці діючого олігархічного клану при владі у вигляді спочатку масових протестів, а пізніше і революційних подій на Майдані;

Силові заворушення між владними силами та громадськими, як результат втеча президента та його приближників;

Створення по всій території країни люстраційних комісій;

Прийняття ряду законопроектів щодо обмеження депутатської діяльності (зокрема, закон ? 1188-18 «Про відновлення довіри до судової системи України»);

Боротьба більшої частини населення з прокомуністичними налаштуваннями та руйнування комуністичних пам'яток на території країни;

Підготовка та проведення в короткий термін позачергових виборів Президента України;

Масові акції протесту діям парламенту, вимоги громадян щодо докорінної зміни складу Верховної Ради, як наслідок – позачергові вибори до Верховної Ради України.

І нарешті прийняття Верховною Радою України Закону «Про очищення влади» від 16 вересня 2014 р.

Це не останні зрушення у напрямку до демократичних перетворень шляхом залучення люстрації.

Висновки Таким чином, країни Чорноморського регіону, маючи особливі, притаманні кожній окремі риси та умови розвитку, на початку 90-х зіштовхнулися з єдиною проблемою – звільнення від комуністичного режиму та впливу радянської влади. На допомогу в цьому прийшов процес люстрації, який по-різному проходив у даних країнах, але мав єдине призначення, – зміна політичної еліти. Якщо проводити паралелі між політичними трансформаціями, які відбулися у країнах Чорноморського регіону та в Україні, слід зазначити, що чим більшою була диктатура у тій чи іншій країні, – тим гостріше поставала проблема застосування люстрації; за роки незалежності у нашій державі не одноразово намагалися застосувати люстраційні методи, але до цих пір повноцінної люстрації не відбулося, хоча початок покладено.

Перспективи подальших досліджень. Наразі деякі країни Чорноморського регіону, як і Україна, ще потребують докорінних змін та перетворень в політичній системі, але у більшості з них процес люстрації авершено. Адже завдяки своєчасному застосуванню люстрації ці країни вже мають усі тенденції до розвитку демократії, легітимності та верховенства права; будемо сподіватись, що ті зміни, які вже пройшли в Україні призведуть до позитивних зрушень.

Список використаних джерел

Горбач Д. Декомунізація Східної Європи: чи тим шляхом іде Україна?[Електронний ресурс] / Д. Горбач. – Режим доступу:

http://www.eurointegration.com.ua/rus/articles/2015/11/10/7040071/view_print

Казанков Р.Ю. Проблема формування чорноморського геополітичного простору в першій половині ХХ ст.: український варіант // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна [Електронний ресурс] / Р.Ю. Казанков. – Режим доступу: [file:///C:/Users/user/Downloads/VKhISU_2008_835_11_9.pdf]

Каспрук В. Розсекречення: болгарські уроки викриття тоталітарних спецслужб для України [Електронний ресурс]/ В. Каспрук. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/World/82327/PrintView>

Льозіна Є. Люстрація та відкриття архівів в країнах Центральної та Східної Європи [Електронний ресурс] / Є. Льозіна . – Режим доступу: <http://urokiistorii.ru/node/52813>

Матей Б., Онужик М. Люстрація в Румунії [Електронний ресурс] / Б. Матей, М. Онужик. - Режим доступу: <http://old.rii.ro/arh-art.shtml?lang=12&sec=35&art=33396>

Нікітін М. Люстрація в різних країнах світу [Електронний ресурс] / М. Нікітін. – Режим доступу: <http://tass.ru/info/1448684>;

Семьонова Ю. Молдавські комуністи пропонують люстрацію [Електронний ресурс] / Ю. Семьонова. - Режим доступу: http://www.dw.com/ru/Чорноморський_регіон. – Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/book/ogljad/003_4.htm

Що таке люстрація і як вона проходила у різних країнах [Електронний ресурс]/ Режим доступу: <http://4vlada.com/consultation/33673>

Николаенко Наталия, Степаненко Ольга. Люстрация в странах Черноморского региона: сравнительный анализ. Стаття посвящена исследованию особенностей люстрационных процессов в странах Черноморского региона. Автор анализирует процессы люстрации в таких странах как: Албания, Болгария, Грузия, Румыния, Молдова; характеризует особенности выхода каждой из этих стран из зоны влияния Советского Союза, отслеживает тенденции люстрационных изменений в этих странах и сравнивает эти политические процессы с теми, которые происходят в настоящий момент в Украине.

Детально проанализированы работы современных и отечественных ученых по данной тематике и выявлено, что впервые в научном дискурсе дается сравнительный анализ именно люстрационных процессов в странах бывшего социалистического лагеря и Украины, потому что только эти

страны столкнулись с проблемой существенных изменений, свержение советской системы управления и восстановления государства по новой схеме.

Кроме того, что автор исследует пути достижения люстрации в странах Черноморского региона, он дает свое видение процессам люстрации в нашем государстве, характеризует понятие люстрации и приводит разностороннее толкование этого понятия. В частности автор указывает, что основная волна смены власти пришла на 1989 г., когда за считанные месяцы в регионе было уничтожено несколько просоветских коммунистических режимов. Ориентиром на пути к реформам европейских государств служила система западной демократии и правового государства. Однако на пути к демократизации каждая из стран бывшего социалистического лагеря должна была избавиться от старых норм и законов правления, большинство из них прибегли к люстрационным процессам.

В ходе работы автор пришел к выводу, что каждая из стран Черноморского региона имела свои тенденции в вопросе люстрации, но автор подтвердил такую гипотезу: чем меньше влияние на ту или иную страну имел Советский Союз, тем легитимнишим был процесс люстрации в этой стране.

В отличие от Румынии, Албании, Болгарии, где люстрационные процессы проходили в 1980-1990 гг., в Украине вопрос люстрации поднималось только после «Оранжевой революции» 2004 г. Однако люстрационные процессы в Украине в 2000-х гг. рассматривались как ситуативный инструмент достижения политическими силами своих интересов. Автор доказывает, что с 2014 г. в нашем государстве начался настоящий процесс люстрации.

Ключевые слова: Черноморский регион, люстрация, социалистические страны, легитимность, государственный аппарат.

Nikolaienko Nataliia, Stepanenko Olga. Lustration in the countries of the Black Sea region: comparative analysis. The article is devoted to the study of the peculiarities of lustration processes in the countries of the Black Sea region. The author analyzes the lustration processes in such countries as Albania, Bulgaria, Georgia, Romania, Moldova; characterizes the peculiarities of the output of each of these countries from the zone of influence of the Soviet Union, monitors the tendencies of lustration changes in these countries and compares these political processes with those that are taking place in Ukraine at the present time.

The work of modern and domestic scholars on this subject is analyzed in detail and it is revealed that for the first time in the scientific discourse a comparative analysis is given of lustration processes in the countries of the former socialist camp and Ukraine, because only these countries faced with the problem of significant changes, the overthrow of the Soviet system of governance and the restoration of the state under the new scheme.

The author studies the ways of achieving lustration in the countries of the Black Sea region and gives her vision to the processes of lustration in our state, characterizes the concept of lustration and leads to a comprehensive interpretation of this concept. In particular, the author points out that the main wave of power change took place in 1989, when several pro-Soviet communist regimes were destroyed within a few months in the region. The system of Western democracy and the rule of law served as a reference point on the road to reforms in European countries. However, on the way to democratization, each of the countries of the former socialist camp had to get rid of the old norms and laws of government, most of them resorted to lustration processes.

During the work, the author came to the conclusion that each of the countries of the Black Sea region had its own tendencies in the question of lustration, but the author confirmed such a hypothesis: the less influence the Soviet Union had had on this or that country, the more legitimate was the process of lustration in the country.

Unlike Romania, Albania, Bulgaria, where the lustration processes took place in 1980-1990, in Ukraine the question of lustration was raised only after the 2004 Orange Revolution. However, lustration processes in Ukraine in the 2000s were viewed as a situational tool for achieving political interests by political groups. The author proves that since 2014 in our state a real process of lustration has begun.

Key words: the Black Sea region, lustration, socialist countries, legitimacy, state apparatus.

Стаття надійшла до редколегії
13.05.2017 р.

Брекзінт і перспективи формування європейської політичної свідомості в Україні

У статті аналізуються сценарії подальшого розвитку ЄС. зокрема «Йдемо тим же шляхом», який має вирішити великі проблеми, зокрема формування внутрішнього ринку, цифрового єдиного ринку, енергетичного союзу, ринку капіталу і оборонного союзу; «Єдиний ринок – перш за все», що передбачає сприяння інноваціям, співробітництву у сферах безпеки, оборони та міграції; «Хто хоче більше – робить більше», який означає, що не всі держави-члени повинні рухатися в однаковому темпі; «Краще менше та краще» («Європа різних швидкостей»), що концентрує зусилля на імплементації певних політичних сфер, але зменшує рівень взаємодії в питаннях, які не приносять прогресу; «Робимо більше і разом», згідно з яким країни-члени передають більше влади, ресурсів і повноважень в прийнятті рішень певному органу. Тут охарактеризовані також основні сценарії власно Брекзиту – «Жорсткий» Брекзінт, «Жорсткий» Брекзінт без підписання угоди, «Відмова від Брекзиту», «Пізній Брекзінт», «Англійський Брекзінт», «М'який» Брекзінт.

У статті аналізуються авторські прогнози щодо формування європейської політичної свідомості. Аналізуючи європейську політичну свідомість, автор виокремлює чотири основні перспективи її розвитку: внутрішньо позитивна (засвоєння нашими громадянами європейської культури, опанування спільної європейської історії, знайомство з системою управління ЄС та побудова Європи в Україні), зовнішньо позитивна (формування європейської політичної свідомості, що ґрунтується на паритеті національної та європейської ідентичності за зовнішнього збереження ментальної ознаки «європеєць»), нейтральна (обумовлена збереженням своєрідного статус-кво, коли Україна залишається у сучасному стані невизначеності, недореформованості економіки, політики і соціокультурної сфери, коли фактично слабо сформована як національна, так і європейська ідентичність) та негативна (передбачає погіршення відносин між Україною та ЄС, замороження діалогу щодо Угоди про асоціацію та євроінтеграційного процесу України в умовах поглиблення кризи ЄС). Тут зазначається, що залежно від сценарію подальшого розвитку ЄС та Брекзиту можливі різні наслідки для розвитку та динаміки

європейської політичної свідомості на європейському континенті загалом та України зокрема.

Ключові слова: європейська політична свідомість, ЄС, ідентичність, прогнози, сценарії, Брекзїт.

Постановка наукової проблеми та її значення.

Перетворення в суспільствах у більшості європейських країн, які виражаються в євроінтеграційних змінах, потребують адекватних змін у сфері політичної свідомості. Тому політичну свідомість важливо розглядати як чинник європейського інтеграційного політичного процесу. Осмислення сутності європейської політичної свідомості в умовах поглиблення європейської інтеграції загалом та реалізації євроінтеграційної стратегії України має справу з науковою проблемою, в центрі аналізу якої знаходяться інтерактивні політичні процеси, а тому їх остаточні наслідки можна лише прогнозувати. Оскільки рівень успішності інтеграційних процесів напряду залежить від рівня підтримки, котру вони отримують від населення, Брекзїт матиме значний вплив на життя не лише Великобританії, а й усієї європейської громади. Залежно від його сценарію, можливі різні наслідки для розвитку та динаміки європейської політичної свідомості на європейському континенті загалом та України зокрема.

Аналіз останніх досліджень обраної проблеми. У вітчизняних джерелах поки що відсутнє комплексне політологічне дослідження особливостей розвитку європейської політичної свідомості. Проте аналіз публікацій останніх років доводить, що основні тенденції розвитку європейської політичної свідомості України та інших держав ЄС вплинули й на наукові інтереси вітчизняних науковців різних галузей. Водночас сьогодні обмаль цілісних політологічних досліджень перспектив розвитку європейської політичної свідомості, зокрема, комплексного аналізу особливостей формування, розвитку європейської політичної свідомості, що зумовило вибір теми, визначило мету й завдання даної роботи.

Формулювання мети та завдання дослідження: на основі аналізу сутності європейської політичної свідомості виявити перспектив її розвитку в Україні в контексті Брекзїту.

Результати дослідження та їх обґрунтування. Європейське майбутнє України та процеси її європейської інтеграції є досить дискусійним питанням для громадськості. Проте яким би сумним і болісним ні був Брекзїт, він не може зупинити ЄС на його шляху до майбутнього. Євросоюз має продовжувати своє існування, має йти далі.

Як вважає італійський політолог А. Колоннеллі, «як би дивно, сумно та ілюзорно це не звучало, Європейський Союз міг би стати сильнішим без Об'єднаного Королівства. Брекзїт вивільнив найслабшу ланку» [7].

Аналогічну думку висловлює і український аналітик О. Молдован: «вихід Великої Британії насправді не став трагедією для ЄС, а швидше навіть позитивом. Британія завжди мала особливий статус у європейській спільноті, і трималася на відстані від політичних процесів континентальної Європи. Лондон був вкрай важким партнером для Брюсселя. Він постійно вимагав для себе особливих умов та спеціальних прав, відмовлявся від повноцінної інтеграції в спільноту. Це все ускладнювало конструкцію управління ЄС і вносило певну асиметрію. Своїм бажанням зберегти максимально широкий суверенітет Велика Британія фактично була головним гальмом процесів європейської інтеграції» [2].

Можна погодитися з дослідником, що британська політика не дуже подобалась іншим членам та керівникам ЄС, а тому вони не роблять трагедії з того, що досить незручний партнер вирішив залишити ЄС. «Більшість європейських політиків і експертів вбачають лише іміджеві втрати від Брекзїт для ЄС. Натомість вони переконані, що кінець кінцем він призведе до більшої консолідації та глибшої інтеграції континентальної Європи» [2].

Як зазначав голова Єврокомісії Ж.-К. Юнкер, занадто часто обговорення майбутнього Європи зводилися до спрощеного бінарного вибору: «більшою» або «меншою» має бути Європа. Після референдуму у Великобританії було запропоновано широкий вибір напрямків розвитку 27 європейських держав (майбутнє Європи-27). Не всі вони, зрозуміло, знайшли однозначну підтримку Комісії, проте всі 5 були оприлюднені [9].

Запропоновані ЄС сценарії подальшого розвитку співдружності, на думку Ж.-К. Юнкера, не виключають один одного

і не є вичерпними. «Наскільки болючим і сумним не був би Brexit, він не зупинить ЄС на шляху до майбутнього, ми повинні рухатися вперед», ? говорив він [1].

Перший сценарій – «Йдемо тим же шляхом» – є продовженням сьогоденної політики ЄС, передбачає, що Союз продовжить існувати в нинішньому вигляді. Він сконцентрується на реформах, інвестиціях та створенні робочих місць. Однак Ж.-К. Юнкер застеріг, що єдність 27 держав може швидко бути поставлена під питання в разі серйозних розбіжностей. Йому варто зосередитися на вирішенні великих проблем, зокрема формуванні внутрішнього ринку, цифрового єдиного ринку, енергетичного союзу, ринку капіталу і оборонного союзу, хоча, без сумніву, виникає питання, чи буде цього достатньо.

Другий сценарій – «Єдиний ринок – перш за все» – передбачає сприяння інноваціям, співробітництву у сферах безпеки, оборони та міграції.

Ж.-К. Юнкер зауважив, що ЄС міг би піти іншим шляхом, орієнтуючись тільки на єдиний ринок. Якщо держави-члени не в змозі знайти спільну мову у більшій кількості областей політики і все більше і більше урядів хочуть звести роль комісії до ролі простого менеджера ринку, це може бути єдиним життєздатним рішенням. Проте «це не наш варіант! Європейський союз буде більш-менш зведений до зони вільної торгівлі ... Єдиний ринок і євро зона не є самоціллю. Вони повинні служити людині» [9].

Третій сценарій – «Хто хоче більше – робить більше» – передбачає мінімізацію функцій союзу і відсутність просунення загальної політичної інтеграції, проте дозволяючи країнам-членам, які бажають глибше співпрацювати в певних сферах, зокрема, з питань оборони, внутрішньої безпеки та соціальної політики. створювати одну або кілька «коаліцій доброї волі» у різних сферах політики. Це означає, що не всі держави-члени повинні рухатися в однаковому темпі. Якщо не вдається знайти згоду в колі 27 – ні з точки зору цілей, ні з точки зору засобів зробити дещо, має бути створена можливість для тих, хто бажає, домогтися прогресу в тих областях, де це необхідно. У той же час, інші, які не можуть або не хочуть бути там на початку повинні мати можливість приєднатися до ініціаторів пізніше. Працювати за цим сценарієм можливо.

Європейський успіх майже завжди починався з роботи піонерів – прикладом є і шенгенська зона, і євро зона.

Сценарій чотири – «Краще менше та краще» («Європа різних швидкостей») – 27 країн ЄС концентрують зусилля на імплементації певних політичних сфер, але зменшують рівень взаємодії в питаннях, які не приносять прогресу. Це буде сприяти більш ефективному використанню обмежених ресурсів в певних сферах, дозволить групам країн-членів об'єднуватися в «коаліції зацікавлених» для здійснення політики в конкретних сферах.

Сценарій п'ять – «Робимо більше і разом» – країни-члени передають більше влади, ресурсів і повноважень в прийнятті рішень певному органу. Це забезпечує швидке прийняття та затвердження рішень на загальноєвропейському рівні. Завдяки цьому посилюється співпраця і централізація в рамках блоку. Головну роль у цьому сценарії буде грати валютний союз.

Поява Білої книги в ряді дослідницьких центрів Європи викликала спірну реакцію [3]. На думку експертів Carnegie Europe, Біла книга, в такому виді, виявила дві основні слабкі сторони Європейської комісії. «По-перше, Комісія втратила будь-яку владу і амбіції для створення власного бачення майбутнього ЄС. Вона втратила справжнє почуття впевненості в собі, що в свій час, стало рушійною силою інтеграції під головуванням Ж. Делора в період з 1985 по 1994 рр. По-друге, п'ять сценаріїв показують повну відсутність стратегії в ЄС. А Європа не потребує списку необхідних покупок, щоб замовити страви в меню».

В аналітичному центрі Bruegel також не побачили у Книзі чіткої картини того, як буде виглядати ЄС хоча б через 5 років. При цьому, основним упущенням, на їхню думку, стала відсутність у сценаріях відповідей на три ключові питання. «1) Як ЄС повинен взаємодіяти у майбутньому зі своїми сусідами?; 2) Як Європа може керувати напруженістю, що створюється в умовах різних «швидкостей» інтеграції?;

3) Як має Європа стати стійкою валютою за відсутності вагомих кроків у напрямку створення фіскального союзу?». При цьому, сам документ більше нагадує policy paper одного з європейських аналітичних центрів, а не цілої Комісії і досить поверхнево описує,

яким чином повинні функціонувати європейські інституції при кожному зі сценаріїв.

Однак, за останній рік після того, як Британія проголосувала за вихід з ЄС, інші 27 країн-членів блоку зміцнили спільну позицію і звузили шанси країни уникнути «жорсткого» Брекзиту.

Наступні сценарії показують, що може трапитись після того, як виборці не виправдали сподівань Т. Мей щодо формування більшості та зробили її залежною від ірландської партії прихильників Брекзиту і політичних суперників, які тільки і чекають можливості її змістити.

«Жорсткий» Брекзит виходить з того, що Британія залишить єдиний ринок і митний союз, припинить нагляд за судом ЄС, бюджетні внески до ЄС та вільну міграцію з ЄС до Британії. Після завершення перехідного періоду, Т. Мей планує підписати пакт щодо вільної торгівлі між ЄС та Великобританією.

«Жорсткий» Брекзит без підписання угоди Т. Мей трактує таким чином: «відсутність угоди, краща за погану угоду», проте лідери ЄС вважають, що відсутність угоди означатиме економічний та правовий хаос.

Відмова від Брекзиту зараз, здається, втраченою, оскільки як великі британські партії, так і Брюссель приймають Брекзит.

Пізній Брекзит обумовлений політичним хаосом у Великобританії, що може спричинити можливу затримку переговорів. До того ж стаття 50 передбачає подовження терміну на два роки, якщо це рішення підтримано одноставно. Проте лідери ЄС сумніваються у наданні додаткового часу, оскільки їм необхідно, щоб Британія встигла вийти зі складу ЄС до виборів до Європарламенту у травні 2019.

Англійський Брекзит обумовлений тим, уряд Шотландії наполягає на спеціальній угоді, яка б залишила її на єдиному ринку, а за відсутності такої можливості, шотландці готові відділитись та залишитись у ЄС або заново увійти до блоку. Північна Ірландія і, зокрема юніоністські союзники Т. Мей також хочуть уникнути створення жорсткого кордону між Британією та ЄС.

«М'який» Брекзит припускає, що за таким сценарієм Британія має принаймні залишитись в єдиному ринку заради збереження робочих місць та торгівлі. Британські прихильники «м'якого» Брекзиту стверджують, що ЄС, особливо великих експортерів до

Британії, можна переконати. Проте, здається, блок не збирається порушувати свої рішення. У жовтні Д. Туск сказав: «Єдиною альтернативою «жорсткого» Брекзиту є його відміна» [5]

Говорячи про перспективи формування досліджуваної свідомості, варто виокремити кілька сценаріїв, що тією чи іншою мірою дають відповідь на запитання про розвиток європейської політичної свідомості в Україні. Враховуючи запропоновані Єврокомісією сценарії розвитку ЄС після Brexit, умовно виокремимо чотири можливі перспективи: внутрішньопозитивна, зовнішньопозитивна, нейтральна та негативна. Найбільш вірогідним сценарієм у середньостроковій перспективі є внутрішньопозитивний, а в довгостроковій перспективі – зовнішньопозитивний. Найменш бажаними загалом є, зрозуміло, нейтральний та негативний сценарій.

Розглянемо вказані сценарії детальніше.

Як справедливо зазначали німецькі дослідники, «Європа знаходиться там, де європейці відчувають себе європейцями» [8, с. 27]. Саме тому перспектива формування європейської політичної свідомості для українців найбільш сприятлива і реальна в рамках так званого внутрішньопозитивного сценарію – при засвоєнні нашими громадянами європейської культури, опануванні спільної європейської історії, знайомстві з системою управління ЄС та побудові Європи в Україні: досягнення ustalених в Європі стандартів і норм організації політичної, економічної, соціальної й культурної сфер життя. В умовах дії пострадянських стандартів і норм навряд чи можливо сформувати у більшості населення країни європейську політичну свідомість, оскільки, як відомо, буття визначає свідомість. В Україні формується європейська політична свідомість, що ґрунтується на пріоритеті національної ідентичності та розвиненій європейській ідентичності за зовнішнього збереження національної ознаки «українець» (як атрибута української політичної нації). Такий сценарій можливий в рамках сценарію розвитку ЄС – «Європа різних швидкостей».

Зовнішньопозитивний сценарій ґрунтується на тому, що вмотивована прогресивними цілями, Україна, завдяки конструктивному підходу та широкомасштабній плідній співпраці, стає дійсним членом ЄС. В Україні формується європейська

політична свідомість, що ґрунтується на паритеті національної та європейської ідентичності за зовнішнього збереження ментальної ознаки «європеєць». Більшості населення властива європейська політична свідомість. Саме тому, зазначає український політик Б. Яременко, нам варто зосередитися на внутрішніх реформах, на застосуванні тих стандартів життя, економіки і політики в Україні, які є «максимально близькими до європейських, які роблять нас частиною європейської ментальності та спільноти тощо» [5]. Цей сценарій найреальнішим може бути у рамках першого сценарію розвитку ЄС, що ЄС продовжить існувати в поточному вигляді, сконцентрувавшись на реформах, інвестиціях та створенні робочих місць.

Нейтральний сценарій обумовлений збереженням своєрідного статус-кво, коли Україна залишається у сучасному стані невизначеності, недореформованості економіки, політики і соціокультурної сфери, коли фактично слабо сформована як національна, так і європейська ідентичність. А ЄС слідує останньому сценарію ? посилити співпрацю і централізацію в рамках блоку, надає перевагу валютному союзу, а тому не розглядає вступ України до співтовариства у реальній перспективі. У цих умовах лише близько половині населення властива європейська політична свідомість. Зберігаються значні відмінності ментального простору заходу, сходу та півдня України.

Негативний сценарій передбачає погіршення відносин між Україною та ЄС, замороження діалогу щодо Угоди про асоціацію та євроінтеграційного процесу України в умовах поглиблення кризи ЄС. Демократичний процес в Україні згортається. Економічні вигоди окремих «груп інтересів» штовхають Україну до Євразійського економічного союзу і Україна, перебуваючи під сильним впливом Росії, поступово змінює вектор інтеграції на євразійський. Відносини Україна - ЄС майже заморожено на невизначений період. Україна припиняє з ЄС переговори про вступ. Україна демонструє пріоритет національної ідентичності, значно зменшується кількість населення, якому властива європейська ідентичність. Рівень поширення європейської політичної свідомості поступово знижується.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, прагнення українського суспільства увійти в європейське співтовариство супроводжувалося позитивними змінами в європейській політичній свідомості українців, про що свідчать результати опитувань, проведених як вітчизняними, так і зарубіжними соціологічними центрами. Такі результати ілюструють загалом сприятливе позитивне ставлення більшості українців до Євросоюзу. З іншого боку, «навіть чи можливо вести мову про остаточну трансформацію суспільних настроїв у бік євроінтеграції, адже питання підписання Асоціації набуло різноманітних акцентів, вимірів і регіональних особливостей, що ускладнило євроінтеграційний вибір українців» [6, с. 216].

Список використаних джерел

- 1.Єврокомісія запропонувала 5 сценаріїв розвитку ЄС після Brexit. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.rbc.ua/ukr/news/evrokomissiya-predlozhyila-5-stsenariiev-razvityiya-1488401869.html>
- 2.Молдован Олексій. Куди рухається ЄС: п'ять тез про майбутнє Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://mind.kiev.ua/publications/20170656-kudi-ruhaetsya-es-pyat-tez-pro-majbutne-evropi>
- 3.Нагорняк Іван Єврокомісія розповіла, яке майбутнє чекає Європу. Чи є в ньому місце для України? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/04/7/7064215/>
- 4.Наслідки Brexit. Євроскептицизм в Євросоюзі та погані шанси України на інтеграцію[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tsn.ua/svit/naslidki-brexite-yevroskepticizm-v-yevrosoyuzi-ta-pogani-shansi-ukrayini-na-integraciyu-690082.html>
- 5.Шкробанець О. І. Особливості формування громадської думки в Україні у контексті євроінтеграційного вибору / О. І. Шкробанець // Вісник Національного університету «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – 2015. – ? 1. – С. 211–225
- 6.Chance of smooth Brexit fades after British election chaos [Electronic source] – Access mode: <http://www.reuters.com/article/us-britain-election-eu-scenarios-analysis-idUSKBN1920SB?il=0>
- 7.Colonnelli Alessio. The sad truth is Europe will be stronger without Britain – but we'll welcome you when you come crawling back [Electronic

source] – Access mode: <http://www.independent.co.uk/voices/brexit-talks-europe-negotiations-stronger-without-rejoin-cancel-eu-welcome-come-crawling-back-a7798956.html>

8. Die Identität Europas: Fragen, Positionen, Perspektiven / Werner Weidenfeld (Hrsg.). – Hanser, München ; Wien, 1985. – 292 p.

9. Quo vadis Europa at 27? Avenues for a united future at 27 [Electronic source] – Access mode: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-17-424_en.htm

Пикула Николай. Брекзит и перспективы формирования европейского политического сознания в Украине. В статье анализируются сценарии дальнейшего развития ЕС. в частности «Идем тем же путем», который должен решить большие проблемы, в частности формирование внутреннего рынка, цифрового единого рынка, энергетического союза, рынка капитала и оборонного союза; «Единый рынок - прежде всего», что предусматривает содействие инновациям, сотрудничеству в сферах безопасности, обороны и миграции; «Кто хочет больше - делает больше», который означает, что все государства-члены должны двигаться в одинаковом темпе; «Лучше меньше да лучше» («Европа разных скоростей»), который концентрирует усилия на имплементации определенных политических сфер, но уменьшает уровень взаимодействия в вопросах, которые не приносят прогресса; «Делаем больше и вместе», согласно которому страны-члены передают больше власти, ресурсов и полномочий в принятии решений определенному органу. Здесь охарактеризованы также основные сценарии собственно Брекзиту - «жесткий» Брекзит, «жесткий» Брекзит без подписания соглашения, «Отказ от Брекзиту», «Поздний Брекзит», «Английский Брекзит», «Мягкий» Брекзит.

В статье анализируются авторские прогнозы по формированию европейского политического сознания. Анализируя европейское политическое сознание, автор выделяет четыре основные перспективы его развития: внутри положительная (усвоение нашими гражданами европейской культуры, овладение общей европейской истории, знакомство с системой управления ЕС и построение Европы в Украине), внешне положительная (формирование европейской политического сознания, основанного на паритете национальной и европейской идентичности за внешнего сохранения ментальной признаки «европеец»), нейтральная (обусловлена сохранением своеобразного статусу, когда Украина остается в современном состоянии неопределенности, недореформирования экономики, политики и социокультурной сферы, когда фактически слабо

сформирована как национальная, так и европейская идентичность) и отрицательная (предусматривает ухудшение отношений между Украиной и ЕС, замораживание диалога по Соглашению об ассоциации и евроинтеграционного процесса в Украине в условиях углубления кризиса ЕС). Здесь отмечается, что в зависимости от сценария дальнейшего развития ЕС и Брекзиту возможны различные последствия для развития и динамики европейской политического сознания на европейском континенте в целом и Украины в частности.

Ключевые слова: европейское политическое сознание, ЕС, идентичность, прогнозы, сценарии, Брекзит.

Pikula Mykola. Brexit and prospects for the formation of European political consciousness in Ukraine. In the article scenarios of the further development of the EU are analyzed. In particular, “We are going the same way», which should solve big problems, in particular, the formation of the internal market, the digital single market, the energy union, the capital market and the defense alliance; “Single market - first of all”, which provides for the promotion of innovation, cooperation in the areas of security, defense and migration; “Who wants more - does more”, which means that all member states should move at the same pace; “Less is better” (“Europe of different speeds”), which focuses on the implementation of certain political spheres, but reduces the level of interaction in matters that do not bring progress; “Doing more and more together”, according to which the member states transfer more power, resources and powers in decision-making to a particular body. Here the main scenarios of Brexit itself are also described: “hard” Brexit, “hard” Brexit without signing an agreement, “Refusal from Brexit”, “Late Brexit”, “English Brexit”, “Soft” Brexit.

The author's forecasts on the formation of European political consciousness are analyzed in the article. Analyzing the European political consciousness, the author outlines four main prospects for its development: positive inside (the assimilation of European culture by our citizens, the mastery of a common European history, acquaintance with the EU governance system and the building of Europe in Ukraine), externally positive (the formation of a European political consciousness based on parity national and European identity for external preservation of the mental signs of the “European»), neutral (due to the preservation of a peculiar status when Ukraine remains in the current state of uncertainty, underdevelopment of the economy, politics and socio-cultural sphere, when both national and European identity is weakly formed) and negative (foresees the deterioration of relations between Ukraine and the EU, the freezing of the dialogue on the Association Agreement and the European integration process in Ukraine in conditions of deepening the crisis of the EU). It is noted

that, depending on the scenario for the further development of the EU and Brexit, various consequences are possible for the development and dynamics of European political consciousness on the European continent in general and in Ukraine in particular.

Key words: European political consciousness, EU, identity, forecasts, scenarios, Brexit.

Стаття надійшла до редколегії
13.05.2017 р.

УДК 327(410:061.1ЄЄ)

Olha Samoilo

The process of British integration with European Union

The relations with the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland are of the great importance for the European Union as well as for the United Kingdom, since the latter is dependent on the EU policies to some extent. As British nation has formally started the process of leaving the organization, it is important to investigate the process that led to the current state of affairs. To understand the current problem between sides, the history and process of establishing the relations should be studied. The problems appearing throughout the time still remain unresolved and prove the mutual interdependence and importance of their addressing for both the United Kingdom and the European Union. The article researches the main stages of British integration with the EU and their influence on the international relations within the European community.

Since the first failed application to join the EEC in 1961 and later accession in 1973, the UK managed to occupy the leading position in the European Community with a number of beneficial rights. However, within the state the European integration provoked conflicts, i.e. between those who believe that Britain's future lies with Europe and those who believe it does not.

In 1980-s the UK politicians stressed that the state paid a lot more into the EC budget than other members due to its relative lack of farms. The situation was worsened by J. Delors' policy towards a more federal Europe and a single currency. T. Blair's government was more European in its outlook than its predecessor, as he actively advocated the expansion of the European Union.

However, Blair's desire to get closer with the US dissatisfied Europeans. In 2011 D. Cameron became the first UK prime minister to veto a EU treaty. After winning reelection in May 2015, D. Cameron started the process of renegotiating the UK-EU relationship, putting on the list such issues as changes in migrant welfare payments, financial safeguards and easier ways for Britain to block EU regulations. On 23 June 2016 UK voters, inspired by Cameron, elected to withdraw from the European Union. The consequences of Brexit caused serious challenges the UK has to overcome in the nearest future.

Key words: United Kingdom, European Union, foreign policy, integration, membership..

Scientific problem and its importance. The modern international relations between the United Kingdom and EU have entered probably the most complicated phase. As British nation has formally started the process of leaving the organization, it is important to investigate the process that led to the current state of affairs. The relations between parties have become unstable and significantly changed during last years. The process of integration has always been quite tough and now resulted in British decision to exit the European Union. Possible reasons for such events are to be studied while referring back to the past. The role of the United Kingdom in the further policies of the EU remains the topic of the highest importance.

The history of the relations between the European Union and the United Kingdom was studied by D. Macshane, K. O. Morgan, J. Black, P. Mangold, R. Pierce, H. Valen, C. Moore, P. Cowley, J. Garry, P. Gannon etc.

The goal of the paper is to research the development of the relationships between the United Kingdom and the European Union and the main features of integration processes.

The analysis of the studies. The United Kingdom's relationship with the EU – or, in political parlance, "Europe" – has long been one of the most divisive, emotive issues in British politics. The formation of the European Union had its origins after 1945, in the desire to tie Europe's nations so closely together that they could never again wreak such damage on each other. W. Churchill fully supported this idea, proposing for Europe "a structure under which it can dwell in peace, in safety and in freedom... a kind of the United States of Europe" [5].

However, as the European Coal and Steel Community was forged in 1951, Britain stood on the sidelines; and it declined an invitation to join the six founding nations of the European Economic Community in signing the Treaty of Rome in 1957. One of the architects of the ECSC, Frenchman J. Monnet, said: "I never understood why the British did not join. I came to the conclusion that it must have been because it was the price of victory – the illusion that you could maintain what you had, without change" [1].

With its own economy stuck in a rut, Britain saw France and Germany posting a strong post-war recovery and forming a powerful alliance, and changed its mind. It applied to join the EEC in 1961, only for entry to be vetoed – twice – by French President Ch. de Gaulle. He accused Britain of a "deep-seated hostility" towards European construction, and of being more interested in links with the US. Britain may have had selfish reasons for wanting to sign up, but then seeking mutual benefits is part of the motivation for the European project. As the historian J. Ellison points out, Europe has not just been a place of conflict for Britain over the centuries. "It was also a place of diplomatic agreement, trade, cooperation and – through most of the second half of the 20th and the 21st centuries – peace and stability and growth," he says [6].

Conservative Prime Minister E. Heath finally led Britain into the EEC in 1973, after Ch. de Gaulle had left office. When membership was put to a referendum in 1975, it had the support of Britain's three main parties and all its national newspapers. The result was resounding – with more than 67% voting in favour. However that did not end the debate. There was no immediate economic growth – in fact strikes and power cuts continued, and rising oil prices caused double-digit inflation.

In the 1970s, the Conservatives backed British membership – though there was some opposition on the right of the party. The most concerted opposition came from the left of the Labour party, led by T. Benn and M. Foot. Mr. Foot's 1983 Labour manifesto promised withdrawal from the EEC – by then more commonly called the European Community (EC) – after the pro-Europe wing of the party had split off to form the SDP [5]. According to Prof Bogdanor, "Europe has been a toxic issue in British politics, not just because it caused division between parties, but also deep divisions within the parties. Some might argue that

the fundamental conflict in post-war British politics is not so much between left and right as between those who believe that Britain's future lies with Europe and those who believe it does not" [1].

In 1984, M. Thatcher corrected what was seen as an injustice, negotiating a permanent rebate for Britain on its EC contributions, because it received much less in agricultural subsidies than some other countries, notably France [3]. During that period of time the UK was the third-poorest nation in the Community, but it was paying a lot more into the budget than other members due to its relative lack of farms. As a result, the UK reduced its contribution to the budget from more than 20 percent of the total in the 1980s to approximately 12 percent.

The 1980s saw a growing divide between Britain and Brussels, where the socialist J. Delors had taken the helm at the European Commission and was steering towards a more federal Europe and a single currency.

Mrs. Thatcher was uncompromising. Her 1988 speech in Bruges, in which she rejected "a European super-state exercising a new dominance from Brussels", has become a seminal text for Eurosceptics [4]. But, with many Europhiles in her cabinet (far more than nowadays), her stance fuelled the Conservatives' internal warfare, and helped lead eventually to her downfall.

"Black Wednesday" was one of the lowest points in Britain's relationship with Europe. After failing to fend off intense currency speculation, Chancellor of the Exchequer N. Lamont was forced to announce Britain's withdrawal from the Exchange Rate Mechanism on 16 September, 1992. Mrs. Thatcher had been unable to stop Europe's march towards political union, and was gone by the time the Maastricht Treaty was signed by her successor J. Major in 1992. This involved huge transfers of power to the new European Union. Britain secured opt-outs from the single currency and the social chapter. But to the treaty's critics – including many Tory rebels – it undermined the British tradition of the inviolable sovereignty of parliament [1].

T. Blair followed a landslide election victory in 1997 by quickly patching things up with Europe. He signed Britain up to the social chapter, delivering some of the social protections long coveted on the left, and setting his sights on the euro. But Britain's economy was doing well,

support for euro entry was not widespread, and Chancellor G. Brown put the plans on hold.

The incoming Labour government in 1997 was more European in its outlook than its predecessor. He arrived strong and with a modernizing agenda that seemed to put Europe at the heart of Britain as much as the other way round. T. Blair was the first prime minister from the post-war generation. New Labour was built on respect for German social policy and French economic success. He spoke French well and had already established some good relationships on the continent, notably with

H. Kohl. A positive approach to Europe was part of Blair's party platform. In the year of his premiership, steps were taken towards the Lisbon Treaty, which was conceived for reforming and modernizing the European Union. Blair actively advocated the expansion of the European Union at the expense of a dozen of new countries admitted to the bloc in the mid-2000s. At the same time, at the end of his tenure at the head of the British cabinet, T. Blair stated that he was going to fight the "dragon of European federalism". The foreign policy of Blair's cabinet has brought discord to the chorus of European politicians. Having found a common language with the administration of President Bush, Britain took a position close to the US on the issue of a military invasion of Iraq, which was in contradiction with the positions of France and Germany [8]. The closeness of Britain to Washington has always been and remains a subject of controversy over the question of the Kingdom's membership in the EU, both on the part of British politicians and European neighbors.

The debate over Britain's participation in the single European currency continues throughout Blair's premiership. As the commentators point out, in his government there were both supporters and opponents of the idea. That is why the attitude of the British authorities to the euro has also changed day by day: the rejection of the pound has always remained a too heavy political issue for the British cabinet.

The finance minister in the Blair government, G. Brown, proposes an economic check on five counts before deciding to join the euro. In June 2003, the British Ministry of Finance is reporting: the country is not ready to join the euro. After the entry of G. Brown into the post of prime minister, the talks about participation in the euro are gradually disappearing as the new prime minister does not force the discussion due to the crisis situation in European finances. G. Brown was closer to

American thinking and more distant from Europe, compared to Blair. In major issues with foreign policy complications, he paid close attention to both the United States and the EU, especially regarding the deregulation of the Bank of England, the Welfare to Work program, and his response to the worldwide financial crisis at the G20 summit in London in 2009 [6].

G. Brown's reaction to the great 2008 banking crisis was much more pro active than France or Germany, and in many ways resembled the Bush policies in Washington. Brown's goals were to provide more liquidity to the financial system, to recapitalize the banks and to guarantee bank debt. He lowered the VAT to encourage consumer spending and to keep the economy from sinking

The Conservatives claimed credit for the upswing, promising to keep taxes low and reduce the deficit as well as promising an In/Out referendum on the UK's relationship with the European Union. The rival Labour party called for a higher minimum wage, and higher taxes on the rich. In Scotland, the SNP attacked the austerity program, opposed nuclear weapons and demanded that promises of more autonomy for Scotland made during the independence referendum be delivered.

In 2011 D. Cameron became the first UK prime minister to veto a EU treaty [7]. In early 2013 he gave a much-anticipated speech in which he highlighted the challenges facing Europe and promised to renegotiate membership in the EU if his Conservative Party won a majority in the next general election. At the same time, support was growing among British nation for the UK Independence Party (UKIP) and its policy against the EU.

After winning reelection in May 2015, D. Cameron started the process of renegotiating the UK-EU relationship, putting on the list such issues as changes in migrant welfare payments, financial safeguards and easier ways for Britain to block EU regulations. In February 2016 he made public the results of the negotiations, and set June 23 as the date of the national referendum.

On 23 June 2016 UK voters elected to withdraw from the European Union by a thin margin (48% in favour of remaining, 52% in favour of leaving the European Union). London, Scotland, and Northern Ireland were three regions most in favour of the "Remain" vote, while Wales and England's northern region were strongly pro-"Leave". Although he called for the referendum, British Prime Minister D. Cameron had campaigned

ardently for the "Remain" vote. He faced significant opposition from other parties on the right who came to view British membership in the EU as a detriment to the country's security and economic vitality. United Kingdom Independence Party leader N. Farage called the vote Britain's "independence day", despite the fact that the UK was already an independent sovereign country [7].

Brexit had a few immediate consequences. Hours after the results of the referendum, D. Cameron announced that he would resign as Prime Minister, claiming that "fresh leadership" was needed. In addition, because Scottish voters were highly in favour of remaining in the EU, Scotland's First Minister N. Sturgeon announced that the Scottish government would begin to organize another referendum on the question of Scottish independence. On the economic side of things, the value of the British pound declined sharply after the results of the election were made clear. Stock markets in both Britain and New York were down the day after the referendum. Oil prices also fell.

In October 2016, T. May who replaced D. Cameron as British Prime Minister, announced her intention to invoke Article 50 of the Treaty on European Union, formally notifying about Britain's intent to leave the EU. On March 29, 2017 the order, signed by May a day earlier, was delivered to the Council of the European Union, officially starting the two-year countdown to Britain's EU departure, now tentatively set for March 30, 2019 [7].

The main reasons and key factors that made British nation vote in favor of leaving the EU might be the following: economic, political and social. First of all, the instability and stagnation of European economy over the last years convinced the Brits to review their attitude to the organization which failed to deal with the consequences of economic crisis of 2008. This referendum proves British readiness to overcome several economic problems possible after withdrawal as the country will lose its preferences and influence in trade relations with other European states to some extent.

Another reason has social background and refers mostly to problems with nationalism manifestations all over the world including the UK. People lose their confidence in the efficient work of such international organizations as the IMF, NATO and EU as well. Observing such problems as immigration crisis British citizens doubt the necessity of

being a member of the European Union as it usually leads to outbreaks of violations in the society and creates more conflicts inside the country.

Conclusions and further research prospects. So, the process of British integration into the common European community was and still is very tough and complicated. It experienced the waves of improving and deteriorating relations but nowadays the parties face the biggest number of challenges. Due to the last changes in political statuses if the participants within the European Union are likely to consider the process of British integration turned into the British exiting the organization and the beginning of general disintegration of EU.

Resources and Literature

1. Britain and the EU: A long and rocky relationship [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bbc.com/news/uk-politics-26515129>
2. Britain since 1945. Labour and the welfare state (1945–51) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.britannica.com/place/United-Kingdom/Britain-since-1945>
3. Is Britain more European than it thinks? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.historytoday.com/james-ellison/britain-more-european-it-thinks>
4. Margaret Thatcher Speech to the College of Europe ("The Bruges Speech") [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.margarethatcher.org/document/107332>
5. Mr Winston Churchill speaking in Zurich 19th September 1946 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.churchill-society-london.org.uk/astonish.html>
6. 'The blind leading the blind'? London's response to the 1969 crisis [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.historyireland.com/20th-century-contemporary-history/the-blind-leading-the-blind-londons-response-to-the-1969-crisis/>
7. The History Behind Brexit [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.history.com/news/the-history-behind-brexit>
8. Толстухина А. Внешняя политика Великобритании : роль и перспективы содружества / А. Толстухина // Соврем. Европа. – 2013. – ? 1. – С. 76-86.

Самойлова Ольга. Процес британської інтеграції з Європейським Союзом. Відносини зі Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії мають велике значення як для Європейського

Союзу, так і для Сполученого Королівства, бо останнє певною мірою залежить від політики ЄС. Оскільки британська нація офіційно розпочала процес виходу з організації, важливо дослідити процес, який призвів до поточного стану справ. Щоб зрозуміти поточну проблему між сторонами, слід вивчити історію та процес встановлення відносин. Проблеми, що з'являються протягом усього часу, залишаються не вирішеними і доводять взаємну взаємозалежність та важливість їх вирішення як для Сполученого Королівства, так і для Європейського Союзу. У статті досліджуються основні етапи інтеграції Британії з ЄС та їх вплив на міжнародні відносини всередині європейської спільноти.

З часу першої невдалої заяви про приєднання до ЄЕС у 1961 р. та пізнішого приєднання в 1973 р. Великобританії вдалося зайняти лідируючі позиції в Європейському Співтоваристві з низкою вигідних прав. Проте в державі європейська інтеграція спровокувала конфлікти, зокрема між прихильниками й противниками європейської інтеграції Сполученого Королівства.

У 1980-х рр. британські політики підкреслювали, що держава платить значно більше в бюджет ЄС, ніж інші члени, через брак фермерських господарств. Ситуацію погіршила політика Ж. Делора, який просував ідею більш федеральної Європи та єдиної валюти. Уряд Т. Блера був більш європейським у своєму баченні майбутнього, ніж його попередник, оскільки Прем'єр-міністр активно виступав за розширення Європейського Союзу. Проте бажання Блера наблизитися до США незадовольняло європейців. У 2011 р. Д. Кемерон став першим прем'єр-міністром Великобританії, який наклав вето на договір ЄС. Після перемоги у травні 2015 р. Д. Кемерон розпочав процес повторних переговорів щодо відносин між Сполученими Штатами та ЄС, включивши в перелік такі питання, як: зміни в соціальних виплатах мігрантам, фінансові гарантії та простіші способи для Британії блокувати правила ЄС. 23 червня 2016 р. виборці Великобританії, натхненні Камероном, проголосували за вихід з Європейського Союзу. Наслідки Brexit викликали серйозні проблеми, які Великобританія має подолати в найближчому майбутньому.

Ключові слова: Сполучене Королівство, Європейський Союз, зовнішня політика, інтеграція, членство.

Самойлова Ольга. Процесс британской интеграции с Европейским Союзом. Отношения с Соединенным Королевством Великобритании и Северной Ирландии имеют большое значение для Европейского Союза и для Королевства, которое в некоторой степени зависит от политики ЕС. Чтобы понять текущие проблемы, нужно изучить

историю и процесс установления отношений между сторонами. Проблемы, возникающие в течение всего времени, и на данном этапе остаются нерешенными и доводят взаимозависимость и важность решений как для Соединенного Королевства, так и для Европейского Союза. В статье исследуются основные этапы британской интеграции с ЕС и их влияние на международные отношения в рамках Европейского сообщества.

Со времени первого неудачного заявления о присоединении к ЕЭС в 1961 г. и более позднего присоединения в 1973 г., Великобритании удалось занять лидирующие позиции в Европейском Сообществе с рядом выгодных прав. Однако в государстве европейская интеграция спровоцировала конфликты, в частности между сторонниками и противниками европейской интеграции Соединенного Королевства.

В 1980-х гг. британские политики подчеркивали, что государство платит гораздо больше в бюджет ЕС, чем другие страны-члены, за неимением фермерских хозяйств. Ситуацию усугубила политика Ж. Делора, который продвигал идею более федеральной Европы и единой валюты. Правительство Т. Блэра было более европейским в своем видении будущего, чем его предшественник, поскольку Премьер-министр активно выступал за расширение Европейского Союза. Однако желание Блэра сблизиться с США не удовлетворяло европейцев. В 2011 г. Д. Кэмерон стал первым Премьер-министром Великобритании, наложившим вето на договор ЕС. После победы в мае 2015 г. Д. Кэмерон начал процесс повторных переговоров об отношениях между Соединенным Королевством и ЕС, включив в перечень такие вопросы, как: изменения в социальных выплатах мигрантам, финансовые гарантии и более простые способы для Британии блокировать правила ЕС. 23 июня 2016 г. избиратели Великобритании, вдохновленные Камероном, проголосовали за выход из Европейского Союза. Последствия Brexit вызвали серьезные проблемы, которые Великобритания должна преодолеть в ближайшем будущем.

Ключевые слова: Соединенное Королевство, Европейский Союз, внешняя политика, интеграция, членство.

Стаття надійшла до редколегії
27.04.2017 р.

УДК 327.8

Ганна Сталовєрова

Особливості перемовин щодо членства великобританії в ЄС

Метою статті є визначення характеру і позицій британського уряду, політичних партій Великобританії, країн-учасниць ЄС, британської спільноти та світової громадськості щодо майбутнього членства Великобританії в Євросоюзі. Тут поставлені такі основні завдання: аналіз бачення майбутнього ЄС та місця Великобританії в ньому з боку ЄС, уряду Великобританії, прихильників і противників перебування в ЄС (зокрема громадської думки з цього питання). Автор підкреслює особливе місце Великобританії в ЄС: вона є однією з дев'яти країн-членів ЄС, яка не входить до євросони; поряд з Ірландією, вона відмовилася вступати до Шенгенської зони; Британія є одним із головних противників введення інституту Європейської прокуратури; їй властива особлива позиція в бюджетній сфері.

Розглянуто особливості проведення брюссельського саміту 2016 р. Доведено, що у результаті брюссельського саміту Великобританія отримала особливий статус, який надасть можливість її громадянам остаточно визначитися на референдумі щодо майбутнього членства Великобританії в Євросоюзі. Згідно брюссельської угоди Лондон відмовився від участі в політиці "дедалі тіснішого союзу", яку передбачали наявні угоди щодо ЄС. Згідно з досягнутим компромісом, Лондон не можна "зобов'язувати до подальшої політичної інтеграції". Тож пункти щодо "дедалі тіснішого союзу" у європейських угодах віднині не стосуватимуться Великобританії. Брюссельська угода про особливий статус Великобританії в ЄС, передбачає рівні для Об'єднаного Королівства права з іншими членами ЄС, але менші обов'язки, підписана наперед угода вступить в силу, якщо на референдумі британці висловляться за ЄС. Якщо вони висловляться проти, то й угоди ніякої не буде, тому що Великобританія вийде з Євросоюзу. Але громадяни, віддаючи свої голоси на референдумі, вже будуть знати, що голосують за те, щоб залишитися в ЄС з особливим статусом.

Авторка робить висновок, що сецесія Британії для ЄС означатиме втрату свого авторитету, зв'язків у світі і початок процесу розпаду, а вихід Сполученого королівства зі складу ЄС може стати початком кінця цієї

наднаціональної організації. Тому для збереження цілісності ЄС потрібно знайти відповіді на комплекс викликів, які постали перед ним.

Ключові слова: Великобританія, Євросоюз, британський уряд, брюссельський саміт, референдум.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У політологічній площині проблематика майбутнього членства Великобританії в ЄС розглядалася авторитетними англійськими ученими Дж. Річардсом [5], Дж. Кіркомпом [4], С. Біскопом [1], А. Котеєм [3]. В українській політологічній літературі практично відсутні спеціальні праці з даної проблематики.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження визначає характер і напрями позицій британського уряду, політичних партій Великобританії, країн-учасниць ЄС, британської спільноти та світової громадськості щодо майбутнього членства Великобританії в Євросоюзі.

Відповідно до сформульованої мети вирішувалися наступні завдання: проаналізовано бачення майбутнього ЄС та місця Великобританії в ньому: з боку ЄС, уряду Великобританії, прихильників і противників перебування в ЄС (зокрема громадська думка з цього питання).

Нині Британія займає особливе місце в ЄС, що обумовлено обставинами, серед яких слід виділити:

1) Великобританія є однією з дев'яти країн-членів ЄС, яка не входить до єврозони;

2) поряд з Ірландією, Велика Британія відмовилася вступати до Шенгенської зони;

3) часткова відмова від співпраці в сфері юстиції та внутрішніх справ (наприклад, Британія є одним із головних противників введення інституту Європейської прокуратури, головним завданням якої має стати боротьба із фінансовим шахрайством, що пов'язане з бюджетом ЄС;

4) особлива британська позиція в бюджетній сфері, яку можна проілюструвати двома наступними прикладами. По-перше, в 2011 році при обговоренні параметрів довгострокового бюджету ЄС на 2014 – 2020 рр. (багаторічний фінансовий план) Британія висловила низку вимог, серед яких однією з найважливіших стала вимога про

скорочення, а не збільшення - як того вимагав Брюссель - бюджету ЄС. Д. Кемерон навіть пропонував створити два бюджети ЄС: один – для еврозони, другий – для всього союзу. По-друге, відмова Великобританії в березні 2012 року приєднатися до Бюджетного пакту – Договір про стабільність, координацію і управління економічним і валютним союзом. Цим договором було закріплено більш жорсткі вимоги до фінансової дисципліни держав-членів, які мають прагнути досягнути бездефіцитних (збалансованих) бюджетів [8].

Коли в 2010 році у Великобританії було створено коаліційний уряд консерваторів та ліберальних демократів (чи не найбільш проєвропейськи налаштована британська політична сила сучасності), торі відстоювали помірковані позиції в аспекті євроінтеграції, адже не могли не рахуватися зі своїми партнерами по парламентській більшості.

Тому Д. Кемерон обирав в свій Кабінет консерваторів, які були поміркованими євроскептиками, при чому, прем'єр сам себе характеризував подібним же чином. Такий характер політики лідера консерваторів призвів до втрати партією підтримки серед населення та пересічних членів, які масово почали переходити під протекторат Партії незалежності Сполученого королівства (далі – ПНСК) на чолі з Найджелом Фараджем [8].

За різними оцінками, протягом лідерства в консервативній партії Д. Камерона, лави цієї політичної сили залишило близько 50% її членів. Окрім цього, напередодні парламентських виборів 2015 року два коммонери вийшли із партії торі в Палаті громад і приєдналися до ПНСК. Відповідаючи на вимоги 100 консервативних коммонерів, фактично третини торі в Палаті громад зразка 2010-2015 рр., та інших непарламентських членів партії, які об'єднавшись погрожували відправити Д. Кемерона у відставку з поста лідера партії, прем'єр-міністр ще влітку 2012 року висловив підтримку ідеї проведення референдуму щодо виходу з ЄС [8].

Тому для того, щоб відновити партійну єдність та схилити на бік торі електорат, в передвиборчому маніфесті 2015 року однією з обіцянок консерваторів стала «реальна зміна відносин з ЄС». Зокрема, зазначалося, що в разі перемоги на виборах консерватори зобов'язуються під час першої сесії новообраного парламенту

законодавчо закріпити проведення до кінця 2017 року референдуму щодо виходу Великобританії із ЄС [8].

При цьому робилося суттєве зауваження, що референдум буде проведений лише після того, як між Урядом країни та ЄС відбудуться перемовини щодо нових умов членства Британії в союзі. І лише після цього, підданим Її Величності делегують вирішення питання чи влаштує їх нова модель взаємовідносин з ЄС, чи ні.

Ініціатива з проведення референдуму була першими озвучена консерваторами, тим самим вони позбавили своїх конкурентів вагомого передвиборчого аргументу. Як відомо, нині в Британії відбувся так званий «зсув вправо» – підвищення рівня євроскептицизму серед населення. Зробивши ставку на обіцянку щодо проведення референдуму, і активно використовуючи цей аргумент в передвиборчій кампанії, консерваторам вдалося досягнути неочікуваної перемоги на травневих парламентських виборах 2015 року. Вони отримали стійку парламентську більшість – 331 мандат в Палаті громад, що дозволило торі сформувати однопартійний Уряд [11].

3 лютого 2016 р. прем'єр-міністр Девід Кемерон представив у парламенті проект пропозицій щодо реформування ЄС, ухвалення яких має забезпечити подальше перебування Британії у ЄС.

Представляючи пакет, проект якого був надісланий президентом Європейської Ради Дональдом Туском, Кемерон підкреслив, що пропоновані реформи якнайповніше відповідають інтересам Британії. Затвердження цих пропозицій на саміті ЄС дозволить британському уряду провести референдум про доцільність подальшого перебування Сполученого Королівства у ЄС уже в червні цього року, кажуть оглядачі [11].

Девід Кемерон під час дебатів про ЄС присвятив головну увагу спробам переконати депутатів власної Консервативної партії у перевагах подальшого перебування Британії у складі реформованого Євросоюзу. Один із найбільш помітних учасників кампанії за вихід Британії з ЄС - мер Лондона Борис Джонсон - розкритикував пропозиції Європейської комісії як недостатні. Він запитав Девіда Кемерона, чи цей пакет здатний відновити суверенні права Сполученого Королівства і приборкати надмірні законодавчі вимоги ЄС.

У відповідь прем'єр-міністр заявив: «Я не наполягаю на тому, що це чудові пропозиції, я не кажу, що після цієї угоди Європейський союз стане досконалим - це не так. Але чи стане після цього позиція Британії у ЄС сильнішою і кращою? Так» [11]. А Джонсон вважає, що було б краще, аби Британія могла власними силами блокувати законодавство ЄС, не покладаючись на підтримку інших країн ЄС. Опозиційні парламентські партії - лейбористи і шотландські націоналісти - вже заявили про наміри вести агітаційну кампанію за те, щоб і надалі залишатися в складі ЄС. За неписаною угодою, міністри британського уряду, які вважають пропозиції Брюсселя недостатніми, утримувалися від критики пакету на знак солідарності з прем'єром [11].

Одним із головних каменів спотикання у відносинах Британії і ЄС є право на соціальну допомогу працівників з інших країн ЄС. Британія пропонує ввести часові обмеження на такі грошові виплати на період до чотирьох років від початку роботи працівників ЄС, оскільки, на думку Д. Кемерона, Великобританія ніколи не буде частиною єврозони, ніколи не буде частиною Шенгену, ніколи не буде частиною європейської армії, ніколи не буде змушена рятувати євროзону коштом наших платників податків і ніколи не буде членом європейської наддержави.

Чиновники у Брюсселі вважають такі обмеження дискримінаційними і такими, що порушують основоположні принципи ЄС про свободу пересування. Однак у компромісному варіанті пропозицій ЄС Дональд Туск від імені Європейської Ради пише, що після референдуму Британія може негайно активізувати механізм "гальмування" виплат у зв'язку з надзвичайними обставинами терміном на чотири роки.

Британія домагається від ЄС гарантій того, що її суверенітет не буде в майбутньому порушуватися кроками на ще глибшу інтеграцію в Євросоюз, що країну не підштовхуватимуть до перспективи членства у євроні і не нав'язуватимуть Лондону бюрократичні вимоги Брюсселя [11].

Девід Кемерон заявив, що пропозиції Єврокомісії дозволять Британії не приєднуватися до тих ініціатив ЄС, які не працюють у британських умовах.

Майже 20-річна дискусія щодо можливого виходу Великої Британії з ЄС сягає кульмінації. У Брюсселі 18-19 лютого відбувся саміт лідерів Євросоюзу. На форум приїхали очільники урядів 28 країн ЄС. Саміт відбувся за головування Дональда Туска. Цю вкрай важливу зустріч вже охрестили вирішальною щодо Brexit (виходу Британії з ЄС).

Лідери ЄС спробували досягти домовленостей щодо принципово нової угоди, яка регулюватиме відносини між Лондоном та Брюсселем. Консервативна партія на чолі з Девідом Кемероном включила питання про перезавантаження взаємин з ЄС у свій маніфест на парламентських виборах 2015 року. Здобувши на них переконливу перемогу, тепер консерватори змушені виконувати обіцянки.

Консультації щодо планів Лондона розпочалися на саміті ЄС у грудні 2015 року. Тоді Європейська Рада вирішила, що на наступній зустрічі – в лютому сторони спробують знайти взаємоприйнятне вирішення проблеми у 4 галузях: - національний суверенітет – підвищення конкурентоспроможності – економічна та валютна незалежність – соціальні виплати та вільне пересування. Президент Європейської Ради Дональд Туск оприлюднив пропозиції ЄС щодо цих питань на початку 2016 року. Переговори тривають з усіма 28-ма країнами-членами Європейського Союзу [10].

Британський прем'єр Девід Камерон пообіцяв, що буде палко агітувати за те, аби його країна залишалася в ЄС, за умови, що на саміті погодяться на його вимоги. Серед них, зокрема, замороження соціальних виплат мігрантам, які приїжджають до Британії, та відмова Лондона від глибшої політичної інтеграції в ЄС. Але, як і щодо будь-якого іншого рішення Євросоюзу, на це потрібна згода всіх країн.

Аби заручитися підтримкою перед самітом у Брюсселі Камерон відвідав Францію, Румунію, Грецію, Чехію та Німеччину. А в столиці Бельгії мав переговори з лідерами Латвії, Хорватії, Сербії, Македонії, Словенії, Туреччини, а також з очільником Єврокомісії Жан-Клодом Юнкером.

Більшість британців в останніх опитуваннях кажуть, що Девіду Камерону не вдасться досягнути суттєвого поступу щодо угоди про реформи в ЄС. Принаймні, так вважають 58% опитаних.

Водночас кожен п'ятий думає, що британський прем'єр таки отримає те, що хоче. І ще 22% не беруться прогнозувати результату саміту.

Стосовно майбутнього членства країни в ЄС, думки у Великій Британії розділилися майже порівну. 29% вважають, що їм особисто буде краще за Британії в ЄС. 27% переконані, що навпаки виграють, коли країна вийде з Євросоюзу. Водночас, якби референдум відбувся завтра, то 49% проголосували б за те, аби залишитися в єдиній європейській родині, а Brexit підтримали б 41% опитаних [10].

Financial Times аналізує чотири вимоги прем'єр-міністра Великої Британії Девіда Кемерона щодо членства країни в ЄС. На думку авторів, у пана Кемерона лишилося обмаль часу, щоб переконати євроскептиків вдома не залишати ЄС, адже загальнонаціональний референдум про вихід з ЄС має відбутися до кінця 2017 року.

Серед вимог, які пан Кемерон надіслав голові Європейської Ради Дональду Туску, є захист єдиного ринку для Британії та інших країн ЄС, підвищення конкурентоспроможності, виключення Британії з "тіснішого союзу" та підсилення ролі національних парламентів, а також обмеження доступу до соцвиплат для працівників з-за кордону.

На думку авторів статті, європейським партнерам Британії слід позитивно відреагувати на пропозиції пана Кемерона. «Його чотири пропозиції - це розумні цілі. Це не «місія неможлива», як говорить прем'єр-міністр Великобританії. Вони підтверджують традиційну роль Британії, як країни, яка викриває і розповідає жорстоку правду для того, щоб покращити ЄС на користь всіх країн-членів, а не лише Британії», - пишуть журналісти [8].

Автори вважають, що ЄС може сприйняти більшість вимог позитивно. Проте вимога скасувати соцвиплати для працівників з-за кордону може зустріти опір в Польщі та інших країнах східної Європи, чії громадяни шукають роботу всюди в союзі.

«Пану Кемерону знадобляться усі таланти і, можливо, трохи везіння, щоб побороти скептицизм щодо Європи, який охопив країну. Закулісної угоди з Брюсселем не буде достатньо. Йому потрібно надати детальні аргументи не лише того, чому Британії слід

лишатися в ЄС, але й якими будуть наслідки виходу країни з блоку», - підсумовує FT [8].

Британський прем'єр-міністр Девід Кемерон, приїхавши до Брюсселя на вирішальний саміт ЄС, сказав, що «б'ється за Британію». Президент Європейської комісії Жан-Клод Юнкер висловив упевненість у тому, що лідери країн ЄС зможуть домовитися з Британією про умови її подальшого перебування в складі Європейського Союзу. Пан Кемерон хоче повернутися після саміту зі схваленим у Брюсселі пакетом реформування ЄС, який він запропонує британцям на референдумі в червні. Однак деякі ключові вимоги пана Кемерона наштовхнулися на спротив частини лідерів країн ЄС.

«У нас сьогодні і завтра є багато важливої роботи, і це буде важко, - сказав Девід Кемерон. - Я воюватиму за Британію. Якщо ми зможемо отримати гарну угоду, я візьму її. Але я не піду на таку угоду, яка не задовольняє наших вимог. Вважаю, що набагато важливіше отримати те, що нам потрібно, аніж поспішати. Але з доброю волею і за умови напруженої праці ми зуміємо отримати для Британії кращу угоду», - заявив пан Кемерон [11].

Газета Guardian, яка отримала проект остаточних британських пропозицій на саміті, пише, що Девід Кемерон ще має подолати кілька перешкод перед тим, як переконає лідерів інших країн ЄС погодитися з його пакетом реформ.

Переговори про реформи, у рамках яких британський прем'єр відвідав 20 країн ЄС, тривають уже кілька місяців.

Раніше цього місяця британський прем'єр разом із президентом Європейської Ради Дональдом Туском представити проект нової угоди між ЄС та Британією представили проект із пропозиціями реформ, що мають сприяти компромісу між Лондоном та Брюсселем напередодні референдуму щодо подальшого членства Британії у Євросоюзі. Водночас прибічники виходу Британії з ЄС називають реформи, запропоновані паном Кемероном, недостатніми і твердять, що єдиний спосіб досягти змін в країні - голосування про вихід з Євросоюзу [11].

Дональд Туск в офіційній заяві напередодні дводенного саміту в Брюсселі заявив, що «немає жодних гарантій» досягнення угоди, адже між європейськими лідерами залишається багато «складних»

розбіжностей щодо ключових моментів. За його словами, переговори нині перебувають на фінальному етапі, а їхній провал «буде поразкою як для Британії, так і для ЄС, і геополітичною перемогою для тих, хто прагне нас роз'єднати». Водночас у коментарі ВВС пан Туск зазначив, що лідери країн ЄС не матимуть іншого виходу, аніж досягти домовленості під час дводенного саміту в Брюсселі [11].

Напередодні саміту Дональд Туск і Девід Кемерон провели телефонну розмову. На Даунінг-стріт заявили, що обидва політики «погодилися, що досягнуто значного поступу і що попередній текст є гарною основою для того, аби досягти угоди на завтрашньому саміті, за умови позитивного вирішення нерозв'язаних питань» [8]. Британське питання вважають головним на саміті в Брюсселі. Іншою важливою темою на порядку денному європейських лідерів є криза з мігрантами.

Ключові елементи британської угоди такі:

Дозвіл Британії не долучатися до основоположного принципу ЄС про формування «дедалі тіснішого союзу» народів Європи і надання більших повноважень державним парламентам блокувати законодавство ЄС;

Обмеження права громадян інших країн ЄС на деякі соціальні виплати у Британії протягом перших чотирьох років їхньої роботи в Британії. Зміна правил нарахування допомоги на дитину з урахуванням вартості життя в країні проживання дитини;

Чітке визнання, що євро - не єдина грошова одиниця у ЄС, і надання гарантій країнам за межами єврозони, що їхні права не утискатимуться і що вони не зобов'язані надавати фінансову допомогу євроні;

Чіткі рамки для скорочення "тягаря" надмірного регулювання і розширення спільного ринку [8].

ЄС узгодив «спеціальний статус» Британії для збереження її членства.

В ніч на 20 лютого Саміт Європейського союзу ухвалив рішення про домовленість, яка має запобігти виходу Британії зі складу ЄС. Про це повідомив британський прем'єр. «Домовився про угоду, яка дає Великій Британії спеціальний статус в ЄС. Завтра (в

суботу) рекомендуватиму її кабінету міністрів», - написав він незадовго до опівночі [8].

Як відомо, Британія і зараз має "особливий статус" в ЄС – за умовами членства, в деяких сферах вона не виконує європейські домовленості (зокрема – щодо монетарної та міграційної політики). Нова домовленість включає додаткові точкові винятки.

Чотири пункти "брюссельської угоди".

1. Будуть скорочені виплати для дітей трудових мігрантів з країн ЄС, якщо їх батьки живуть в Британії, а діти – за кордоном (переважно йдеться про дітей поляків, що знайшли роботу в Британії). Наразі британське законодавство змушувало Лондон фінансувати такі виплати.

На нових заявників нова норма поширюватиметься невідкладно, для 34000 дітей, що вже отримують допомогу, передбачений перехідний період до 2020 року.

2. Буде змінено Договір про ЄС із чітким зазначенням у ньому, що подальше посилення політичної інтеграції країни ЄС не буде поширюватися на Лондон: "Британія ніколи не може бути примушена до політичної інтеграції".

По суті, ця норма є політичним гаслом, яке має заспокоїти британського виборця. Британія і зараз не бере участь о глибшій інтеграції в ЄС. Зокрема, вона є єдиною в ЄС, що звільнена від зобов'язання впровадити спільну валюту (євро) у майбутньому.

Кемерон також наголосив, що Британія ніколи не стане частиною майбутньої Європейської "супердержави", дискусії про яку зараз тривають: «Наші внутрішні справи лишатимуться нашими внутрішніми справами. І ми ніколи не братимемо участь, приміром, у створенні спільної Європейської армії».

3. Впроваджується право Британії на сім років припинити нині існуючі виплати мігрантам у разі, якщо міграція сягне «виключно високого рівня». Саме такий рівень, за визнанням Єврокомісії, є в Британії зараз. Водночас, за сім років обмеження мають бути безумовно зняті. За словами Кемерона, планується, що мігранти не будуть отримувати виплати протягом перших чотирьох років перебування в Британії.

4. Британія отримає право задіяти «виняткові захисні заходи» для лондонського Сіті – щоб зупинити можливий переїзд компаній

до материкової Європи і переконатися, що британський бізнес не стикається з дискримінацією через те, що він перебуває за межами Єврозони [10].

Попри цю домовленість, в червні 2016 року має відбутися референдум про вихід Великої Британії за складу ЄС. Та ці заходи, на думку Кемерона, дозволять здобути більшість на підтримку членства країни в Євросоюзі. Канцлер Німеччини Ангела Меркель після переговорів заявила, що Велика Британія отримала не надто багато преференцій, а британські прагнення реформ навіть принесли деякі поліпшення для багатьох країн Євросоюзу. Голова уряду Великої Британії Девід Кемерон після досягнутої домовленості виголосив промову, в якій запевнив про потребу в подальших змінах Євросоюзу. Президент Франції Франсуа Олланд відзначив, що в угоді між Євросоюзом та Великою Британією не має ніяких відступів від європейських правил. Президент Литви Даля Грибаускайте заявила, що угода Британії з ЄС посилить конкурентоздатність Євросоюзу і зменшить бюрократичний тягар для підприємництва [12].

У суботу, 19 лютого, прем'єр-міністр Великої Британії Девід Кемерон, який повернувся з позачергового, спеціально для нього скликаного саміту ЄС, напевно, почувався переможцем. Передбачаючи історичність моменту, він провів перше з часів Фолклендської війни 1982 року суботнє засідання Кабінету міністрів. Того дня Кемерон залишив за кожним членом Кабінету її Величності право самостійно вирішувати, агітувати йому за вихід Британії з Євросоюзу чи ні, і пішов до преси. Але вже до понеділка з'ясувалося, що чутки про тріумф прем'єр-міністра виявилися дещо перебільшеними.

Мер Лондона і за сумісництвом другий за популярністю, після самого Кемерона, політик правлячої партії Борис Джонсон заявив, що буде підтримувати кампанію за вихід з ЄС, а з огляду на його політичну вагу і популярність, фактично її очолить.

22 лютого він опублікував, можливо, один з найяскравіших маніфестів сецесіоністів. Одне з центральних звинувачень мера Лондона дісталось процедурі «голосування за кваліфікованою більшістю», внаслідок якої британський голос, як і будь-який інший, втратив право вето і може бути подоланий більшістю. В рятівній для

європейського дому, що дедалі розростається і ускладнюється, нормі, яка дозволяє подолати процедурний кошмар, коли одна країна може заблокувати консенсус 27 інших, Джонсон вбачає корінь самого зла [12].

Джонсон бачить проблему в тому, що покликане бути рішенням. «Я вважаю дуже тривожним той факт, що грекам було нав'язано, що їм робити з їхнім бюджетом і державними витратами, попри великі страждання населення», - пише лондонський мер. При цьому він замовчує, що причиною грецької кризи став не диктат ЄС, а його слабкість – нездатність контролювати виконання Афінами взятих на себе фінансових зобов'язань. На боці сецесіоністів – тільки праве крило консерваторів і UKIP, що складається з тих, кому навіть праве крило «торі» здається недостатньо правим. Британські євроскептики хочуть двох взаємовиключних речей: щоб ЄС був більш ефективним і менш бюрократизованим, але при цьому щоб у кожній країні залишилося невідчужуване право вето [8].

Євроскептики вважають, що Британія зможе самостійно контролювати свої кордони, і що всі питання міграції будуть вирішуватися виключно у відповідності з британським законодавством. Це ускладнить приїзд в країну громадян ЄС, але навряд чи торкнеться тих, хто вже знаходиться у Великобританії. Противники впевнені, що Британія залишиться ключовим членом НАТО і Ради Безпеки ООН, а також і ядерною державою, і що Великобританії потрібно перестати відігравати роль містка між США та Європою, і розпочати переслідувати власні цілі.

Із суто прагматичної точки зору слід визнати, що Британія головним чином зацікавлена в участі в Єдиному внутрішньому ринку ЄС і розглядає свою співпрацю з Європою в повній мірі, саме в цьому інтеграційному проекті. Вихід зі складу ЄС може мати складні, в першу чергу економічні, наслідки для Великобританії. Д. Кемерон зазначив якимось, що більше ніж 50% британського експорту припадає саме на Єдиний внутрішній ринок ЄС. Міністр закордонних справ Великобританії Філіп Хаммонд в даному аспекті висловив впевненість, що Британія зможе функціонувати поза межами ЄС, однак це буде мати «економічно руйнівні» наслідки. Розуміючи, що на референдумі британці можуть висловитися і за вихід зі складу ЄС, нинішнє керівництво Сполученого королівства

намагається налагодити зв'язки із альтернативними ринками збуту своєї продукції [11].

Вихід Британії із ЄС означатиме для країни зменшення її впливу в світі. Однією з первинних підстав вступу країни до ЄС було бажання владних кіл Сполученого королівства приймати участь у житті континенту. Членство Великобританії в ЄС забезпечує дотримання балансу сил та інтересів в Європі. Малі держави союзу вбачають в Британії альтернативний центр сили, який розцінюється як противага франко-німецькому тандему. Великобританія також неодноразово виступала арбітром в процесі вирішення конфлікту між Францією та Німеччиною [11].

Окрім цього, у разі виходу з ЄС не виключеним є посилення сепаратистських настроїв в самій Британії. Не зважаючи на те, що у вересні 2014 року на референдумі в Шотландії більшість проголосувала за збереження цілісності Сполученого королівства, але не слід забувати, що альтернативою для шотландців було і залишається членство в ЄС з одночасним поглибленням інтеграції. Серед усіх британських регіонів Шотландія є найбільш послідовним прихильником членства в ЄС. Так, Шотландська національна партія в повному складі проголосувала проти проведення референдуму щодо виходу Сполученого королівства з ЄС, коли в Парламенті Великобританії розглядався відповідний законопроект [9].

За Велику Британію в ЄС виступили всі європейські лідери, але найголовніше - широка коаліція всередині самої Британії. Це лідери обох провідних партій – Лейбористської і Консервативної, так само, як і Ліберальні демократи, а разом і всі значущі регіональні партії.

Висновки. Сецесія Британії для ЄС означатиме втрату свого авторитету, зв'язків у світі і початок процесу розпаду. Вихід Сполученого королівства зі складу ЄС може стати початком кінця цієї наднаціональної організації. Тому для збереження цілісності ЄС потрібно знайти відповіді на комплекс викликів, які постали перед ним.

Згідно брюссельської угоди Лондон відмовився від участі в політиці "дедалі тіснішого союзу", яку передбачали наявні угоди щодо ЄС. Згідно з досягнутим компромісом, Лондон не можна "зобов'язувати до подальшої політичної інтеграції". Тож пункти щодо

"дедалі тіснішого союзу" у європейських угодах віднині не стосуватимуться Великобританії.

Отже, брюссельська угода про особливий статус Великобританії в ЄС, тобто рівні для Об'єднаного Королівства права з іншими членами ЄС, але менше обов'язків, підписана наперед і вступить в силу, якщо на референдумі британці висловляться за ЄС. Якщо вони висловляться проти, то й угоди ніякої не буде, тому що Великобританія вийде з Євросоюзу. Але громадяни, віддаючи свої голоси на референдумі, вже будуть знати, що голосують за те, щоб залишитися в ЄС з особливим статусом.

Список використаних джерел

1. Biscop S. The UK and European Defence: Leading or Leaving? // International Affairs, 2012. - Vol. 88. - P. 1297-1313.
2. Chalmers H. Towards the UK's Nuclear Century // The RUSI Journal, 2013. - ? 6.
3. Cottey A. Security in 21st Century Europe. L.: Palgrave Macmillan, 2013. - 310 p.
4. Kirkup J. Navy Chief: Britain Cannot Keep up Its Role in Libya Air War Due to Cuts // The Telegraph, 2011. - 20 June.
5. Richards J. A Guide to National Security. Threats, Responses, and Strategies. - Oxford: Oxford University Press, 2012. - 182 p.
6. Брексит набирає обороти: глава банку Англії о членстві Великобританії в ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://8banks.com/forex/2015/10/29/breksit-nabiraet-oboroty-glava-banka-anglii-o-chlenstve-velikobritanii-v-es-v-5-grafikah.html>
7. Брюссель намагається уникнути брексит [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://politobzor.net/show-70348-bryussel-pytaetsya-izbezhat-breksit.html>
8. Великобританія може вийти з єврозони [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
9. http://ipress.ua/news/velykobrytaniya_mozhe_vvyty_z_yevrosoyuzu__bler_5982.html
10. Лондон вибрав у Брюсселя нові правила існування Євросоюзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsn.ua/svit/london-vibiv-u-bryusselya-novi-pravila-isnuvannya-yevrosoyuzu-583546.html>
11. Переговори у Брюсселі щодо умов збереження Британії в складі ЄС затягуються.

12.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.euronews.com/2016/02/16/the-brussels-brexit-summit-what-you-need-to-know/>

13.Чи залишиться Великобританія в ЄС? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://24tv.ua/chi_zalishitsya_velikobritaniya_v_yes_n660921

14.Що ми знаємо про брексіт? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.euronews.com/2016/02/16/the-brussels-brexit-summit-what-you-need-to-know/>

Сталоверова Анна. Особенности переговоров по членство Великобритании в ЕС. Целью статьи является определение характера и позиций британского правительства, политических партий Великобритании, стран-участниц ЕС, британского сообщества и мировой общественности относительно будущего членства Великобритании в Евросоюзе. Здесь поставлены следующие основные задачи: анализ видение будущего ЕС и места Великобритании в нем со стороны ЕС, правительства Великобритании, сторонников и противников пребывания в ЕС (в частности общественного мнения по этому вопросу). Автор подчеркивает особое место Великобритании в ЕС: она является одной из стран-членов ЕС, которая не входит в еврозону; как и Ирландия, она отказалась вступать в Шенгенскую зону; Великобритания является одним из главных противников введения института Европейской прокуратуры; ей свойственна особая позиция в бюджетной сфере.

Рассмотрены особенности проведения брюссельского саммита 2016. Доказано, что в результате брюссельского саммита Великобритания получила особый статус, который позволит ее гражданам окончательно определиться на референдуме относительно будущего членства Великобритании в Евросоюзе. Согласно брюссельского соглашения Лондон отказался от участия в политике "все более тесного союза", которую предполагали имеющиеся соглашения по ЕС. Согласно достигнутым компромиссам, Лондон нельзя "обязывать к дальнейшей политической интеграции". Поэтому пункты по "все более тесному союзу" в европейских соглашениях отныне не затронут Великобритании. Брюссельское соглашение об особом статусе Великобритании в ЕС, предусматривает равные для Соединенного Королевства права с другими членами ЕС, но меньшие обязанности, подписанное заранее соглашение вступит в силу, если на референдуме британцы выскажутся за ЕС. Если они выскажутся против, то и сделки никакой не будет, потому что Великобритания выйдет из Евросоюза. Но граждане, отдавая свои голоса

на референдуме, будут знать, что голосуют за то, чтобы остаться в ЕС с особым статусом.

Автор делает вывод, что сецессия Великобритании для ЕС будет означать потерю своего авторитета, связей в мире и начало процесса распада, а выход Соединенного королевства из состава ЕС может стать началом конца этой наднациональной организации. Поэтому для сохранения целостности ЕС нужно найти ответы на комплекс вызовов, стоящих перед ним.

Ключевые слова: Великобритания, Евросоюз, британское правительство, брюссельский саммит, референдум.

Stalovierova Hanna. United Kingdom's membership in european union: discussion in European Union. The purpose of the article is to determine the nature and positions of the British government, political parties of Great Britain, EU member states, the British community and the world community regarding the future membership of the UK in the European Union. The following main tasks are set here: analysis of the vision of the future of the EU and the place of the UK in it by the EU, the British government, supporters and opponents of EU membership (in particular public opinion on this issue). The author emphasizes the UK's special place in the EU: it is one of the EU member states that is not part of the euro area; Like Ireland, she refused to join the Schengen area; Great Britain is one of the main opponents of the introduction of the European Prosecutor's Office; she has a special position in the budgetary sphere.

Features of the Brussels summit of 2016 are considered. It is proved that as a result of the Brussels summit, Great Britain has received a special status that will allow its citizens to finally decide on a referendum on the future membership of the UK in the European Union. According to the Brussels agreement, London refused to participate in the policy of an "ever closer union", which was assumed by existing EU agreements. According to the reached compromises, London can not "be obliged to further political integration." Therefore, the paragraphs on the "ever closer union" in the European agreements will henceforth not affect the UK. The Brussels agreement on the special status of the UK in the EU provides for equal rights for the United Kingdom with other EU members, but smaller responsibilities, a signed agreement will come into effect if the British vote in favor of the EU in a referendum. If they oppose, then there will be no deal either, because the UK will withdraw from the EU. But citizens, giving their votes in a referendum, will know that they vote for staying in the EU with a special status.

The author concludes that the secession of Great Britain for the EU will mean the loss of its authority, connections in the world and the beginning of the

process of disintegration, and the withdrawal of the United Kingdom from the EU can become the beginning of the end of this supranational organization. Therefore, in order to preserve the integrity of the EU, it is necessary to find answers to a set of challenges facing it.

Key words: Great Britain, European Union, British government, Brussels summit, referendum.

Стаття надійшла до редколегії
13.05.2017 р.

УДК 339.54:521.6.033(477+438)

Łukasz Wojcieszak

Znaczenie i perspektywy polsko-ukraińskiej współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa naftowego w kontekście realizacji rurociągu Brody-Adamowo

The paper deals with oil security in relations between Poland and Ukraine. A key problem in this relationship is construction of a pipeline linking Brody and Adamowo. This investment is considered crucial for energy strategy and diversification of oil supply directions, however its economic sense and cost effectiveness are questionable. The paper presents both the reasons for this investment, the potential benefits of its implementation as well as the weak sides of the project and possible prospects for the pipeline. According to the author it is questionable whether enough oil will flow through the planned pipeline to make this investment profitable. In particular it is problematic to ensure a secure and stable supply of raw materials. Recently, however, there is more and more interest in the export of oil through the Ukrainian territory from Azerbaijan, that has rich deposits of raw materials. In order to increase energy security of Poland and Ukraine new delivery routes of hydrocarbons should be created. Poland and Ukraine should benefit from the geopolitical position of their states, considering both economic and political determinants. A gas pipeline Brody - Adamowo, except the first and basic function, would promote power independence of Europe and the Baltic Region from Russia. Ukraine would remain in winning too, in fact in crisis situations a gas pipeline can be used in reversible direction, providing a region oil products from Baltic and North Sea. A gas pipeline would

serve as a trump in relationships with Russia. In the fast-changing reality, exemplified by the option to deliver oil from Iran, it is important to ensure a variety of tools and alternatives to increase flexibility. Although economic constituent of the use of gas pipeline Brody – Adamovo generates doubts, however his fate remains unsolved through permanent changes in the power relations of the modern world. Realization of project it costs to examine from the point of view of aspiring of Poland and Ukraine to power independence from Russia, that remains the main regional transporter of oil products.

Key words: oil security, Poland, Ukraine

Problematyka dotycząca współpracy Polski i Ukrainy w sferze bezpieczeństwa naftowego jest tematem niezwykle istotnym i aktualnym. Oba sąsiadujące ze sobą państwa wciąż zmagają się z problemem zapewnienia sobie stabilnych dostaw ropy naftowej, starając się przy tym zmniejszać znaczenie Rosji jako importera. W kontekście tytułowej współpracy istotne jest w szczególności wspieranie przez Polskę dywersyfikacji dostaw ropy naftowej na Ukrainę, jednak rywnie ważne jest wzięcie pod uwagę wszystkich aspektów planowanych działań. Stąd też niniejsze opracowanie posiada duże znaczenie praktyczne, ukazując ekonomiczne i polityczne aspekty analizowanego przedsięwzięcia.

Celem artykułu jest przedstawienie szans współpracy między Polską i Ukrainą w zakresie bezpieczeństwa naftowego w aspekcie budowy rurociągu naftowego Brody-Adamowo, będącego częścią Euro-Azjatyckiego Korytarza Transportu Ropy Naftowej. Łączyłby on naftociąg Odessa-Brody z systemem rurociągów przesyłowych „Przyjaźń” na terytorium Polski. Dzięki tej inwestycji surowiec z obszaru Morza Kaspijskiego mygłby być dostarczany do Płocka, Gdańska, a także na Zachód Europy. Prezentowane w artykule problemy są aktualne; obecnie czynione są starania o realizację tytułowej inwestycji.

Zadaniem opracowania jest ukazanie szans oraz barier, które aktualnie stoją przed oboma państwami w sferze bezpieczeństwa naftowego, zwłaszcza odnośnie wspomnianej inwestycji. W opracowaniu dominować będzie opis, a także metoda prognostyczna. Przedstawione problemy, głównie z uwagi na ich aktualność, nie były jak dotąd tematem opracowań naukowych, stąd też mają w głównej mierze charakter nowatorski. Zdaniem autora należy zadać pytanie o celowość realizacji projektu Brody-Adamowo w kontekście przemian, jakie zachodzą na światowych rynkach ropy i w sferze politycznej.

Geneza rurociągu Brody-Adamowo

Dla polsko-ukraińskiej współpracy w obszarze bezpieczeństwa naftowego zasadnicze znaczenie posiada możliwość zwiększenia bezpieczeństwa energetycznego obu państw poprzez realizację projektu budowy łączącego je rurociągu. Inwestycja ta budzi jednakże istotne wątpliwości z uwagi na jej celowość i opłacalność. Rurociąg Odessa-Brody powstał, aby przesyłać kaspijską ropę na Zachód, wykorzystując tranzytowe znaczenie Ukrainy, będącej z racji swojego położenia, obszarem geopolitycznej rywalizacji pomiędzy Zachodem oraz Rosją [11, s. 15]. Dla USA od lat istotne jest powstrzymanie Rosji przed odbudową jej strefy wpływu [2, s. 41], z czego wynika poparcie dla wykorzystywania kaspijskiego gazu.

W 2004 roku powstało Międzynarodowe Przedsiębiorstwo Rurociągowo „Sarmatia”, utworzone przez przedsiębiorstwa PERN „Przyjaźń” (reprezentujące stronę polską) i „Ukrtransnafta” (ze strony ukraińskiej). Celem przedsiębiorstwa było przedłużenie rurociągu Odessa-Brody do Polski. W 2007 roku do projektu dołączyli partnerzy z Azerbejdżanu (SOCAR), Gruzji (GOGC) i Litwy (Klaipedos Nafta). Mający powstać rurociąg miał być częścią przyszłego Euroazjatyckiego Korytarza Transportu Ropy Naftowej [5], umożliwiającego import ropy spoza Federacji Rosyjskiej i cieszącego się wsparciem ze strony Komisji Europejskiej.

Znaczenie inwestycji

Projekt rurociągu naftowego z Brodyw na Ukrainie do Adamowa zakładał początkowo powstanie magistrali do końca 2015 roku. Realizacja inwestycji miała umożliwić od 2016 roku transport do Polski z Azerbejdżanu nawet 10 mln ton ropy rocznie. W lipcu 2013 roku plan budowy rurociągu Brody-Adamowo znalazł się wśród 35 „Projektów wspólnego zainteresowania” (PECI), zatwierdzonych przez Radę Ministrów Wspólnoty Energetycznej. Uzyskanie tego statusu miało pozytywnie wpłynąć na realizację projektu, m.in. poprzez zwiększenie jego atrakcyjności inwestycyjnej, uproszczenie procedur uzyskania odpowiednich pozwoleń, a także zaangażowanie mechanizmów wsparcia ze strony UE. Należy zaznaczyć, że w marcu 2015 roku nadzwyczajne zgromadzenie wspólników MPR „Sarmatia” zdecydowało o podwyższeniu kapitału zakładowego spółki. Środki z podwyższenia kapitału zakładowego przeznaczono na realizację zadań związanych z

przygotowaniem projektu budowy rurociągu Brody-Adamowo [7]. Długość planowanego ropociągu miała wynieść 371 km, z czego 120 km zlokalizowane byłoby po stronie ukraińskiej, a 251 km po stronie polskiej. Według planów z początku drugiej dekady, rurociąg Odessa-Brody-Płock miał po 2021 roku tłoczyć nawet 30 mln ton ropy rocznie [4].

Ropociąg łączący Brody z Adamowem jest postrzegany jako brakujące ogniwo euroazjatyckiego korytarza, umożliwiające zapewnienie stałych dostaw ropy naftowej z regionu Morza Kaspijskiego do odbiorców europejskich. Inwestycja ta łączyłaby polski (europejski) system przesyłu ropy naftowej z systemem ukraińskim, umożliwiając jednocześnie połączenie północnej i południowej nitki rurociągu „Przyjaźń” na terenie UE. W rezultacie realizacji inwestycji powstałoby trzecie źródło umożliwiające dostawy ropy naftowej (po rurociągu „Przyjaźń” i terminalu w Gdańsku). Rurociąg Brody-Adamowo miałby podnieść bezpieczeństwo energetyczne Europy w zakresie dostaw ropy naftowej poprzez dywersyfikację źródeł i dryg dostarczenia tego surowca, umożliwiając jego dostarczanie z regionu Morza Kaspijskiego do polskich rafinerii oraz jej tranzyt w kierunku krajów nadbałtyckich i Niemiec. Ropociąg wzmocniłby bezpieczeństwo energetyczne Ukrainy, gdyż mygłby on być wykorzystywany nie tylko w bezpośrednim, lecz i w rewersyjnym kierunku, pozwalając w sytuacjach kryzysowych, skutkujących zakłóceniem dostaw surowca z Morza Czarnego i Rosji, dokonywać zaopatrzenia Ukrainy oraz innych państw europejskich z kierunku Morza Północnego i Bałtyckiego. Projekt sprzyjałby zarazem zmniejszeniu ruchu tankowców przez cieśniny Bosforskie i Duńskie, ograniczając przez to zagrożenia dla środowiska związane z emisją spalin oraz awariami statków. Infrastruktura towarzysząca miałaby obejmować stację pomp w Brodach, stacje zaworowe oraz system sterowania SCADA, w ramach której wzdłuż rurociągu zostałyby ułożony światłowod [9]. Polska mogłaby przy tym magazynować importowaną w ropę w magazynach w Adamowie. Możliwe jest także wykorzystywanie połączenia (w aspekcie całego euroazjatyckiego korytarza) jako atutu w relacjach z Rosją [3, s. 341].

Perspektywy realizacji projektu

W 2016 roku projekt transportu ropy naftowej w obszarze myrz Kaspijskiego, Czarnego i Bałtyku powrycił do bieżącego dyskursu

politycznego. Prezydent Azerbejdżanu Ilham Alijew stwierdził, że wraz z prezydentem Ukrainy Petrem Poroszenką polecił wznowienie projektu rurociągu Odessa-Brody. Azerbejdżan dostarcza na rynki europejskie duże ilości swojej ropy, stając się krajem tranzytowym dla państw leżących na wschodnim wybrzeżu Morza Kaspijskiego. Według prezydenta Azerbejdżanu, wznowienie projektu stworzyłoby dobre możliwości transportowe, łącząc Morze Kaspijskie, Czarne i Bałtyk. Jak zaznaczył, istnieje tam potencjał dla współpracy, a rola korytarza transportowego jest dla współpracy kluczowa. Odnosząc się do stanowiska prezydentów Azerbejdżanu i Ukrainy, rzecznik prasowy PERN, Roman Gyralski, podkreślił znaczenie projektu Euro-Azjatyckiego Korytarza Transportu Ropy Naftowej, akcentując podjęcie decyzji MPR „Sarmatia”, dotyczącej aktualizacji studium wykonalności tego przedsięwzięcia. Rzecznik podkreślił zarazem, że aktualizacja była niezbędna ze względu na duże zmiany, jakie zaszły w otoczeniu zewnętrznym, takie jak: nadwyżka podaży nad popytem ropy, zdjęcie embarga na zakup surowca z Iranu, wzrost presji konkurencyjnej na europejskie rafinerie oraz dążenia dywersyfikacyjne polskich rafinerii. Co ważne, aktualizacja ma wykazać, czy projekt jest uzasadniony i opłacalny biznesowo (wcześniej całkowitą wartość projektu szacowano na 2 mld zł) [1]. W październiku 2016 roku projekt budowy rurociągu naftowego Brody-Adamowo znalazł się na nowej liście projektów wspólnego zainteresowania Wspólnoty Energetycznej [8]. W 2017 roku inwestycja znalazła też swoje miejsce w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego szeregu polskich gmin. Rozpoczęto także konsultacje społeczne w tychże gminach. W czerwcu 2017 roku po raz kolejny podwyższony został także kapitał zakładowy spółki „Sarmatia” [6].

W rezultacie poczynionych dotąd ustaleń można stwierdzić, że barierę stanowi istnienie szeregu niewyjaśnionych do końca spraw, jeśli chodzi o uzasadnienie ekonomiczne tego przedsięwzięcia. Zasadniczym problemem jest bowiem opłacalność samego połączenia Odessa-Brody przy transporcie na Zachód kaspijskiej ropy. Wciąż wątpliwy jest przesył przez Ukrainę odpowiednio dużych ilości surowca, choć stanowisko władz Azerbejdżanu wydaje się zwiększać nadzieje w tej kwestii. Realne jest jednakże to, iż inwestycja może okazać się nieopłacalna. Dodatkowy problem stanowi uruchomienie konkurencyjnego ropociągu BTS-2, transportującego rosyjską ropę w kierunku zachodnim [10, s. 276-278].

Ropociąg ten omija system rurociągowy „Przyjaźń”, a zatem także Polskę i Ukrainę. Chociaż ekonomiczny sens realizacji i wykorzystywania rurociągu Brody-Adamowo nadal budzi wątpliwości, to jego los zależy przede wszystkim od rozwoju relacji energetycznych w szybko zmieniającej się rzeczywistości. Obserwowany powrót do koncepcji rurociągu Brody-Adamowo należy postrzegać, jako kolejny wyraz dążeń Polski i Ukrainy do zmniejszenia znaczenia Rosji, jako kluczowego regionalnego eksportera węgłowodorow.

Zakończenie

Wnioski, jakie płyną z przeprowadzonych badań są następujące: pomimo wskazanych korzyści, wynikających z powstania rurociągu łączącego Adamowo i Brody, powstanie tej inwestycji budzi wątpliwości. Wznowienie projektu byłoby korzystne dla Ukrainy, umożliwiając dostawy ropy konkurencyjnej wobec rosyjskiej. Projekt należy rozpatrywać nie tylko w kategoriach ekonomicznych, lecz także politycznych. Istotnym celem inwestycji jest bowiem zdywersyfikowanie dostaw ropy dla odbiorców w Polsce i innych zainteresowanych państwach. Polski Naftoport w Gdańsku jawi się w takim scenariuszu zarywno jako narzędzie importu, jak i eksportu surowca.

Trzeba stwierdzić, że wobec znaczenia, jakie posiada w imporcie ropa rosyjska, dostawy poprzez rurociąg Brody-Adamowo mogą odgrywać dla Polski raczej marginalną rolę. Rosja posiada też własną infrastrukturę mogącą eksportować surowiec na Zachód. Istnieją wątpliwości, czy powstałym rurociągiem będzie płynęło wystarczająco dużo ropy, aby uczynić tę inwestycję opłacalną. Nadzieje budzi jednakże zainteresowanie eksportem ropy przez terytorium Ukrainy ze strony Azerbejdżanu, posiadającego bogate złoża surowca.

Należy podkreślić w interesie zwiększenia bezpieczeństwa energetycznego Polski i Ukrainy (a także innych państw korzystających z rosyjskich dostaw surowców energetycznych) leży tworzenie nowych kierunków dostaw węgłowodorow. Zarywno Polska, jak Ukraina powinny korzystać z geopolitycznego położenia swoich państw, mając na względzie zarywno ekonomiczne, jak i polityczne uwarunkowania. W szybko zmieniającej się rzeczywistości (czego wyrazem jest choćby możliwość dostaw z Iranu) ważne jest zadbanie o posiadanie w arsenale różnorodnych narzędzi umożliwiających zwiększenie swobody manewru.

Źródła i literatura

1. Azerbejdżan i Ukraina chcą wznowić projekt rurociągu Odessa-Brody, Portal morski.pl, 15.07.2016, <http://www.portalmorski.pl/offshore/32292-azerbejdżan-i-ukraina-chca-wznowic-projekt-rurociagu-odessa-brody> (10.06.2017).
2. Bieliń S. Geopolityczne myślenie o łańdźie międzynarodowym, „Przegląd Geopolityczny” 2009, t. 1.
3. Chalupec I., Filipowicz C., Rosja, Ropa, Polityka, czyli o największej inwestycji PKN ORLEN, Warszawa 2009.
4. Inwestycje: dla ropy z Azerbejdżanu, Portal gryniczny Nettg.pl, 02.08.2011, <http://nettg.pl/news/21874/inwestycje-dla-ropy-z-azerbejdżanu> (14.06.2017).
5. Komisja Europejska, Bruksela, dnia 06.03.2013, C(2013) 1155 final corr., http://ec.europa.eu/competition/state_aid/cases/245930/245930_1430504_211_2.pdf (11.06.2017).
6. MPR "Sarmatia" z wyższym kapitałem na projekt rurociągu Brody-Adamowo, Nafta.wnp.pl, 16.06.2017, http://nafta.wnp.pl/mpr-sarmatia-z-wyzszym-kapitałem-na-projekt-rurociagu-brody-adamowo,300339_1_0_1.html (16.06.2017).
7. Prezes PERN będzie odpowiadał za kaspijski ropociąg do Polski, Biznesalert.pl, 12.04.2016, <http://biznesalert.pl/prezes-pern-szefem-spolki-odpowiedzialnej-za-budowe-ropociagu-brody-adamowo> (10.06.2017).
8. Projekt budowy rurociągu naftowego Brody-Adamowo na nowej liście projektów wspólnego zainteresowania Wspólnoty Energetycznej, Sarmatia.com.pl, <https://sarmatia.com.pl> (15.06.2017).
9. Ropociąg Brody-Adamowo. Projekt budowy rurociągu naftowego Brody-Adamowo, Sarmatia.com.pl, <https://sarmatia.com.pl/pci/ropociag-brody-adamowo> (10.06.2017).
10. Wojcieszak Ł. Bezpieczeństwo naftowe Polski – problem dywersyfikacji, Przemysł: 2015.
11. Zięba R. Międzynarodowe implikacje kryzysu ukraińskiego, „Stosunki Międzynarodowe – International Relations”, nr 2 (t. 50) 2014..

Войчешак Лукаш. Значення та перспективи польсько-українського співробітництва в галузі нафтової безпеки в контексті імплементації трубопроводу Броди-Аданово. У роботі розглядаються проблеми безпеки нафти у відносинах між Польщею та Україною. Ключовою проблемою в цих відносинах є будівництво газопроводу, що зв'яже Броди та Адамово. Ці інвестиції вважаються ключовими для

енергетичної стратегії та диверсифікації напрямків постачання нафти, однак його економічний сенс та економічна ефективність є сумнівними. У документі представлені як причини цієї інвестиції, так і потенційні вигоди від її впровадження, а також слабкі сторони проекту та можливі перспективи її проведення. За словами автора, сумнівно, чи достатня кількість нафти буде проходити через запланований трубопровід, щоб зробити ці інвестиції вигідними. Зокрема, проблематично забезпечити надійне та стабільне постачання сировини. Проте останнім часом все більший інтерес викликає експорт нафти через територію України з Азербайджану, що має багаті родовища сировини. З метою підвищення енергетичної безпеки Польщі та України необхідно створити нові шляхи постачання вуглеводнів. Польща та Україна повинні скористатися геополітичними позиціями своїх держав, розглядаючи як економічні, так і політичні детермінанти. Газопровід Броди – Адамово, крім своєї першої і основної функції, підвищив би енергетичну незалежність Європи та Прибалтики від Росії. Україна теж залишилася б у вигаді, адже у кризових ситуаціях газопровід можна використовувати у реверсному напрямку, забезпечуючи регіон нафтопродуктами з Балтійського і Північного морів. Газопровід міг би слугувати козирем у відносинах з Росією. У швидко мінливої реальності, яку можна назвати варіантом постачання нафти з Ірану, важливо забезпечити різноманітні інструменти та альтернативи для збільшення гнучкості. Хоча економічна складова використання газопроводу Броди – Адамово породжує сумніви, все ж його доля залишається не вирішеною через постійні зміни в енергетичних стосунках сучасного світу. Реалізацію проекту варто теж розглядати з точки зору прагнення Польщі та України до енергетичної незалежності від Росії, яка залишається ключовим регіональним транспортером нафтопродуктів.

Ключові слова: нафтова безпека, Польща, Україна.

Войчешак Лукаш. Значение и перспективы польско-украинского сотрудничества в области нефтяной безопасности в контексте реализации трубопровода Броды-Адамово. В статье рассматривается безопасность нефти в отношениях между Польшей и Украиной. Ключевой проблемой в этой связи является строительство трубопровода, связывающего Броды и Адамово. Эти инвестиции считаются решающими для энергетической стратегии и диверсификации направлений поставок нефти, однако ее экономический смысл и экономическая эффективность сомнительны. В документе представлены как причины этого инвестирования, так и потенциальные выгоды от его реализации, а также слабые стороны проекта и возможные перспективы строительства

трубопровода. По мнению автора, сомнительно, будет ли достаточное количество нефти проходить через запланированный трубопровод, чтобы сделать эту инвестицию прибыльной. В частности, проблематично обеспечить надежную и стабильную поставку сырья. Однако в последнее время все больше растет интерес к экспорту нефти через территорию Украины из Азербайджана, которая имеет богатые запасы сырья. В целях повышения энергетической безопасности Польши и Украины должны быть созданы новые маршруты доставки углеводородов. Газопровод Броды - Адамово, кроме своей первой и основной функции, повысил бы энергетическую независимость Европы и Прибалтики от России. Украина тоже осталась бы в выигрыше, ведь в кризисных ситуациях газопровод можно использовать в реверсивном направлении, обеспечивая регион нефтепродуктами из Балтийского и Северного морей. Газопровод мог бы служить козырем в отношениях с Россией. Польша и Украина должны извлечь выгоду из геополитического положения своих государств, учитывая как экономические, так и политические детерминанты. В быстро меняющейся реальности, примером которой является вариант поставки нефти из Ирана, важно обеспечить различные инструменты и альтернативы для повышения гибкости. Хотя экономическая составляющая использования газопровода Броды - Адам порождает сомнения, все же его судьба остается нерешенной из-за постоянных изменений в энергетических отношениях современного мира. Реализацию проекта стоит тоже рассматривать с точки зрения стремления Польши и Украины к энергетической независимости от России, которая остается ключевым региональным транспортером нефтепродуктов.

Ключевые слова: нефтяная безопасность, Польша, Украина.

Стаття надійшла до редколегії
27.04.2017 р.

РОЗДІЛ IV

Рецензії

Євгенія Тихомирова

Міжнародна інформаційна безпека як складова міжнародної системи підтримання миру і стабільності*

Важливою подією став вихід наприкінці 2016 р. підручника Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка «*Міжнародна інформаційна безпека: теорія і практика*», присвяченого дослідженню безпекових аспектів стратегій міжнародних організацій, міждержавних об'єднань та окремих держав..

Група авторів, представлена провідними фахівцями Інституту міжнародних відносин, Макаренко Є.А., Рижковим М.М., Ожеваном М.А., Кучмій О.П. та Фроловою О.М. підготувала підручник, присвячений теоретичним та прикладним дослідженням міжнародної інформаційної та кібербезпеки. У сучасних умовах ця проблематика надзвичайно актуальна. А нові реалії міжнародної безпеки вимагають фахівців, що володіють сучасним комунікативним інструментарієм забезпечення національних інтересів та добре розуміють роль високих технологій та їх вплив на міжнародну систему.

У передмові до підручника справедливо зазначається, що «основні теоретичні положення та висновки, представлені у підручнику,

© Тихомирова Є., 2017

*Рецензія: *Міжнародна інформаційна безпека: теорія і практика. Підручник. – К. : Центр вільної преси, 2016. – 418 с. (Серія «Міжнародні інформаційні відносини») ISBN 978-966-2123-57-9*

доведені до рівня конкретних пропозицій, мають придатну до застосування у практичній діяльності форму: можуть бути використані для поглиблення подальших наукових досліджень, враховані у діяльності урядових, політичних і суспільних інституцій, запропоновані для формування пропозицій держави під час роботи над проектами міжнародно-правових документів з питань міжнародної інформаційної безпеки на рівні ООН та регіональних міжнародних організацій».

Підручник складається з передмови, п'яти глав та значного за обсягом бібліографічного списку (205 джерел українською та іншими мовами). Зміст наведеної бібліографії свідчить про те, що автори ґрунтували викладений матеріал на переважно на новітніх працях учених різних країн. На особливу увагу заслуговують запропоновані авторами додатково до кожного з підрозділів питання для самоконтролю, теми для обговорення та завдання для самостійної роботи.

Структура рецензованого підручника є цілковито логічною, він послідовно розкриває особливості теорії та практики міжнародної інформаційної безпеки. У першій главі підручника *«Науковий дискурс міжнародної інформаційної безпеки»* розкривається низка теоретичних аспектів проблеми дослідження, зокрема, основні поняття міжнародної інформаційної безпеки, теорії міжнародної інформаційної безпеки та класифікацію інформаційних загроз для системи міжнародної безпеки.

Окрема глава рецензованого підручника *«Міжнародні інститути з інформаційної безпеки»* присвячена аналізу діяльності у галузі міжнародної інформаційної безпеки таких міжнародних організацій та об'єднань, як ООН, БРІКС, G7 та G 20. У цій главі на підставі проведеного аналізу досвіду регіональних організацій також характеризуються різні аспекти стратегій інформаційної безпеки Організації американських держав, Ради Європи, Європейського Союзу, НАТО та Організації з безпеки і співробітництва в Європі, Організації Азіатсько-тихоокеанського економічного співробітництва, Шанхайської організації співпраці, Асоціації держав Північно-Східної Азії тощо.

Предметом третьої глави *«Стратегії інформаційної безпеки міжнародних акторів»* відповідно стали регіональні аспекти безпекових стратегій США, КНР, Російської Федерації та інформаційна та кібербезпека України.

Четверта глава підручника *«Інформаційні війни»* розкриває особливості сучасних інформаційних війн та спеціальних інформаційних операцій. Тут фактично вперше у навчальній літературі охарактеризовано інформаційну складову гібридних війн, інформаційний контент організаційних війн, мережеві війни та конкурентна розвідка

У заключній, п'ятій главі підручника *«Правові засади міжнародної інформаційної безпеки»*, висвітлено нормотворчі аспекти міжнародної інформаційної безпеки. Головним форумом для конкретної практики права міжнародної безпеки автори вважають ООН. Не випадково, визначаючи сутність сучасної міжнародної безпеки, вони констатують: «сучасна міжнародна безпека є визначеною системою міжнародних відносин держав з метою підтримання міжнародного миру і безпеки, що регламентуються принципами і нормами статуту ООН».

До рецензування змістовної, потрібної студентам, професіоналам і широкій громадськості книги долучилися провідні українські вчені: доктор політичних наук, професор С. Федуняк (Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича); доктор політичних наук, старший науковий співробітник Д. Дубов (Національний інститут стратегічних досліджень).

Виконаний у кращих традиціях Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, підручник є, безумовно, актуальною працею, корисною як для фахівців з міжнародних відносин, дипломатичних представників, парламентарів, так і для студентів, що мають у перспективі працювати у цих галузях. Він буде використаний в навчальному процесі у вищих навчальних закладах України для студентів, що навчаються за спеціальністю «Міжнародні відносини суспільні комунікації та регіональні студії». Він може також доповнити зміст навчальних курсів з історії, політології, соціальних комунікацій тощо.

Наші автори

Була Світлана – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології, Львівський національний університет імені Івана Франка.

Герасимук Микола – студент, факультет міжнародних відносин, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки.

Деделюк Катерина – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри міжнародних економічних відносин та управління проектами, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки.

Добржанська Любов – магістр, факультет міжнародних відносин, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки.

Карпчук Наталія – доктор політичних наук, доцент кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки.

Лукашук Оксана – студентка, факультет міжнародних відносин, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки.

Ляшук Микола – старший викладач кафедри туризму та готельного господарства, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки.

Митко Антоніна – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки.

Михалюк Назар – кандидат політичних наук, асистент кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу факультету міжнародних відносин, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки.

Мішук Тетяна – студентка, факультет міжнародних відносин, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки.

Ніколаєнко Наталія – доктор політичних наук, професор кафедри політології, Миколаївський національний університет ім. В. О. Сухомлинського.

Патійчук Віктор – кандидат географічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та регіональних студій, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки.

Пікула Микола – кандидат політичних наук, політолог (м. Рівне).

Піпченко Наталія – доктор політичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародної інформації, Інститут міжнародних відносин, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Самойлова Ольга – студентка, факультет міжнародних відносин, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки.

Сталовєрова Ганна – кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільних дисциплін, Національний університет водного господарства і природокористування (м. Рівне).

Степаненко Ольга – аспірант кафедри політології, Миколаївський національний університет ім. В. О. Сухомлинського.

Терещук Марина – кандидат політичних наук, асистент кафедри міжнародних відносин та суспільних комунікацій, Університет економіки та права «КРОК» (м.Київ).

Тихомирова Євгенія – доктор політичних наук, професор кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки.

Hrehorowicz Arleta – Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu (Республіка Польща).

Wojcieszak Łukasz – doktor habilitowany, adiunkt, Uniwersytet Politechnika Świętokrzyska w Kielcach (Республіка Польща).